

SCHETS I.
Schaal 1 : 750.000.

Verklaring.

- ==== Dubbelspoorweg.
- Enkelspoorweg.
- I. Rayon der uitlaadstations van het Ie Leger (ongeveer).

De Manoeuvre om Limburg.

(Eene studie over de strategische positie van Limburg),

DOOR

KAPITEIN „RONDUIT”.

Met 3 schetsen:

- I. Spoorwegkaart, 1 : 750.000.
- II. Overzichtskaart van de operatiën in België tot 23 Augustus '14, 1 : 750.000.
- III. De manoeuvre om Limburg, 1 : 500 000.

I. INLEIDING.

Op den 4 Augustus 1914, des voormiddags ten 10 uur, meldde de bij het „Vierlandenpunt”, in den uitersten Z.O. hoek van Limburg, geplaatste post van de Nederlandsche Landweergrenswacht:

„Eene Duitsche cavalerie patrouille rukt, gevolgd door een eskadron „en wielrijders, op korten afstand van de grens in de richting van Gemmenich België binnen”.

De lont was in het kruitvat. Met toenemende snelheid, met elementair geweld, zou zich als eerste bedrijf van de volkerenworsteling, een bewegingsstrijd ontwikkelen, waarvan de slag aan de Marne het hoogtepunt worden zou.

Van de hoogte 90, bij het Nederlandsche dorpje Mesch gelegen, was 5 en 6 Augustus hét eerste en niet het minst ontroerende tafereel zichtbaar: twee cavalerie brigaden der Duitsche divisie v. Garnier aan den voet der hoogte, dicht bij de grenspalen 32 tot 35 gelegerd en met de voorste afdeelingen bezig onder het op grooten afstand afgegeven vuur van het fort Pontisse tusschen Navagne en Lixhe de Belgische Maas te overschrijden, Mouland in vlammen, Berneau in vuur en rook gehuld! Hoeveel dorpen zouden nog volgen! Arm België! als steeds het slagveld tusschen naijverige bureu, ook nu weer door de oorlogsfurie aangetast.

Hoe anders evenwel zou ongetwijfeld zijn lot en dat van de met België strijdende volken zijn geweest, wanneer niet het land van Nederlandsch Limburg, als een beveiligende slagboom voor Noord-België gelegen, de Duitschers tot uitwijken had genoopt, hun tijdverlies had berokkend, de beschikbare operatieruimte had besnoeid.

Wel had, zooals wij zullen zien, de Duitsche Generale Staf getracht, door eene nauwkeurige regeling van den opmarsch zijner legers daaraan tegemoet te komen. De in de strategie alles overheerschende factoren t i j d

en ruimte laten zich evenwel niet elimineeren. De concentratie van de Noordelijke legergroep bleef gewrongen. Geen „System von Aus-hilfen”, zooals von Moltke de strategie betitelde, kon hier afdoende raad schaffen.

Van stonde af aan heeft het Deutsche, zoo zorgvuldig ontworpen en „planmässig” uitgevoerde, operatieplan-West, hetwelk op eene strategische omtrekking der Fransche legers was gebaseerd 1), de nadeelige gevolgen moeten ondervinden van den „haal”, die om het ver naar het Zuiden reikende Nederlandsche grondgebied moest gemaakt worden.

De omtrekkende Deutsche legervleugel was te laat aan de Gette, te laat aan de Sambre, kwam uitgeput aan de Oise, zonder voldoende gevechtskracht aan de Marne.

II. HET DUITSCHE OPERATIEPLAN.

A.

Graaf Schlieffen, die van 1891 tot 1906, dus niet minder dan 15 jaar, chef van den Duitschen Generalen Staf was, is de ontwerper van het Deutsche veldtochtsplan 1914 geweest.

Hij stelde de grondslagen vast, naar welke in den zomer van 1914 de opmarsch der Deutsche legers aan West- en Oostfront was geregeld en die in het Westen den marsch tot de Marne tengevolge hadden 2).

Daarbij ging hij uit van de groote uitbreiding welke de legers, zoowel aan strijders als aan troepenverbanden, sinds 1870 in de groote rijken hadden ondergaan. Ook hield hij rekening met de geweldige toename in vuuruitwerking van de infanterie en de artillerie Ten slotte moest hij in acht nemen, dat Frankrijk en Rusland sinds Augustus 1897 verbonden naties waren, zoodat een eventueele oorlog waarschijnlijk op twee fronten zou moeten worden geleverd 3). Het was daarom volgens zijne opvatting noodzakelijk, dat Frankrijk met snelle slagen verpletterd, althans uitgeschakeld werd; tot zoolang zou het Oostenrijksche en een klein Duitsch leger tegen Rusland optreden. Na verplaatsing van het Westleger per spoor naar het Oosten zou Rusland aan de beurt zijn.

Niet slechts de voorbereidingen voor opmarsch, beweging, verpleging en aanvulling moesten z. i. geheel andere zijn dan vroeger, maar ook het operatieve gebruik der legers werd door hem in nieuwe banen geleid. De afdeling „Westelijk Operatietooneel” van den grooten Generalen Staf en in het bijzonder de „opmarsch-sectie” daarvan,

1) Bij de enkele strategische omtrekking tracht de aanvaller om één vleugel van het vijandelijke leger heen te marcheeren en de tegenpartij van hare verbindingen af te dringen; bij de dubbele strategische omtrekking wordt tegen beide flanken des tegenstanders opgetreden.

2) Militär Wochenblatt No. 103 van 1918.

3) 28 November 1892 zeide de Rijkskanselier von Caprivi reeds in den Rijksdag: „Een oorlog op 2 fronten is geen hersenschim meer, maar er dient met groote „waarschijnlijkheid rekening mede te worden gehouden.”

welker chef voor den oorlog langen tijd Generaal Ludendorff is geweest 1), waren met het uitwerken der plannen belast.

Zocht von Moltke bij de voorbereiding van het operatieplan, hetwelk in 1870 tot uitvoering kwam, vooral zijn heil in een betrekkelijk smalle doch diepe, gemasseerde aanvangsopstelling zijner legers 2), Schlieffen kwam er op grond van overwegingen als de vorenstaande toe, den opmarsch in een breed front te doen plaats hebben.

Liepen dus bij Moltke de spoorwegtransporten ten slotte in een betrekkelijk smal front opeen, Schlieffen benutte voor de uitlading en de verbindingen der legers het geheele Deutsche spoorwegnet Westelijk van den Rijn, vanaf Crefeld tot de eindpunten. Het grootste rendement was daardoor gewaarborgd, een maximum aantal communicatielijnen werd alsdan voor den aanvoer van munitie, verplegingsbehoefden enz. uit het binnenland naar die operatiebasis benut. Hierbij dient men aan de operatiebasis niet de verouderde beteekenis te hechten van stapelplaats voor voorraden, depots enz., doch als gebied, waar, althans aanvankelijk het groote spoorwegvervoer eindigt en de troepen ontladen worden. De operatiebasis in den modernen oorlog is dus een spoorwegbasis.

Het zwaartepunt van den opmarsch werd daarbij evenwel van de z.g. „Moselstellung” (semi-permanente werken bij Morhange—vesting Metz—vesting Diedenhofen) naar het Noorden verplaatst: 4 van de 7 legers worden Noord van de Moezel geconcentreerd.

Het plan tegen Frankrijk was operatief verder aldus: met de hoofdmacht, één millioen man sterk, door België marcheeren, om de versterkte grenspositie der Franschen (Belfort—Epinal—Toul—Verdun) uit Noordoostelijke richting door eene linkszwenking te omtrekken 3) en de Fransche legers omvattend aan te grijpen. De wijze, waarop het eerste object, de Fransche hoofdmacht, werd aangegrepen, opende tevens de mogelijkheid langs den kortsten weg van den beneden Rijn naar Parijs, het tweede object, te marcheeren. Parijs zou evenwel, evenmin als b.v. de Kanaalhavens „het” doel mogen zijn. De tijden van het opereeren naar geografische punten zijn voorbij.

Niet genoeg kan echter herhaald worden, dat eene operatie op de binnenlijnen als de Deutsche Generale staf tegenover Frankrijk en Rusland had ontworpen, wilde zij kans van slagen hebben, **snel, zeer snel en verrassend moest geschieden**. Elke dag, elke halve dag, tijdverlies was als onherstelbaar verloren te achten, bracht het heele systeem in gevaar en juist hierop zou de strategische positie van Nederland, door haar latente kracht beslissenden invloed uitoefenen.

1) Rittmeister Marschall v. Bieberstein: „Lüttich-Namur” (opgemaakt met gebruik van ambtelijke bronnen) blz. 12.

2) Moltke in der Vorbereitung und Durchführung der Operationen. Blz. 107 119, 131 enz.

3) Militär Wochenblatt No. 70 van 1918.

De Duitse Generale Staf rekende er op, dat Frankrijk tusschen den 40^{en} en 50^{en} mobilisatiedag zou zijn verslagen, althans in het defensief geworpen 1); dit zou dus, aangezien voor Duitschland de 1ste mobilisatiedag 2 Augustus was, verkregen moeten zijn tusschen 10 en 20 September.

In het operatieplan was verder gerekend op eene mogelijke ondersteuning van den linkervleugel in den Elzas door het 3de Italiaansche leger, waarvan het vervoer over den Brennerpas door den Oostenrijkschen staf in vreedetijd was uitgewerkt 2).

Een operatieplan gaat niet verder dan de eerste beslissende ontmoeting tusschen de vijandelijke hoofdmachten; geen menschelijke scherpzinnigheid kan verder speuren; de eerste groote botsing kan den toestand op slag wijzigen. Zóó moet ook Napoleon's uitspraak: „Je n'ai jamais eu un plan d'opérations" worden opgevat. Het Duitse operatieplan moest dus niet slechts rekening houden met het Fransche en het Belgische leger, doch tevens met de wijze, waarop het Engelsche expeditieleger werd ingezet. Dit kon op verschillende punten landen en daardoor verschillenden invloed op de operatiën hebben 3). Voor landing kwamen Boulogne met le Havre in aanmerking, met de bedoeling om, na vervoer per spoor naar Maubeuge en le Cateau, den linkervleugel van de Fransche legers te versterken. Zulks is in 1914 geschied. Ook kwam evenwel in aanmerking eene landing te Antwerpen, met het voornemen de Duitse verbindingen meer rechtstreeks te bedreigen.

Dit laatste geval schijnt door Schlieffen als het meest waarschijnlijke te zijn beschouwd. Het operatieplan was evenwel voldoende elastisch, zoodat, toen de landing in werkelijkheid elders kwam, „zulks geen wijziging der grondgedachte van het operatieplan noodig maakte" 4). Duidelijk is dus, dat ook de mogelijkheid van eene Engelsche landing te Antwerpen van invloed op het Duitse project eener sterke vleugelmasseering is geweest.

B.

Het operatieplan voorzag de samentrekking van 3 legers op den Noordelijken vleugel van het Westfront, nl. van Noord naar Zuid:

1 e Leger. Kolonel-Generaal von Kluck.

-
- 1) Militär Wochenblatt No. 133 van 1919.
  - 2) Militär Wochenblatt No. 131 & 133 van 1919.
  - 3) Zie Viscount French of Ypern: „1914", waaruit blijkt, dat daarover nog in den raad van Ministers, Engelsche en Fransche officieren te Londen op 6 Augustus '14 gehouden, nog veel verschil van meening was.
  - 4) Mil. Wochenblatt No. 103 van 1918.

Ile Legerkorps (3e en 4e Divisie).
 IIle " (5e en 6e ").
 IVe " (7e en 8e ").
 IXe " (17e en 18e "), dit korps behoort tot 17 Augustus
 bij het 2e Leger.

IIIe Reservekorps (5e en 6e Reserve Divisie).

IVe " (7e en 22e " ").

10e, 11e en 27e Landweerbrigade.

Bovendien volgde het IXe Reservekorps op 2 à 3 dagmarschen in
 het rayon van het 1e Leger.

2e Leger. Kolonel-Generaal von Bülow.

Gardekorps (1e en 2e Garde Divisie).

VIIe Legerkorps (13e en 14e ").

Xe " (19e en 20e ").

Garde Res.korps (3e Garde Div. en 1e Garde Res. Div.)

VIIIe " (13e en 14e Reserve Divisie).

Xe Reservekorps (2e Garde Res. Div. en 19e Res. Div.)

25e en 29e Landweerbrigade.

5 Bataljons zware artillerie enz.

3e Leger. Kolonel-Generaal Frhr. von Hausen.

XIe Legerkorps (22e en 38e Divisie).

XIIe " (23e en 32e ").

XIXe " (24e en 40e ").

XIIIe Reservekorps (23e en 24e Res. divisie).

47e Landweerbrigade.

1 Bataljon zware artillerie enz.

Ter rechtstreeksche beschikking van het Duitsche opperbevel ston-
 den het:

Ie Cavaleriekorps, von Richthofen (Garde en 5e Cav. Divisie).

IIe " von der Marwitz (2e, 4e en 9e Cav. Div.).

Den 17 Augustus des avonds kwamen het 1e en 2e Leger en het
 IIe Cav.korps onder gemeenschappelijk bevel van den Kolonel-Generaal
 von Bülow, die 20 Augustus ook de beschikking over het Ie Cav.
 korps kreeg.

De sterkte bedroeg:

1e Leger rond 230.000, na 17 Aug. 270.000 man.

2e " " 310.000, " " 270.000 man.

3e " " 175.000 man

Ie en IIe Cav. } 25.000 "

IXe Res. korps 40.000 "

Totaal . . . . 780.000 man.

Het operatieplan voorzag de voltooide concentratie van deze 3 Noordelijke legers op den 16^{en} mob. dag des avonds (d. i. dus 17 Aug.) en wel:

1e Leger met de voorste afdeelingen Westelijk van de lijn Hasselt—St. Truyen.

2e Leger met den rechtervleugel ter hoogte van de Westforten van Luik, linkervleugel nabij Ferrières.

3e Leger met den rechtervleugel nabij Vielsalm, linkervleugel Oost van Bastogne. (Zie schets II.)

Het 4e en 5e Leger moesten zich Zuidelijk aansluiten tot ter hoogte Diedenhofen. In Lotharingen zou zich het 6e Leger, in den Elzas het 7e Leger verzamelen. De cavaleriekorpsen I en II waren bestemd om de concentratie te versluieren en in België te verkennen. De legers waren dus ten opzichte van elkander geëchelonneerd opgesteld gedacht, rechtervleugel vooruitgeschoven. Op den 17^{den} mob. dag moest de algemeene voorwaartsche beweging der Noordelijke legers aanvangen 1).

Het 1e en 2e Leger hadden in opdracht: „de Belgische (en c. q. „Engelsche) strijdkrachten van Antwerpen af te dringen en de „spoorlijn Brussel—Namen zo Augustus met de voorste troepen te „overschrijden, linkervleugel gedekt tegen Namen, het 1e Leger ge- „échelonneerd tegenover Antwerpen”.

Het 3e Leger had tot taak naar het Maasvak Namen (niet inbegrepen)—Givet op te rukken.

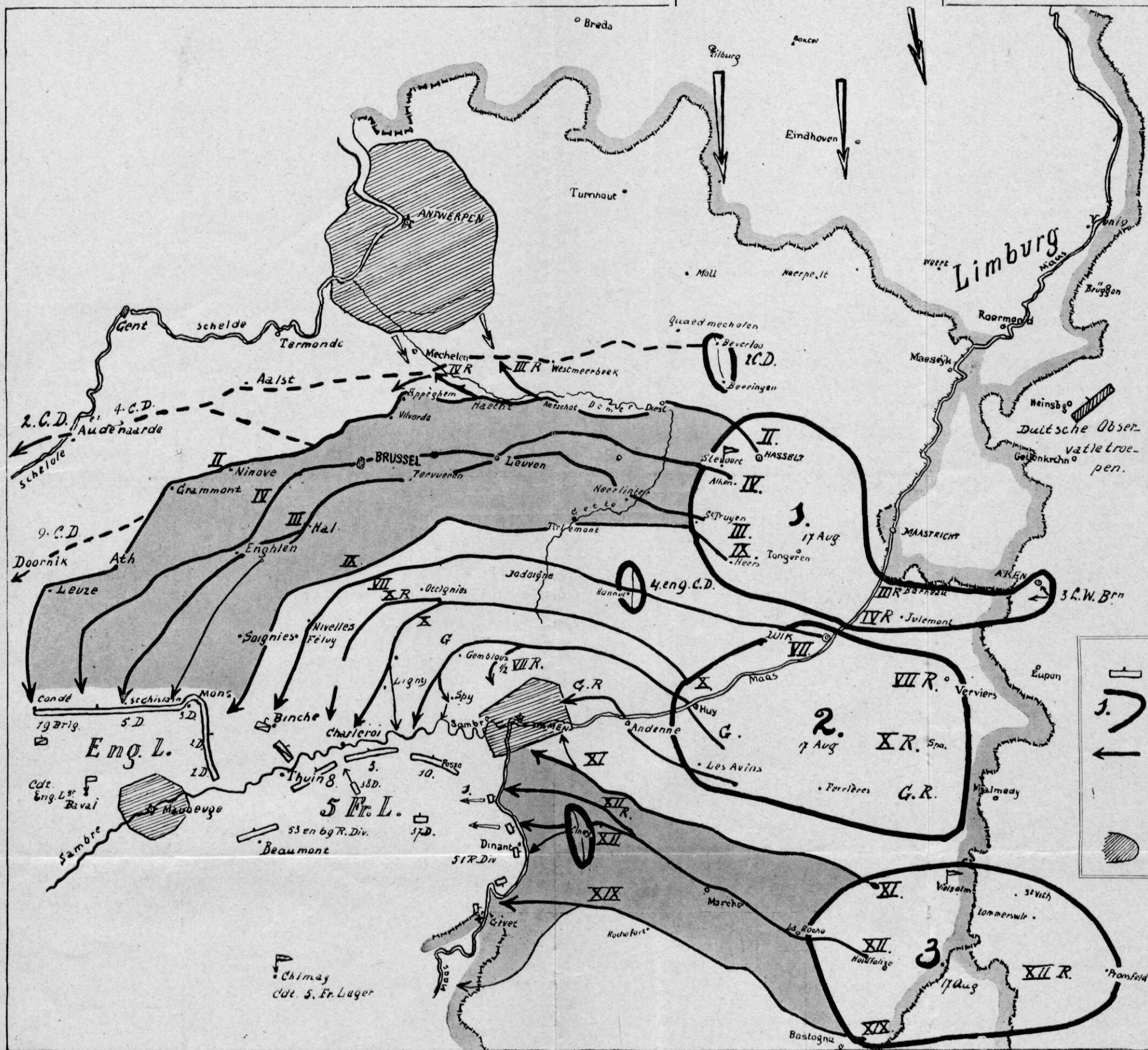
Het 4e en 5e Leger moesten zich aan de voorwaartsche beweging van den rechtervleugel aanpassen met Diedenhofen als draaipunt voor de gemeenschappelijke zwenking van het 1e t/m 5e Leger over de lijn Brussel—Diedenhofen naar het Zuidwesten en Zuiden.

Bij dit operatieplan was wel het meest opvallende, dat eene strategische omtrekking (zowel ten einde het Belgische leger van Antwerpen te kunnen afsnijden als om het omvatten van den linkervleugel van het Fransche leger „là où elle serait” 2) te verkrijgen) beoogd werd **vanuit een rechtlijnige operatiebasis**. In de geschiedenis zijn als regel strategische omtrekkingen uitgegaan van eene **omvattende basis**, dat is eene basis, die toestaat 's vijands verbindingen te bedreigen, zonder de eigen verbindingen geheel prijs te geven (Napoleon 1800 in Italië, 1805 bij Ulm, 1806 bij Jena). Door de ligging van Nederland, Noordelijk van België, misten de Duitschers eene omvattende basis. Hiermede ontgingen hen dus de groote voordeelen verbonden aan een tot ver Westelijk in Brabant uitgebogen (zie onder IV B), natuurlijke uitgangslinie ten behoeve van het millioenen leger, dat de Fransche Oostvestingen moest omtrekken.

1) Lüttich-Namur t. a. p., blz 68.

2) Luitenant-Kolonel de Thomasson: „Le Revers de '14 et ses Causes” blz. 126.

Indirecte verdediging van Limburg, door
 offensief op Duitse flank en rug met
 ten minste 3 Ned. Divisiën.
 (sterkte = 2 1/2 Duitsch legërkorps).

SCHETS II.
 Schaal 1 : 750.000.

Doch ook de ver Noordelijk doorlopende rechtlijnige basis, waarvan de Duitschers op eigen gebied zijn uitgegaan en die zich tot Crefeld en Kempen uitstreckte (zie schets 1) kon, hoe goed overigens ook geutilleerd, niet tot voldoende recht komen, omdat het concentratiegebied van het Noordelijk leger daar niet recht voor lag, maar 70 K.M. meer Zuidelijk (Z. van de Limburgsche grens).

III DE INVLOED VAN HET DUITSCHE SPOORWEGNET OP DE ALGEMEENE OPERATIËN. (Zie schets 1.)

Om aan het operatieplan te kunnen voldoen moest de Noordelijke legervleugel tot in Noordelijk Rijnland, dat is op den kortsten afstand van het Deutsche gebied van Antwerpen (zie IIa, slot) per spoor worden aangevoerd. Per spoor is de afstand:

Goch—Boxtel—Breda—Antwerpen = 165 K.M.

Dalheim—Roermond—Hamont—Antwerpen = 138 K.M.

Aken—Luik—Antwerpen = 200 K.M.

Oostelijk van Dalheim treft men dus als het ware het brandpunt dier beweging aan. Inderdaad heeft in dat gebied de uitlading van het 1e Leger plaats gevonden. Aldus werd tevens rekening gehouden met de mogelijkheid, dat Nederland bij het begin van den oorlog de partij der Entente koos. Alsdan zouden sterke onderdeelen van het 1e Leger van daaruit moeten optreden ter beveiliging van de Deutsche Noordelijke flank tegenover Nederland, terwijl de rest den kortsten weg naar Antwerpen nam. Nu Nederland onzijdig bleef heeft de Deutsche Generale Staf het voordeel, dat eene operatie uit het rayon der eindstations door Limburg recht naar Antwerpen bood, niet *durven* aanvaarden, om de gevolgen tegenover Nederland.

Daarmede ontglipte tevens grootendeels de kans om het Belgische veldleger, indien dit op eenigen afstand van de vesting Antwerpen opgesteld was, van die vesting af te snijden.

Welke gelegenheid bood het spoorwegnet in Noordelijk Rijnland voor het aanvoeren van een groot leger het uitladen der troepen, het rangeeren en terugleiden der ledige treinen? Zulks is van fundamenteel belang voor de beschouwde kwestie. Bij dit onderzoek zal tevens nagegaan worden, hoe de verhoudingen in het middengedeelte van de Rijnprovincie waren, omdat deze niet zonder invloed zijn op het Noordelijk gedeelte 1).

Het spoorwegnet is in Noordelijk Rijnland om verkeersredenen reeds

1) Zie als bronnen o. m.:

Krijgswetenschap 1904-'05, bl. 942;

Henschels Telegraph, 65 Jahrgang;

Fortnightly Review, Febr. 1910;

Militaire Spectator, Nov. 1914, bl. 790 e. v.

vroeg zeer uitgebreid geweest. In zooverre zou improvisatie van een buitengewoon militair vervoer ten behoeve van Schlieffen's plan niet moeilijk zijn geweest.

Al spoedig na 1891 zouden evenwel in het beschouwde gebied, doch vooral ook in het toen spoorwegarme Midden-Rijnland, voorzieningen worden getroffen, welke alleen uit militaire overweging konden zijn ingegeven.

Kleine plaatsen krijgen uitgebreide stations. Tusschen bestaande stations worden permanente perrons, geschikt voor het uitladen van lange treinen gebouwd. Ook spoorlijnen worden nieuw aangelegd of van een tweede spoor voorzien.

Als sprekend voorbeeld moge het grensstation Dalheim dienen. Het is in 1896 nog een onbeteekenend station met enkel spoor. Bij het uitbreken van den oorlog loopen er 3 lijnen op uit en heeft het een uitgebreid emplacement met **een bundel van 15 zijsporen** en talrijke perrons, 4 loskranen, watervoorziening voor locomotieven enz.

De lijnen Neusz—Düren, Neusz—Dalheim, Crefeld—Goch, Keulen—Grevenbroich—Rheijdt en andere worden nieuw aangelegd of verdubbeld.

De kruisstations breiden zich tot langgerekte spoorwegknooppunten uit (zie schets 1).

In 1914 loopen alleen tusschen Wezel en Keulen acht hoofdlijnen over den Rijn.

In de buitenlandsche militaire litteratuur hebben bovenbedoelde werken minder de aandacht getrokken, wellicht omdat het voornamelijk uitbreidingen betrof **en de beteekenis er van minder in het oog sprong dan in Midden-Rijnland**. Aken wordt dan ook daarin algemeen als het meest Noordelijk eindstation aangemerkt 1), zodoende laat zich ook de **Fransche Generale Staf misleiden en neemt aan, dat de Duitsche hoofdmacht Zuid van de Maas zal opereeren**. In Juni 1914, 2 maanden voor het uitbreken van den oorlog, had generaal Fournier, de militaire gouverneur van de Fransche vesting Maubeuge (zie schets II) een voorgevoel van den aanval der Duitschers West van de Maas en op Maubeuge. De chef van den generalen staf antwoordde hem evenwel op zijn bedenkingen: „Soyez optimiste, je „me charge de Maubeuge, je vous enverrai en Allemagne faire le siège „de Metz avec vos 30.000 hommes” 2). Zie voorts onder VII, sub 2, hieronder.

De aandacht was voornamelijk op Midden-Rijnland geconcentreerd geweest. Immers daar ontstond, voornl. na 1901 een geheel net, daar waar nog in 1890 door dit industrie-arme Eifelgebied slechts één lijn, die van Keulen naar Trier, liep (zie de schets).

1) o. a. Colonel A. Boucher: „l'Allemagne en péril”.

XXX: „La Concentration allemande”.

Commandant Culmann: „La Couverture”.

2) Commandant P. Cassou: „La Vérité sur le siège de Maubeuge”.

Toch stond in 1914 het spoorwegnet Oost van de Belgische grens in capaciteit, voor een buitengewoon militair vervoer verre ten achter bij dat Oost van Nederlandsch-Limburg.

Een oogopslag op schets 1 maakt zulks begrijpelijk. Temeer zal dus aan Duitsche zijde Limburg als een sta-in-den-weg zijn beschouwd, die belette het volle nut te trekken uit eene goed-georganiseerde spoorwegconcentratie en die in een volgend stadium zou beletten dit Noordelijk gedeelte van de spoorwegbasis rechtstreeks te gebruiken voor den etappendienst, den aan- en afvoer ten behoeve van het daarop steunende leger.

IV. DE OPMARSCH VAN DE DUITSCHE NOORDERLEGEREN PER SPOOR.

A.

Schets 1 geeft aan waar de uitlading der 3 vleugellegers heeft plaats gevonden. De duur van de reis bedroeg voor de korpsen, die over den grootsten afstand moesten worden vervoerd, ongeveer 50 uur. Het vervoer geschiedde in groote trekken ongeveer aldus: 1)

- Staf 1e Leger: Stettin—Grevenbroich, aan 10 Aug.
 IIe Legerkorps : Stettin & Bromberg—Gladbach & Viersen, aan 10—12 Aug.
 IIIe id. : Frankfort a/Oder en Brandenburg—Grevenbroich, aan 9—11 Aug.
 IVe id. : Halle & Maagdenburg—Jülich en Neusz, aan 9—11 Aug.
 IIIe Res. Korps : Berlijn—Krefeld, aan 10—12 Aug.
 IVe id. id. : Maagdenburg & Cassel—Dusseldorf, aan 11—13 Aug.
 10e en 11e Landweer Brigade: Calau en Potsdam—Krefeld, aan 14 en 15 Aug.
 27e Landweer Brigade: Münster—Dusseldorf, aan 14 Aug.

- Staf 2e Leger: Hannover—Montjoie, aan 8 Aug.
 VIIe Legerkorps : Dusseldorf & Münster—Eupen, aan 7—10 Aug.
 IXe id. : Schwerin en Flensburg—Aken, aan 8—11 Aug.
 Xe id. : Hannover—Montjoie, Weismes en Malmedy, aan 8—11 Aug.
 Garde korps: Berlijn—Oost van Weywertz.
 Garde Res. korps: Berlijn en Spandau—vermoedelijk Stadtkyll.
 VIIe Reservekorps: Dusseldorf en Münster— id. Stolberg.
 Xe id. : Berlijn en Hannover—Vettweis 10—12 Aug.
 25e en 29e Landweerbrigade: vermoedelijk te Düren.
 Zware artillerie: memorie.

1) Voor vervoer van een legerkorps met volledige treinen enz. zijn 150 treinen noodig; hiermede gaan 3 à 4 dagen gemoeid, daarbij komt nog de duur van de reis met een snelheid van niet meer dan 22 K.M. per uur.

- Staf 3e Leger: Dresden—Prüm.
 XIe Legerkorps : Cassel en Erfurt—St. Vith e. a.
 XIIe id. : Bautzen en Dresden—Lommersweiler—Pronsfeld
 —Waxweiler.
 XIXe id. : Chemnitz en Leipzig—Neuerburg, Speicher e. a.
 XIIe Reservekorps: Dresden en Leipzig—Kyllburg.
 47e Landweerbrigade : Wurzen—Gerolstein.

Ie Cav. korps : naar Erdorf bij Trier en Noordelijk 5/6 Aug.

Ile " " : naar Aken—Malmedy 3—5 Augustus.

De uitlading 1) had dus plaats in twee achter elkaar gelegen strooken; de voorste strook was bestemd voor de cavaleriekorpsen en de actieve legerkorpsen, de achterste voor de reservekorpsen en de landweerbrigaden. De troepen, welke het eerst uitgeladen worden marcheeren zoover mogelijk op in de richting naar de grens, om ruimte te verkrijgen voor de volgende.

De noodzakelijkheid om over die ruimte West van Aken—Malmedy te beschikken ten behoeve van de voorste afdeelingen van het 2de Leger en zodoende het spoorwegtransport inderdaad te kunnen verleggen tot dicht aan de grens, maakte het blijkbaar gewenscht om ten spoedigste de hand te leggen op de vesting Luik.

Voor het 1e Leger was deze verzamelruimte opgehouden Noord van de lijn Aken—Stolberg—Düren. **Geen afdeelingen van het 1e Leger konden die lijn overschrijden, alvorens het Zuidelijk gelegen gebied door het 2e Leger was vrijgemaakt.**

Dat de neutraliteit van Nederlandsch Limburg dus moest worden ontzien, had ten gevolge:

a. dat het uitladingsrayon van het 1e Leger Noordelijk en Oostelijk verplaatst moest worden teneinde Zuid daarvan een voorloopig legeringsgebied te kunnen erlangen.

b. dat de uitgeladen korpsen van het 1e leger moesten **wachten** tot het 2e Leger Westelijk was afgevloeid.

Wat de opmerking onder a. betreft, is het uit de schets duidelijk, dat het front der korpsen in 1e Linie en dat der korpsen in 2e Linie in de spoorwegbasis ongeveer **West—Oost** was. Indien de kortere operatie door Limburg naar het hart van België was gevolgd, dan zou het front van de basis ongeveer **Zuid—Noord** zijn geweest.

Het IIe Legerkorps zou dan bv. te Kaldenkirchen,

1) Zie o. m. E. Bircher: „Die Schlacht an der Marne”.

von Kosz: „Mit den Brandenburgern in den Kämpfen um België”

Lüttich-Namur, t. a. p.

Dr. Rammelt: „Meine Feuertaufe”.

Prof. Dr. E. Wolbe: „Alexander von Kluck”.

Biernatzki: „Als Pionier in Frankreich”.

Nordschleswigsche Soldatenbriefe.

Delbrück: „Der Deutsche Krieg in Feldpostbriefen”.

IVe Legerkorps te Dalheim,
 IIIe „ „ te Geilenkirchen,

kunnen zijn uitgeladen; de res. korpsen en landweer daarachter. Zij zouden dan per spoor resp. **25, 40** en **40** K.M. dichter bij de grens, dichter dus bij Antwerpen, het Belgische leger en den Franschen linkervleugel zijn aangevoerd geworden. Dit zou een voorsprong beteekend hebben van ongeveer 2 dagen op de geallieerden. Aan de Duitsche troepen ware bovendien de vermoeienis van 2 dagen marcheeren bespaard.

Thans hadden de niet gebruikte groote grensemplacements o. a. Baal en Dalheim slechts beteekenis als rangeerstations. Vanaf 10 Augustus kwamen daar doorlopend ledige treinen aan, die gerangeerd en uitgerust werden (watervoorziening) voor het ophalen van volgende troepen uit de mobilisatiegarnizoenen.

B.

Er is evenwel meer.

Doordat zij over Nederlandsch territoir liepen en dus onaantastbaar waren, konden de navolgende hoofdspoorlijnen niet door de Duitschers gebruikt worden:

A. Wesel/Kempen—Goch—Boxtel—Tilburg en als enkelspoor naar Turnhout.

B. Crefeld—Kempen/Viersen—Kaldenkirchen—Venlo—Eindhoven en als enkelspoor naar Hasselt.

C. Dalheim—Roermond—Weert—Hamont.

D. Aken—Maastricht—Hasselt.

E. Min of meer als transversaal spoor: Wesel—Venlo—Maastricht—Luik.

Lijn *A* is de groote internationale lijn van de Rijnsteden naar Vlissingen en Antwerpen, lijn *C* die van Keulen, Dusseldorf of Crefeld naar Antwerpen. De lijnen *A*, *B* en *C* zouden van groot belang geweest zijn voor het inrichten van de omvattende basis, die de Duitschers zoo zeer voor hunne operatiën noodig hadden. (Zie onder II B.) De lijnen *C*, *D* en *E* zouden bovendien van de grootste beteekenis geweest zijn als communicatielijnen voor den aanvoer van reserve-troepen, verplegingsbehoeften en munitie, en den afvoer van gewonden enz.

In dit verband behoeft er slechts op gewezen te worden, dat een der redenen van de Duitsche nederlaag aan de Marne het afknappen der verbindingen is geweest. Reeds vanaf einde Augustus '14 was het dikwijls niet mogelijk haver aan te voeren voor de paarden, waren de troepen zonder vleesch en zonder brood, etende wat nog in de velden langs den weg gevonden werd. De grootste energie tegenover de

eigen troepen was van Duitsche zijde noodig om het hoogste wat de oorlogstoestand eischte te kunnen afdwingen 1).

De spoorbanen waren in België en Frankrijk grondig vernield geworden. Alle wissels, seininrichtingen, watertorens, telefoonleidingen en stations waren onbruikbaar gemaakt.

Voorloopig konden de spoorwegtroepen niet verder oprukken dan de lijn Hasselt—Leuven—Namen—Marche. Militaire treinen van 100 assen moesten, om door aanvoer van munitie en proviand de onder heftige gevechten oprukkende legers slagvaardig te houden, dikwijls met slechts één kwartier afstand over één spoorweg geleid worden 2).

Bovendien moet aan Duitsche zijde zeer het gemis van de Limburgsche banen gevoeld zijn, toen vanaf 9 September deelen van het 6e en 7e Leger en begin October nog andere korpsen van het 6e Leger, van Lotharingen per spoor zijwaarts werden verplaatst over Luik en Namen naar den W. legervleugel (Kamerijk, later Douai, Valenciennes, St. Ghislain) 3).

V. DE MANOEUVRE.

(Zie schets III.)

A.

Aan de algemeene operatiën was, tijdens het transport en de uitlading van de korpsen van het 1e leger, de forceering van de vesting Luik voorafgegaan.

6 Brigaden, op $\frac{3}{4}$ der oorlogssterkte, marcheerden, op de vleugels gesteund door 2 sterke cavalerieverbanden, in den morgen van 4 Aug. 1914 over de Belgische grens tusschen Gemmenich en Malmedy.

Dienzelfden dag werd de Maas beneden Luik bereikt. De Belgische troepen, één bataljon (400 man sterk), ontruimden, niettegenstaande zij bij Lixhé aan Nederlandsch grondgebied aangeleund waren en hun vleugel aldaar dus niet omtrokken kon worden, na een verlies van slechts 2 dooden en 10 gewonden den Westelijken Maasover 4). In den avond van 5 Augustus is reeds eene geheele infanteriebrigade over de Maas gebracht en zijn verkenningeskadrons op marsch naar Tongeren.

Waar blijft de zoo hoog geroemde Maasverdediging door de Belgen? Eene verdediging, waar zij zoo groot op gaan, dat zij thans ook het Maasvak Maastricht—Venlo voor hun rekening willen nemen. Op 4

1) Generaal-Majoor Baumgarten-Crusius, „Die Marneschlacht 1914” (bewerkt naar ambtelijke bronnen). Blz. 71.

2) Zie Frhr. v. Steinaecker, „Die Eisenbahnen im Weltkriege”.

3) Zie o. m. Dr. Wessel: „von der Maas bis an die Memel”.

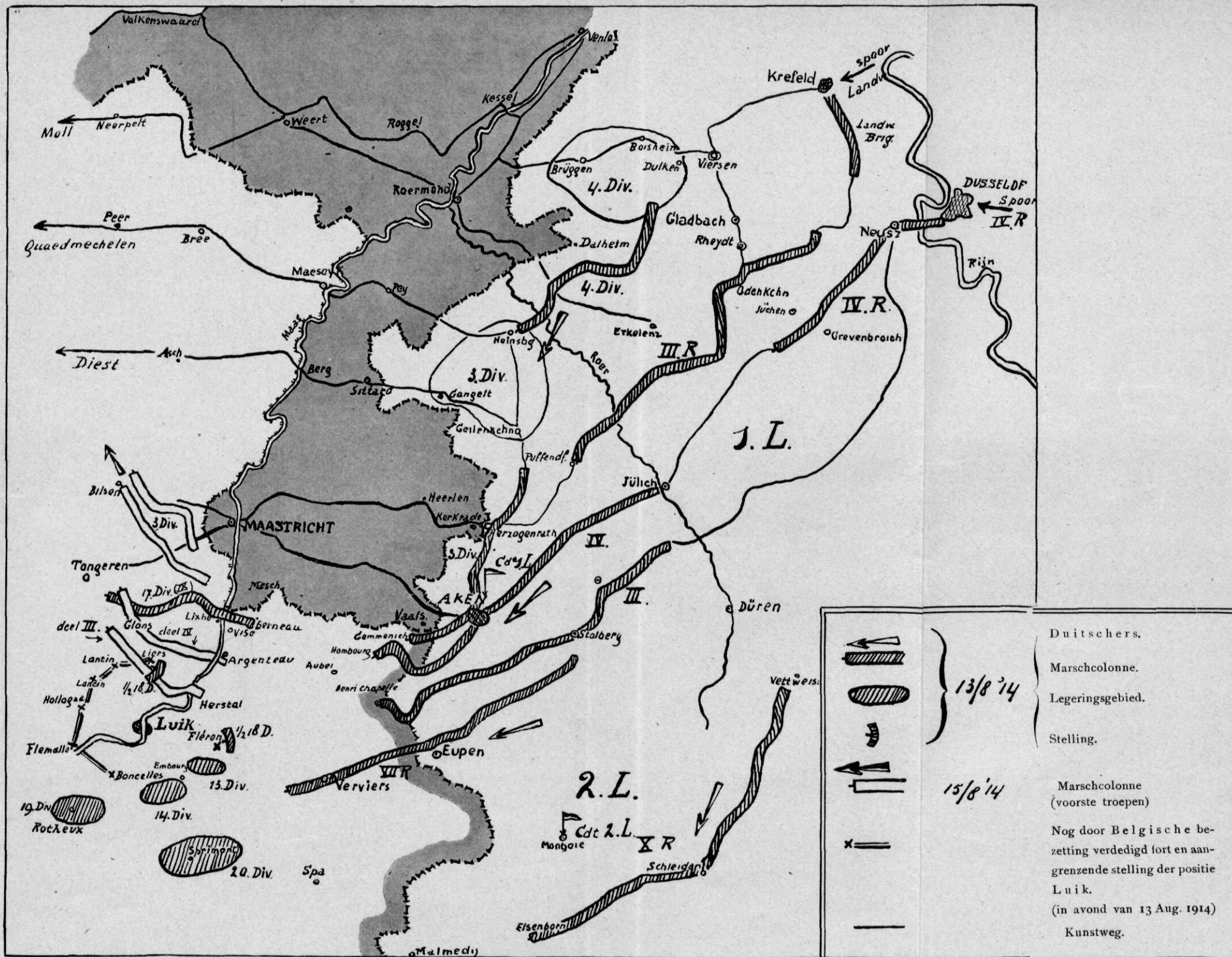
R. Volderauer: „Neun Monate Westfront”.

O. Rutz: „Bayernkämpfe”.

Hauptmann v. Hugo: „Unser Korps 1914/5”.

Baumgarten-Crusius, t. a. p.

4) Zie Mil. Spectator Juli en Aug. 1917 en Baron Buffin: „Récits de Combattants”, mededeelingen van den ter plaatse bevelvoerende officier.

SCHETS III. De Manoeuvre om Limburg.

Schaal 1 : 500.000.

Augustus 1914 bleek standhouden over het luttel aantal Kilometers tusschen fort Pontisse en de Nederlandsche grenspalen zelfs niet mogelijk; men liet de Belgische Maas daar na een spiegelgevecht vrij, „ter beschikking” van den vijand.

Wat de positie Luik zelf betreft zij in het kort vermeld, dat in den morgen van 6 Augustus eene brigade onder bevel van Generaal L u d e n d o r f f reeds Noord van fort Fléron de vestinggordel heeft doorbroken. Generaal L e m a n , de Militaire Gouverneur van Luik, geeft spoedig daarop bevel tot den terugtocht der geheele 3e Belgische Divisie van de Maas. De forten worden vanaf dat oogenblik, als afzonderlijke grootheden, aan zichzelf overgelaten. Het Belgische Veldleger met 5 divisïën (ongeveer 80.000 man) achter de Gette, op 2 dagmarschen van de Maas opgesteld, blijft passief; het tracht zelfs niet door offensief optreden van daaruit het bekken van Luik en de Maas indirect te verdedigen, maar wacht, tot 18 Augustus, gelaten op de dingen, die zullen komen.

8 Augustus bivakeeren reeds de geheele 2e en 4e Cavalerie divisie (7200 karabijnen en 24 vuurmonden) zonder lastig gevallen te worden bij Tongeren.

De Belgische Cavalerie-divisie trekt intusschen van Waremme op St. Truyen en daarna op Diest en Haelen terug, waar op 12 Augustus eene offensieve verkenning der Duitsche cavalerie wordt afgewezen 1).

Nogmaals vragen wij: waarop berust historisch de Belgische eisch, dat de Maasverdediging ook in Limburg aan andere handen, aan Belgische, moet worden toevertrouwd? Waaruit blijkt hun superioriteit in deze materie? Allermint uit de feiten van Augustus 1914, hoe dapper overigens enkele Luiksche forten stand hielden.

De belangrijke brug bij Maeseyk was aan Belgische zijde bezet door . . . enkele met geweren gewapende burgers!

De vesting Huy wordt zonder slag of stoot geruimd. Namen is binnen 4 dagen met alle forten in Duitsch bezit, terwijl daarentegen de sterk verouderde Fransche vesting Maubeuge het 15 dagen houdt.

Niettemin vindt men het noodig geschriften als dat van E. B a n n i n g (Considérations politiques sur la Défense de la Meuse) thans te doen herdrukken en nog wel van inleidingen van zoogen. Historici te voorzien. Heeft men echter in het geschrift van B a n n i n g (uitgekomen 1881!) wel o. m. nauwkeurig gelezen beweringen als (blz. 85): „La Hollande est incapable de garder la Meuse dans le Limbourg, en face „de „Dusseldorf”? Wat is evenwel in 1914 aan Belgische zijde gebleken?

Op den avond van 13 Augustus, op het oogenblik, dat de spitsen van het 1e Duitsche Leger zich nog één dagmarsch van de Maas af bevinden, zijn, behalve Fléron, dat den 14^{den} valt, reeds alle Oostelijke forten van Luik en het fort Pontisse buiten gevecht.

14 Augustus, 9.40 voorm., geeft ook het fort Liers zich over. Het 1e

1) L'action de l'armée Belge (Rapport du Commandement de l'armée), blz. 17—20.

Leger, waarvan de drie voorste marschcolonnen op 15 Augustus Noord van Luik de Maas zullen overschrijden (zie schets III), heeft dus geen enkele vertraging in zijn opmarsch naar het concentratiegebied door den weerstand van Luik ondervonden.

Evemin het 2e Leger, want 16 Augustus, 9,30 voorm., valt het laatste Luiksche fort en eerst 18 Augustus begint de algemeene voorwaartsche beweging uit de lijn der Westelijke forten.

De vertraging aan Duitsche zijde is alleen door de slechts noode uitgevoerde manoeuvre om Limburg veroorzaakt.

Zou men nu, tegen de feiten in, toch willen volhouden, dat de verdediging van Luik de Duitschers genoodzaakt heeft hun legers, in een smal front Noord van de vesting om, over de Maas te persen, dan zij men ook verder consequent en wetende, dat opstuwung steeds het gevolg is van twee zijwaarts inwerkende krachten, erkenne men, dat de stuwdam aan de overzijde gevormd werd door de intacte Nederlandsche grens.

B.

Terwijl aldus vrije baan werd gemaakt voor de manoeuvre van het 1e Leger, was deze manoeuvre reeds op grooten afstand in vollen gang. Vanuit de lijn Brügggen—Gladbach—Dusseldorf moest het 1e Leger door voetmarschen de lijn Hasselt—Sint Truyen bereiken.

Daarbij viel dit leger langs de Zuidgrens van Limburg slechts een zeer smalle marschstrook toe, omdat het 2e Leger zich ver Noordwaarts uitstreckte. Het 1e Leger werd dus tijdens zijne beweging plaatselijk samengedrongen in een uiterst smal front. Vertraging moest er het gevolg van zijn.

Onderdeelen van het 2e Leger (17e en deel 18e Divisie), die zich in de marschstrook van het 1e Leger bevonden, moesten zelfs nog op 13 Augustus over de Maas gedirigeerd worden om het front vrij te maken (zie schets III). Het is een goede strategische regel, dat, op eenigen afstand des vijands, elk der 2 divisien van een legerkorps over een eigen marschweg beschikt. Ook is het niet gewenscht, dat 2 legerkorpsen achter elkaar marcheeren, tenzij met een afzonderlijk reserveleger gewerkt wordt. Uit elkaar in breed front, zoodat elastisch kan geopereerd worden, dienen de legers te marcheeren.

Bij de manoeuvre om Limburg ziet men evenwel feitelijk het omgekeerde; tijdens den marsch is men verplicht eene smalle, diepe formatie in te nemen. Ten einde dit duidelijk te maken is de toestand weergegeven, zooals deze o n g e v e e r op een bepaalden dag (13 Augustus) tijdens de meerdere dagen durende beweging was. Zooals schets III aangeeft trekt 13 Augustus het IXe Legerkorps (17e Div.) van Berneau over de Maas naar Z. O. Tongeren 1). Daarachter marcheeren dicht naast elkander (front van 6 K.M.) 3 legerkorpsen, (IIe, de divisien

1) Lüttich-Namur, t. a. p.

met grooten afstand, I Ve en III e), waarop 2 reservekorpsen (III R. en IV R.) en ten slotte Landweerbrigaden volgen.

Wanneer men nu bedenkt, dat een legerkorps (40.000 man) met bijbehorenden z.g. grooten bagagetrein en 2 andere treincolonnes op één weg eene marschdiepte beslaat van 56 K.M., d. i. 11 uren gaans, kan men zich een indruk maken van het op de schets aangegeven moment aan het einde van den marschdag 13 Augustus.

Duidelijk is, dat zoo kort mogelijk om den Z. O. punt van Limburg (Vaals) moet worden heengezwenkt, teneinde zoodoende de slingerbeweging om ons land zoo kort mogelijk te maken en zooveel mogelijk buiten het marschgebied van het 2e Leger te blijven (zie de ongeveer aangegeven marsch van het VII e Res. korps).

Op 13 Augustus was de legercommandant, Generaal von Kluck, van Grevenbroich naar Aken getrokken, om aldaar zijne doormarceerende colonnes te kunnen inspecteeren 1).

Bijna onafgebroken marcheeren kort langs Kerkrade en Vaals, aan gene zijde van de grens, de colonnes van het II e Legerkorps, het III e Res.korps en de landweer voorbij. Terwijl 15 Augustus de voorste colonnes van het 1e Leger de Maas overschrijden (zie de schets), moeten in Aken de divisien van het III e Res.korps wachten 2) tot de wegen door het III e en IV e Legerkorps zijn vrijgemaakt.

17 Augustus volgt het III e R.korps over Gemmenich naar Berneau, het IV e R.korps naar Julémont 3). Eerst 18 Augustus marcheert de landweer langs Gemmenich (zie schets II, die den toestand van den avond van 17/8 aangeeft.)

Uit de voor 15 Augustus ingeteekende opstelling der marschcolonnes van de hoofden van het III e en IV e legerkorps, die in het gebied komen, waar 2 dagen t.v. nog het IX e legerkorps marcheerde, volgt duidelijk, welk eene heillooze verwarring en kruising van colonnes zou zijn ontstaan, indien niet een zorgvuldig uitgewerkt marschtableau de manoeuvre had mogelijk gemaakt.

VI. GEWIJZIGDE MANOEUVRE IN HET GEVAL, DAT LIMBURG IN 1914 BELGISCH GEBIED WAS GEWEEST.

Neemt men nu, teneinde de draagwijdte te beseffen van het Duitsche besluit om Nederland's grondgebied te eerbiedigen, voor een oogeblik aan, dat de Duitschers het gebruik van Limburg gehad hadden, omdat dit Belgisch gebied was en de Maas aldaar dus even onvolgende was verdedigd als elders in België in 1914.

Uit schets III moge duidelijk zijn, welke groote voordeelen den Duitschers dan zouden zijn toegevallen.

1) Wolbe, t. a. p.

2) Von Kosz, t. a. p.

3) Bircher, t. a. p.

De volgende marschwegen zouden voor hen openstaan:

1. Viersen—Roermond—Weert—Neerpelt—Moll.
2. Heinsberg—Maeseyk—Peer—Quaedmechelen.
3. Geilenkirchen—Sittard—Asch—Diest.
4. Herzogenrath—Maastricht—Bilsen of Tongeren.
5. Aken—Maastricht—Bilsen of Tongeren.

Concentratie ter hoogte van de lijn Moll—Quaedmechelen—Diest, in de flank van de Belgische Gettestelling en op den kortsten weg naar Antwerpen lag dan voor de hand. (Zie schets II.)

Het Belgische veldleger zou zich dan, om afsnijden van Antwerpen te voorkomen, circa 30 K.M. Noordwaarts hebben moeten verplaatsen. Brussel 1) was dan evenwel ongedekt en de afstand tot de bondgenooten zooveel grooter. Bovendien was dan voor het eerste leger een marsch in breed front mogelijk.

In plaats van uit de streek van Viersen over Heinsberg—Aken en Bilsen te marcheerden, had het IIe Legerkorps, over Roermond—Weert, het wegenknooppunt Moll kunnen bereiken. Niet minder dan 64 K.M.-marsch zou dan zijn uitgespaard. Het IVe legerkorps zou bij een marsch van Neusz over Heinsberg—Maeseyk naar Quaedmechelen eene besparing van 42 K.M.; het IIIe Legerkorps langs de marschroute Grevenbroich—Geilenkirchen—Sittard—Asch—Diest eene verkorting van 45 K.M. hebben verkregen.

Gemiddeld dus eene winst van 3 marschdagen voor het Noordelijk, van 2 voor de Zuidelijke korpsen. Voor de in 2e linie volgende korpsen zou het tijdsverschil evenredig zijn geweest, dan wel had men deze Zuidelijk kunnen inschuiven (over Maastricht).

Bij het verleggen van de eindstations op de wijze als aan het slot van IV A hiervoren is aangegeven, zou het IVe Korps nogmaals 36 K.M. (marschgedeelte Neusz—Heinsberg vervangen door Dalheim—Heinsberg), het IIIe korps 42 K.M. (marschgedeelte Grevenbroich—Geilenkirchen per spoor) hebben uitgespaard.

Aldus zouden door de Zuidelijke korpsen nog 1½ en 2 dagmarschen, door het 1e Leger totaal ruim drie dagen voorsprong zijn verkregen. Daarbij is nog niet gerekend op de wrijving, die de moeilijke manoeuvre van thans met zich heeft gebracht (IIIe Res. en IVe Res. korps 2 dagen opgehouden te en bij Aken).

Uit het bovenstaande, zoomede uit hetgeen onder IV hiervoren is opgemerkt, blijkt dat **Maastricht** wel als militair-geographisch punt beteekenis heeft, maar niet meer, eerder minder dan Midden- en Noord-Limburg.

In de bijeenkomst van 20 Mei 1919 van de Ministers van Buitenlandsche Zaken der 7 mogendheden te Parijs, wenschte de Belgische minister **Hijmans** in zijn résumé: „in het bijzonder de aandacht te

1) De bedoeling der gekozen Belgische opstelling in het front Jodoigne—N. W. van Tirlemont was o. m. het dekken van Brussel. Zie l'action de l'armée belge, blz. 18.

„vestigen op de stad Maastricht — Mosae Trajectum — de eeuwen-
„oude invalspoort der Germanen in Westelijk Europa”, als van groot
belang voor de verdediging van België. Na het vorenstaande moeten
wij zijne verouderde uitlating wel als „pour le besoin de la cause”
opgemaakt beschouwen. Wij zouden evenwel daaraan de vraag willen
vastknoopen: „Waarom hebben de Germanen hun eeuwenoude inval-
spoort in 1914 dan niet gebezigd?” 1)

VII. DE GEVOLGEN.

Welk onschatbaar voordeel zouden deze 3 dagen tijdwinst en het
van den aanvang af meer omvattend inzetten van het 1e Leger niet
voor de Duitschers gehad hebben!

Thans wordt in Duitschland den oud-rijkskanselier von Beth-
mann-Hollweg en den Generalen Staf ernstig verweten, dat reeds
door het feit, dat tot 1 Augustus 1914 is gewacht om de mobilisatie
te bevelen, 2 dagen verloren zijn, welke vertraging beslissend voor den
geheelen veldtocht wordt genoemd.

Uit het verloop van het eerste gedeelte van den oorlog, de bewegings-
periode op het Westfront, blijkt, dat de bovengeschetste strategische
positie van Limburg de navolgende nadeelen voor de Duitschers heeft
gehad:

1) Het „abdrängen” van het Belgische leger mislukte. Hierover is
reeds het een en ander opgemerkt.

Het IIIe en IVe Res. korps (later het IXe Res. korps) werden, door
krachtige uitvallen van het Belgische veldleger, vastgehouden tegenover
de stelling Antwerpen en wel op het meest kritieke oogenblik van de
Marneslag.

2) De omsingeling van den Westelijken vleugel der Engelschen bij
Condé mislukte.

Tot toelichting moet worden opgemerkt, dat het Fransche leger-
bevel bij zijn operatieplan wel rekening had gehouden met de moge-
lijkheid van een aanval van Duitsche troepen door België 2) en daartoe
in 1913 het concentratieplan had herzien en den N. troepenvleugel
Noordwaarts had verschoven tot Hirson (d. i. 60 K.M. Zuid van Mons).
Maar, „l'invasion de la Belgique par la rive gauche de la Meuse
surprit certainement le Haut Commandement français” 3).

Nog op 14 Augustus 1914 zeide Generaal Joffre tegen den Be-
velhebber van het 5e Fransche leger, Generaal Lanrezac, die ten

1) Zie het antwoord onder VIII hierna.

2) Zie mededeelingen Maarschalk Joffre voor de enquête-commissie over het
bekken van Briey (Echo de Paris, 6 Juli 1919), zoomede de Thomasson t.a.p.
blz. 140.

3) G. Hanotaux: „la manoeuvre de la Marne”, Revue des deux mondes 15
Maart 1919 (De cursivering is van Hanotaux). Zie ook van denzelfden schrijver
Revue des deux mondes 1917, blz. 744 e. v.

opzichte van eene Duitsche operatie op de Sambre minder gerust was: „Nous avons l'impression que les Allemands n'ont rien de prêt par là" 1).

Eerst 15 Augustus, 7 uur nam., krijgt het 5e Fransche leger, dat van 3-11 Augustus geconcentreerd werd achter de Maas tusschen Mouzon (niet inbegrepen) en Mezières (wel inbegrepen), bevel het Maasvak bij Dinant en de Sambre West van Namen te bezetten. Op 20 Augustus was deze zeer bezwaarlijke verplaatsing „de marche en crabe" (Hano-taux) van 120 K.M. geëindigd, niet zonder dat marschkruisingen met treincolonnen waren voorgekomen 2).

Door de vertraagde actie van het Duitsche 1e Leger heeft Joffre evenwel den tijd gehad zijne concentratie aldus te wijzigen.

Het Engelsche leger moest links van het Fransche optreden. Het was evenwel 21 Augustus nog achterwaarts opgesteld, West van Maubeuge.

De bedoeling der Fransche legerleiding (aanvals-directieven van 20 Augustus) was om bij een Duitschen aanval, uit de algemeene lijn Mons-Dinant ten aanval op te rukken, linkervleugel 5e leger op Charleroi, Engelschen links achterwaarts geëchelonneerd, van Mons richting Nivelles. Generaal Lanrezac bepaalde dat deze aanval eerst op 22 Augustus, desnoods 23 Augustus zou plaats hebben 3).

Op 22 Augustus strekte zich de Engelsche linkervleugel tot Condé uit.

Generaal von Bülow, de Commandant van het gecombineerd 1e en 2e Duitsche Leger was nu voornemens, mede met behulp van het 3e Leger, dat op last van het Duitsche hoofdkwartier in nauw verband met hem moest optreden, het 5e Fransche leger uit het Oosten en de Engelschen uit het Westen te omsingelen (dubbele strategische omtrekking, zie de noot bij II). Hij wilde deze legers aldus een „Sedan" bereiden.

Door het gemis aan eene omvattende basis op Nederlandsch grondgebied (zie hiervoren) en door de vertraging in den opmarsch van het 1e Leger bij de manoeuvre om Limburg, moest von Bülow, hoewel hij reeds op 21 Augustus met het VIIe en Xe legerkorps aan de Sambre gekomen was, wachten tot het 1e Leger voldoende zou zijn omgezwinkt uit de op 20 Augustus bereikte algemeene lijn Ninove-Gembloux. Hij zag zich genoodzaakt 21 Aug. te bevelen 4):

„Heden wordt niet aangevallen. Ik ben voornemens met het „1e en 2e Leger de zwenking in Zuidelijke richting voort te zetten, om zooveel mogelijk gezamenlijk den slag tegen de

1) De Thomasson t.a.p., blz. 193.

2) De Thomasson t.a.p., blz. 196.

3) De Thomasson t.a.p., blz. 204.

4) Baumgarten-Crusius t.a.p., blz. 22.

„Zuid van de Sambre en West van de Maas opgestelde vijandelijke krachten te samen met het 3e Leger te voeren....
get. v. Bülow.”

21 Augustus 11.10 uur 's avonds werd door hem bevolen dat de aanval eerst op 23 Augustus zou plaats hebben.

De factor verrassing was evenwel niet meer aanwezig. Het was bovendien tusschen de linkerkorpsen van het 2e Duitsche Leger en een deel van het Fransche 5e Leger reeds tot niet door de betrokken legercommandanten bedoelde gevechten gekomen. De Franschen en Engelschen konden zich aan de op den 23 Augustus dreigende omvatting onttrekken. Het IIe en IVe Duitsche legerkorps naderden met de hoofdmacht eerst in den nacht van 23/24 Augustus het slagveld, zij waren te laat.

In het bericht, getiteld: „Quatre mois de guerre” erkent het groote Fransche Hoofdkwartier, dat juist het zich tijdig van den vijand losmaken aan de Sambre, het hoofdkwartier in staat heeft gesteld tot zijne manoeuvre aan de Marne. In welke nadeelige positie zouden de Engelschen en de Franschen echter niet zijn gekomen, wanneer het 1e Leger een voorsprong van 2 dagen had gehad!

3) Gelijksoortige omstandigheden deden zich voor toen het Fransche 5e Leger in het Oisebekken bij Guise en Oost van St. Quentin weder front maakte. Generaal von Bülow greep 28 en 29 Augustus met 4 legerkorpsen in front aan, maar de omvatting door von Kluck van den Franschen linkervleugel met 2 divisieën kwam te laat. De Franschen onttrokken zich handig aan den Duitschen greep 1).

4) De vervolging der teruggaande Engelsche en Fransche legers kwam door vermoeden der Duitschers niet tot haar recht. Hier dreigden de geallieerden groote gevaren.

Schrijft niet daarover de Fransche Generaal Cherfils in de Echo de Paris van 21 Juli 1919:

„Si la magnifique cavalerie, intacte et fraîche de Marwitz et de Richthofen avait fait son devoir, si elle avait harcelé nos colonnes haletantes, notre manoeuvre de repli aurait pu se changer en un désastre.”

Dat de ramp voorkomen werd, schrijft de Generaal toe aan het tegenoptreden van de uitgeputte Fransche cavalerie Alle eere zij der Fransche roemrijke ruitery! Evenwel... de Duitsche cavalerie was niet frisch en intakt, zooals de Generaal vermeent. De paarden waren verzwakt en uitgeput door ondervoeding en de geweldige afstanden, welke afgelegd waren, zooals uit de oorlogsdagboeken blijkt 2).

25 en 30 Augustus wordt over de paarden der 4e Cavalerie Divisie

1) Baumgarten-Crusius t.a.p., blz. 52.

2) Gen.-Maj. v. Poseck in Mil. Wochenblatt No 150 van 1919.

gerapporteerd, dat zij zeer vermoeid en aan het einde hunner krachten zijn. Toch moet de 4e Cavalerie Divisie van 2—4 September nog rond 213 K.M. afleggen. 2 September moest zelfs de reeds voor de vervolging aangezette 2e Cav. Divisie, wegens overgrootte vermoeidheid der paarden, worden teruggenomen.

De generaal Lanrezac heeft dezer dagen zelf in de Fransche pers in een verweer tegen maarschalk French het hachelijke van zijn positie in de eerste dagen van September erkend.

Gelijke omstandigheden doen bij de vervolgende legerkorpsen hun invloed gelden. 3 September gaf het Duitsche opperbevel aan het 1e en 2e Leger o. m. als zijne bedoeling te kennen: „De Franschen dienen in Zuid-Oostelijke richting van Parijs te worden afgedrongen” 1).

In het algemeen trachtten de verschillende legers van den Duitschen omzwenkenden vleugel, gedurende de geheele beweging van de Beneden-Maas tot de Marne, met onzegbare wilskracht de tegenstanders door „rücksichtloses Draufgehen” uiteen te jagen.

Dit gelukt niet, dank zij de doeltreffende Fransche legerleiding en de ver reikende werking van de uitmuntende Fransche achterhoede-artillerie, maar vooral ten gevolge van de uitputting der Duitsche troepen. De gewrongen uitgangsofstelling, het gemis aan eene goede, zoo mogelijk omvattende, basis voor de Noordelijke groepen, was niet te verhalen op de tot stervens toe uitgeputte Pommeren, Brandenburgeren en Hanseaten.

De Duitsche opperste legerleiding zag zich dan ook in hare aanwijzing van 5 September, nog voor de slag aan de Marne begonnen was, genoodzaakt te verklaren: „Een afdringen van het geheele Fransche „leger tegen de Zwitsersche grens in Zuid-Oostelijke richting is niet „meer mogelijk” 2).

VIII. SLOT.

A.

Na het voorafgaande zal men vragen: Waarom toch heeft, waar de nadeelen daarvan in hunne gevolgen zoo tastbaar waren, de Duitsche legerleiding het Nederlandsch territoir ontzien? Zij heeft zich immers in dezen oorlog overigens weinig gestoord aan het begrip neutraliteit: getuigen Luxemburg en België.

Napoleon marcheerde in 1805 bij een gelijk geval — het operatief omtrekken van zijne tegenpartij: het Oostenrijksche leger onder Mack bij Ulm — toch wèl over het onzijdige Pruisisch gebied van Ansbach en liet niet minder dan 4 legerkorpsen, ondanks het protest van den Koning van Pruisen, door deze provincie marcheeren, waardoor de omtrekking eerst tot haar recht kon komen. Hij had toen van Pruisen evenwel weinig te duchten en waagde het er op.

1) Baumgarten-Crusius t. a. p., blz. 68.

2) Baumgarten-Crusius t. a. p., blz. 73.

De Pruisische Generale Staf onzer dagen heeft bij het wikken van het vóór en tegen, waartoe hij in lange vredesvoorbereiding rijpelijk tijd gehad heeft, het tegen zwaarder laten wegen.

Wat toch zouden de gevolgen zijn geweest? Nederland zou zich onmiddellijk hebben geschaard aan de zijde van de tegenpartij. Vanuit eene gunstige strategische positie ten opzichte van den Duitschen opmarsch naar Parijs, zou het Nederlandsche leger ongetwijfeld offensief zijn opgetreden in flank en rug der Duitschers.

De bedreiging alleen reeds van een Nederlandsch offensief, gerugsteund als dit was door het in dien tijd grootste operatieve verdedigingssysteem, hetwelk in den vorm van de z.g.n. „Vesting Holland” bestond, zou de Duitschers tot uitgebreide maatregelen hebben genoodzaakt. De Vesting Holland loopt van den Helder langs de Noordzeekust tot het Haringvliet, langs het Hollandsch Diep en de Nieuwe Hollandse Waterlinie tot Naarden, van daar langs de Zuiderzeekust tot den Helder. De frontlengte bedraagt 430 K.M., tegen 85 K.M. voor de Vesting Parijs en 110 K.M. voor de Stelling Antwerpen.

Vanuit de Vesting Holland zou operatief optreden van, om te beginnen 3 Nederlandsche divisïën, in sterkte overeenkomende met ten minste 2 Duitsche legerkorpsen, stellig zijn te verwachten. Immers, wel zouden de Nederlandsche regimenten, die aangewezen waren om de Maas-overgangen in Limburg zelf te verdedigen, ten slotte door overmacht teruggedrongen zijn geworden, maar daarna had men de voortdurende bedreiging van het Nederlandsche veldleger op de strategisch voor de Duitschers meest gevaarlijke punten te verwachten.

Nederland is inderdaad daarvoor waakzaam en gereed geweest. Gereed, vóór een der oorlogvoerende mogendheden. Op den 3^{den} Augustus 1914 des namiddags ten 3 uur was het gemobiliseerde Nederlandsche leger, sterk 203.657 hoofden, op de aangegeven standplaatsen en was door het veldleger de „afwachtingsopstelling” ingenomen 1).

Verscheidene dagen, voor dat de Deutsche manoeuvre om Limburg begon, werd de IVE Divisie per spoor naar Noord-Brabant gedirigeerd en was aldaar vanaf dat oogenblik eene sterke divisiegroep aanwezig 1).

Niet ter plaatse, aan de Maas, maar „indirect”, uitbrekend vanuit eene gunstige flankstelling (het voorterrein der Vesting Holland), wordt Limburg door Nederland verdedigd. Aldus treden alle hulpbronnen des rijks, strijdbare mannen, operatieve spoorlijnen en waterwegen, grondstoffen en verplegingsbehoefden onder éénhoofdige leiding voor één gemeenschappelijk doel in actie. Heel Nederland weert zich met België voor Limburg. En ten slotte . . . zoolang het hart des lands in zijne talrijke, schier ongenaakbare, inundatiestellingen stand houdt, is niets

1) Verslag der Legercommissie „Waarnemingen bij de gemobiliseerde landmacht”, blz. 7.

verloren. Immers het einde van den krijg beslist: de Belgische Maas werd ten slotte aan den Yser herwonnen.

De zeehavens Amsterdam, Rotterdam en Dordrecht, die zich in Nederlandsche handen bevinden, zouden voorts aan de vijanden van Duitschland de gelegenheid openen om bv. met Engelsche hulptroepen de Duitschers op eene operatief uiterst gunstige wijze te treffen. De uitvallen der Belgen uit de vesting Antwerpen op 25 en 26 Augustus en vooral die in de tweede week van September 1914, waardoor niet minder dan 2 Duitsche reservekorpsen aan de beslissing bij de Marne werden onttrokken, toonen ons het belang van eene dergelijke flankstelling duidelijk aan.

De Duitsche legerleiding zou zich dus, eenmaal het besluit tot doorbreking in Limburg genomen, genoodzaakt hebben gezien om dadelijk in Brabant en Limburg, zoomede Noord van den Rijn, aan den IJssel, sterke observatiekorpsen te detacheeren. Zij zou de troepen, bestemd voor de operatiën tegen Frankrijk, dan met minstens 3 à 4 legerkorpsen hebben verzwakt. Tenslotte zou zij hebben moeten overwegen om zich in het bezit der Nederlandsche Rijn- en Maashavens te stellen, om aldus de operatieve inwerking van het Nederlandsche gebied geheel uit te schakelen.

Deze operatie tegen een door zware inundatiën verdedigd vestings-systeem, zou, getuige de heldhaftige weerstand der Belgen aan den Yser, nog meer troepen hebben gevorderd, de uitslag was onzeker, getuige de eerste operatie der Oostenrijkers tegen Servië.

De mogelijkheid, dat Nederland in Augustus 1914 bij het ontbranden van den oorlog zich aan de zijde der Entente zou stellen, heeft reeds eene vertragende werking op de bewegingen van het 1e Leger gehad. O. m. het IIe Legerkorps was zijwaarts uitgeschoven tegen de Oostgrens van Limburg, ten einde de flank te beschermen.

Al deze nadeelen moeten in het oog van den Duitschen Generalen Staf ruimschoots hebben opgewogen tegen het groote voordeel, dat bij neutraliteitsschending zou zijn verkregen in de grootere snelheid en meerdere bewegingsvrijheid bij het uitvoeren van het operatieplan. Deze Staf zag zich dus wel genoodzaakt Nederland te ontzien en de nadeelen daaraan verbonden in den koop mede te nemen.

B.

Zou nu de toestand beter voor België geweest zijn wanneer Limburg op 1 Augustus 1914, bv. tot Venlo inbegrepen, Belgisch gebied was geweest?

Het voorgaande betoog is er m. i. eene doorlopende ontkenning van.

Bovendien, al waren om Maastricht, Roermond en Venlo met groote kosten vestingsystemen naar den trant van Luik ingericht geweest, waar moesten dan de bezettingstroepen vandaan komen? Trok niet de 3e Belgische Divisie reeds 6 Augustus van de Maas af om voor

het veldleger behouden te blijven? De weerstand aan het zooveel langere Maasfront zou dan nog veel geringer geweest zijn dan in 1914. De vermeerdering, die het Belgische leger door het Limburgsche contingent zou ondergaan hebben, zou toch in schrille tegenstelling zijn gebleven met de groote lengte van het te verdedigen Limburgsche Maasvak 1).

De doormarsch van Duitsche troepen over de Maas te en beneden Maastricht zou alsdan eenvoudig en alleen eene zaak van België zijn geweest, ging buiten Nederland om.

Nederland zou zich in dat geval niet met zijne gansche kracht, met zijn gereedstaand veldleger, met al zijn rijke hulpbronnen in den strijd geworpen hebben.

Onbegrijpelijk is het bij bezonken overweging dus, op welke strategische gronden België vermeent, thans de hand naar Nederlandsch grondgebied te moeten uitsteken. Niet anders dan onbezonnen dilettaantisme voert hiertoe.

„Onklare, onjuiste, averechtsche voorstellingen van historischen en „rechtskundigen aard vertroebelen het antwoord”, aldus merkt staatsraad Prof. Struycken in een historisch-juridisch betoog betreffende de rechtspositie van Nederland ten aanzien van de herziening der tractaten van 1839, op 2).

Onklare, onjuiste, averechtsche voorstellingen vertroebelen óók de quaestie van de strategische positie van Limburg.

Mocht in de toekomst weder een groote oorlog uitbreken, dan zal Nederlandsch-Limburg dezelfde belangrijke strategische waarde ten voordeele der Westelijke mogendheden blijken te bezitten als in 1914 het geval is geweest.

Dat uit de „manoeuvre om Limburg” deze les getrokken worde! Dan zal de „(politieke) manoeuvre om (het bezit van) Limburg”, die thans van zekere zijde wordt gevoerd, als ernstige misvatting worden erkend!

1) Bij eene legersterkte, evenredig aan het Belgische leger van 1914, zou Limburg een aandeel van 4500 man geleverd hebben, d. i. een aantal ver beneden de troepensterkte, die in 1914 aan Nederlandsche troepen voor rechtstreeksche verdediging in Limburg aanwezig was.

2) Nederland, België en de Mogendheden, blz. 6.

De Twentsche kanaalplannen en hunne economische en militaire beteekenis.

DOOR

P. W. SCHARROO,

Kapitein der Genie, Leeraar aan de Hoogere Krijgsschool.

Hij valt bekaeyt, die een vreemd vuur
na stuurt, zonder te weten wat land er voor
steven is.

(Johan de Brune. 1668.)

INLEIDING.

Reeds meermalen werd door mij, ook in dit tijdschrift, gewezen op de noodzakelijkheid, dat van militaire zijde voortdurend alle aandacht wordt gewijd aan de werken van economische beteekenis, welke in ons land worden uitgevoerd.

In de eerste plaats toch komt elke verbetering in de economische weerkracht van ons volk direct of indirect ook ten goede aan de militaire weerbaarheid. Het kan niet genoeg worden herhaald, dat als een van de belangrijkste lessen van den laatsten oorlog moet gelden, dat economische kracht ook militaire kracht is. Hoe hoger de economische en de moreele kracht van een volk worden opgevoerd, des te beter zal het in staat zijn, om in tijden van gevaar zijn zelfstandig volksbestaan te verdedigen.

Maar bovendien wordt door de uitvoering van groote werken van economischen aard dikwijls eene zoodanige wijziging gebracht in den geographischen toestand van eene bepaalde landstreek, dat de landsverdediging hiermede nauwkeurig rekening zal moeten houden, wil niet de hierboven aangehaalde uitspraak van de Brune van toepassing zijn.

Kennis van de economische geographie van ons land; bekendheid ook met de Nederlandsche industrie, hare beteekenis voor de landsverdediging en hare mobilisatie, moeten na den laatsten oorlog als zéér belangrijke onderdeelen van den werkkring van den Generalen Staf worden genoemd.

Onder de werken van economischen aard, welke ook in militair opzicht van beteekenis zijn, moeten ook de Twentsche kanaalplannen worden gerekend, die tevens behooren tot die groote werken, waarvan in deze tijdsomstandigheden de uitvoering ten zeerste gewenscht is. Niet alleen, omdat daardoor eenigszins kan worden voorzien in de heerschende werkloosheid, ook ten gevolge van de demobilisatie van de

weermacht. Maar bovendien omdat juist nu de uitvoering van deze kanaalverbinding van beteekenis is, nu wij voor de moeilijkheid zijn gesteld, om zoo spoedig mogelijk de nadeelige gevolgen van den laatsten oorlog te doen verdwijnen.

Het kapitaal is belangrijk verminderd, de productie is kleiner geworden, de verhouding tusschen het aantal verbruikers en de productie veel ongunstiger. De overvloed van vroeger jaren, die aan alle maatschappelijke klassen ten goede kwam, is overgegaan in een bedenkelijk tekort.

Alle mogelijke moeite zal dan ook moeten worden gedaan, om de productie te verhoogen. De middelen hiertoe zullen moeten worden aangegeven door de mannen van de praktische wetenschap, terwijl alle, fysiek krachtige arbeiders zullen moeten meewerken, om die middelen ten uitvoer te brengen.

Het zal duidelijk zijn, dat dit alleen dan kan worden bereikt, wanneer de grondstoffen snel en gemakkelijk kunnen worden aangevoerd en ook de afgewerkte producten vlug en doelmatig kunnen worden verspreid. Met het oog hierop is eene snelle uitvoering wenschelijk van de verschillende, belangrijke kanaalplannen, welke in de laatste jaren zijn ontworpen. Het kanaal door de Geldersche vallei voor de verbinding van Amsterdam met Rijn en Waal; het Maas-Waalkanaal, waardoor het Limburgsche steenkolenbekken beter kan worden bereikt en niet het minst het Twente-Rijnkanaal, ter verbinding van het belangrijk industrie-centrum Twente met de bestaande, groote scheepvaartwegen, het zijn alle belangrijke, economische werken, welke zoo spoedig mogelijk, in onderling verband, moeten worden uitgevoerd.

Het is niet voldoende, dat Twente door een goed spoorwegnet verbonden is met de overige deelen van het land. De practijk heeft geleerd, dat dergelijke, industriele centra slechts dan de concurrentie op de wereldmarkt kunnen aanvaarden, wanneer, naast een doelmatig spoorwegnet, een goede scheepvaartweg gelegenheid geeft voor het vervoer van steenkolen, grondstoffen, voedingsmiddelen, bouwstoffen, afgewerkte producten, enz. Pruisen, waarvan het uitgebreide spoorwegnet uit een economisch en uit een militair oogpunt nog steeds als een voorbeeld mag gelden, had in 1914 niet minder dan 600.000.000 Mark bestemd voor uitbreiding en verbetering van de binnenscheepvaartwegen.

Behalve de groote beteekenis, welke een economisch werk als het Twente-Rijnkanaal indirect voor de landsverdediging heeft, maakt ook het tracé, gelet op de IJselverdediging, eene nadere beschouwing van dit kanaalplan gewenscht.

I. DE BESTAANDE KANAALVERBINDINGEN IN TWENTE EN OVERIJSEL.

In vroeger tijden had het goederenvervoer van Twente op zeer gebrekkige wijze plaats ¹⁾. Voor het grootste gedeelte werden de goe-

¹⁾ Zie hiervoor o.m. Dr. H. Blink „Economische geographie der Provincie Overijssel” (Tijdschrift voor Economische Geographie. 1916).

deren met groote, zware wagens met vier tot acht paarden vervoerd over zandwegen, de z.g. h e s s e n w e g e n 1), die van het Oosten naar Zwolle en Deventer liepen. Ook werden de goederen met voertuigen naar de Regge gebracht en van hier met kleine voertuigen langs de Vecht en het Zwarte Water naar Zwolle. Deze reis vroeg niet minder dan 12—14 dagen, terwijl bovendien de Vecht, eene wilde, onzekere rivier met vele bochten, vooral in den bovenloop moeilijk bevaarbaar was.

In weerwil van deze bezwaren was het verkeer over deze riviertjes zeer belangrijk, waardoor zij tevens lijnen van intensieve ontwikkeling werden en vele plaatsjes als Dalfsen, Ommen, Hardenberg, enz. zich hier ontwikkelden. Het belang van dit verkeer over de Vecht blijkt wel hieruit, dat in de jaren 1724—1730 Bisschop Max Clemens van Ketteler een kanaal liet graven van Munster naar de Burgsteinforter Aa, om van hier over de Vecht gemeenschap te water over de Zuiderzee te verkrijgen.

De Heer van „Twickel” liet in 1771 op eigen kosten eene 14 K.M. lange vaart graven, beginnend ten Oosten van Delden en loopend naar de Boven-Regge.

Ook Deventer zorgde voor een waterweg naar het achterland door de Schipbeek te verbeteren en bevaarbaar te maken. In 1353 werd hiermede begonnen; in 1404 was de Schipbeek voltooid tot Diepenheim. Hoewel Zwolle de verdere verbetering uit naijver tegenover Deventer tegenwerkte, gaf Philips II, bij open brief van 19 Maart 1576, aan Deventer het recht de Schipbeek te verbreden en te verdiepen. Vooral in vroeger eeuwen had door de Schipbeek een vrij belangrijk vervoer, vooral van hout, plaats. Na 1850 begon dit vervoer echter zeer sterk te verminderen.

Ook in Overijssel werd het bekende Hollandsche recept gevolgd: „zoeken naar hetgeen verdeelt, niet naar hetgeen vereenigt; het bevorderen van plaatselijke belangen met opoffering van die van het geheel!” Naast de Geldersche vallei 2), de Dronther Overlaat, enz., enz., zijn de scheepvaartverbindingen in Overijssel bewijzen van het gemis aan gemeenschapsgevoel bij de Hollanders. De handelsnaijver tusschen de concurrenten Zwolle; Deventer en Kampen was oorzaak, dat in 1820 de verkeerswegen in Overijssel nog ongeveer dezelfde waren als twee eeuwen geleden, terwijl de IJsel zelfs in een nog slechteren toestand verkeerde.

Voor de verbetering van het verkeer te water werden meermalen pogingen gedaan 3), die eerst resultaat hadden door de uitvoering van de kanaalplannen van de „Overijsselsche Kanalisatie-Maatschappij.”

1) Vastgesteld bij Besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel van 14 December 1737.

2) Zie „De economische en militaire beteekenis van het kanaalplan van de Kanaalvereeniging „de Geldersche Vallei”.” (De Militaire Spectator, 1919, No. 1 en 2).

3) Zie „De Overijsselsche kanalen en hetgeen hunne daarstelling is voorafgegaan.” (Verslag van den Raad van Administratie der Overijsselsche Kanalisatie-Maatschappij. 1858.)

In 1805 was door den Ingenieur *Wildeman* een ontwerp gemaakt, om door stuwen de *Regge* 's zomers tot *Schuilenburg* bevaarbaar te maken voor kleine schuiten, z.g. zompen.

In 1809 ontwierp de Heer *A. Baron van Pallandt van Eerde* eene scheepvaartverbinding van *Hengelo* en *Almelo* naar de *Vecht*. Bezwaren van financiëelen en technischen aard beletten de uitvoering.

Eerst in 1832 werd daarna in de Provinciale Staten van *Overijssel* een plan behandeld voor een kanaal van *Almelo* naar *Zwolle* en op financiëele gronden verworpen, waarna dit in 1836, eenigszins gewijzigd, opnieuw werd ingediend. Op 8 Juli 1836 werd dit plan aangenomen, terwijl in 1838 hierop de Koninklijke goedkeuring werd verkregen. Hooge eischen van de aannemers deden ook dit plan mislukken.

Te land was inmiddels eene groote verbetering in het verkeer gekomen door den aanleg van den straatweg van *Almelo* naar *Zwolle* in 1836.

In 1845 en in 1847 werd in de zomervergadering van de Provinciale Staten de kanalisatie van *Salland* en *Twente* wederom behandeld en op 17 Juli 1847 de wenschelijkheid uitgesproken van het maken van eene goede verbinding te water tusschen *Zwolle* en *Deventer* met *Almelo*, *Hengelo*, *Denekamp* en *Haaksbergen*. Hierover werd, in opdracht van Gedeputeerde Staten, op 31 Mei 1848 rapport uitgebracht door de Luitenants der Artillerie *W. Staring* en *T. J. Stieltjes* 1).

Ook deze plannen kwamen echter niet tot uitvoering en het bleef sukkelen met Commissies en Rapporten, totdat, bij Koninklijk Besluit van 13 October 1850, No. 8, aan de bij Koninklijk Besluit van 19 October 1850 erkende *Overijsselsche Kanalisatie-Maatschappij* concessie werd verleend voor den aanleg van kanalen in *Overijssel*. Aanvankelijk onder leiding van de Heeren *L. van de Kastele* en *T. J. Stieltjes*, en later van den laatsten alleen, werd door deze Maatschappij in 1855 een hoofdkanaal gegraven van *Almelo* naar *Zwolle*, in 1856 een zijkanaal van *Lemelerveld* naar *Deventer* en in 1858 een zijkanaal van *Vroomshoop* naar de *Vecht* bij *Gramsbergen*. In 1883 werd nog een scheepvaartkanaal gegraven door de Provincie *Overijssel* van *Almelo* naar de *Duitsche grens* 2), welk kanaal in 1904 werd doorgetrokken tot *Nordhorn*.

Van deze kanalen hebben het hoofdkanaal, lang 49 K.M. en het zijkanaal naar *Deventer*, lang 27,5 K.M., eene bodembreedte van 7,5 M., welke in de lage terreinen, over eene totale lengte van 20 K.M., is uitgebreid tot 10—20 M., om bij den aanleg voldoende grond voor

1) *W. Staring* en *T. J. Stieltjes*. „De Scheepvaart in *Salland* en *Twente*.”

2) De aanleg van dit kanaal was een gevolg van de te *Berlijn* op 12 October 1876 gesloten overeenkomst, die bekrachtigd werd door de *Wet* van 28 Maart 1877 (*Stbl.* No. 34) en waarbij besloten was tot den aanleg van kanalen in het Oosten van het land, in aansluiting aan het kanalenet van *Pruisen* ten Westen van de *Eems*.

de dijken te kunnen verkrijgen. Het zijkanaal naar Gramsbergen, lang 21,5 K.M., heeft voor het grootste gedeelte eene bodembreedte van 5,2—6 M.

De bodem van deze kanalen ligt op eene diepte van 1,6 à 1,7 M. onder den kanaalspiegel. De breedte op den waterspiegel bedraagt ongeveer 14,3 M., terwijl om de 1000 à 2000 M. wisselplaatsen zijn gemaakt, die eene bodembreedte van ongeveer 10 M. hebben.

De sluizen zijn in den dag 6 M. wijd en hebben schutkolken ter lengte van 40 M. Alle bruggen over deze kanalen zijn beweegbaar en hebben eene doorvaartwijdte van 6—6,5 M., met uitzondering van de vlotbruggen, die 11,10 M. wijd zijn.

Deze kanalen zijn bevaarbaar voor schepen tot ten hoogste ongeveer 200 ton laadvermogen.

Het zal geene toelichting behoeven, dat de hiervoren genoemde geringe afmetingen van de kanalen der Overijsselsche Kanalisatie-Maatschappij oorzaak werden, dat de beteekenis van deze kanalen sterk verminderde, toen het spoorwegnet in Twente en in Overijssel geleidelijk werd uitgebreid. Bovendien moeten stoom- en motorvaartuigen, om door deze kanalen te mogen varen, eene bijzondere vergunning hebben, welke slechts gegeven wordt voor kleine schepen beneden 30 ton. In tijden van groot waterbezwaar ontstaan voorts voor de scheepvaart zeer hinderlijke stroomingen ten gevolge van den afvoer van de beken, terwijl ook het tarief van de vaartrechten zeer bezwaarlijk is.

II. HET GOEDERENVERVOER IN TWENTE.

De eerste verbinding van Twente met het spoorwegnet in ons land werd op 1 November 1865 verkregen door de opening van de lijn Hengelo—Zutphen, in aansluiting met de lijnen Hengelo—Almelo en Hengelo—Oldenzaal—Salzbergen. In 1868 werd de lijn Hengelo—Enschede in werking gesteld.

Eerst in 1881 werd dit spoorwegnet uitgebreid met de lijn Almelo—Zwolle, in 1888 met de lijn Almelo—Deventer, terwijl inmiddels door enkele locaalspoorwegen de verbinding met den Gelderschen Achterhoek was verkregen. In 1906 volgde de aansluiting van Twente aan het net van de Noord-Ooster-Loocaal-Spoorweg-Maatschappij, in 1910 de opening van de lijn Neede—Hellendoorn.

Volgens opgaven van de betrokken spoorwegmaatschappijen bedroeg het totale goederenvervoer per spoorweg voor de belangrijkste stations in Twente in 1880 207614, in 1890 262585, in 1900 644259, in 1910 834771, in 1913 1049631, in 1915 970365 ton. Hieruit volgt dus, dat het goederenvervoer per spoorweg tusschen 1880 en 1890 voor deze stations is toegenomen met 210 0/0, tusschen de jaren 1890 en 1913 met ruim 400 0/0.

Betreffende het goederenvervoer over de kanalen van de Overijsselsche Kanalisatie-Maatschappij geven de „Verslagen van de Provincie Overijssel” de noodige gegevens.

Tusschen de Regge en Almelo bewogen zich in beide richtingen in de jaren 1880, 1890, 1900, 1910 en 1915 achtereenvolgens 6066, 7419, 11633, 6702 en 6341 schepen, met een gezamenlijken inhoud van achtereenvolgens 127837, 155554, 211364, 217223 en 203930 M³, of gemiddeld van 21, 21, 19, 32 en 32 M³. Het aantal beurtschepen, in 1900 5923 met 107679 M³. inhoud, was in 1915 verminderd tot 1343 met 56021 M³. inhoud.

Uit deze getallen blijkt reeds, dat de beteekenis van het verkeer op de kanalen van de Overijsselsche Kanalisatie-Maatschappij belangrijk is verminderd. Toch mag hieruit niet worden afgeleid, dat eene goede scheepvaartverbinding in Twente onnoodig zou zijn. In weerwil van den onvoldoenden toestand van de Overijsselsche kanalen en de vele bezwaren, verbonden aan het verkeer hierop, bedroeg in de jaren 1910—1913 het scheepvaartverkeer voor Almelo nog gemiddeld 215000 ton per jaar. Bovendien worden thans in Twente nog vele goederen per spoor aangevoerd, die veel voordeliger per schip bevracht konden worden, indien er slechts een kanaal was.

Zoo b. v. de steenkolen. Volgens opgaven van de betrokken spoorwegmaatschappijen bedroeg het steenkolenvervoer per spoorweg in Twente in de jaren 1880, 1890, 1900, 1910, 1913 en 1915 achtereenvolgens 82660, 64639, 166068, 218924, 260264 en 289014 ton. Door eene goede kanaalverbinding zal de aanvoer van kolen uit het Ruhrdistrict, van Engelsche kolen over Rotterdam en Amsterdam en, na het tot stand komen van het Maas-Waalkanaal en van de Maaskanalisatie, ook van kolen uit de Limburgsche mijnen eene belangrijke vrachtbesparing geven.

Voor een dergelijk, belangrijk massaproduct kan reeds eene kleine besparing op de vrachtprijs van groote beteekenis zijn.

Voorts heeft eene goede scheepvaartverbinding groote waarde voor den aanvoer van ruw katoen over Rotterdam en Amsterdam. De textielindustrie in Twente verbruikt hiervan jaarlijks 40000—50000 ton.

Hieruit volgt reeds, dat eene betere kanaalverbinding met Twente eerst dan volledig tot haar recht zal kunnen komen, wanneer de uitvoering hiervan gepaard gaat met die van eene betere scheepvaartverbinding tusschen Amsterdam en den Rijn door een kanaal door de Geldersche Vallei 1).

Ook voor den afvoer van de producten, vooral van de uitgebreide metaalindustrie, zal eene goede scheepvaartverbinding belangrijk voordeliger zijn dan het verkeer per spoor.

Reeds in den aanvang van deze beschouwingen werd opgemerkt, dat voor een industriegebied als Twente het verkeer te water en dat per spoorweg samen moeten gaan. Almelo, gelegen aan een goed spoorwegnet en beschikkend over eene verbinding te water, zij het ook slechts eene

1) Zie „De Militaire Spectator”. 1919, No. 1 en 2.

primitieve, heeft op de overige Twentsche gemeenten daardoor steeds een voorsprong gehad 1).

III. VOORSTELLEN VOOR DE UITBREIDING VAN DE KANAALVERBINDINGEN IN TWENTE EN OVERIJSEL.

In 1855 reeds bepleitte de Heer Stieltjes eene verbetering van den IJsel en van het Zwarte Water, om eene betere verbinding te verkrijgen tusschen de Overijsselsche waterwegen en de zee 2). Daarna werd in 1858 door den Heer Stieltjes vergeefs voorgesteld, om het kanalennet van de Overijsselsche Kanalisatie-Maatschappij uit te breiden met een kanaal door de venen tot halverwege Enschedé en Hengelo 3). In verband met de hooge ligging van deze plaatsen werd een dergelijk kanaal onmogelijk geacht.

Zooals hiervoren reeds werd opgemerkt, werd in het zich steeds meer ontwikkelende industriegebied Twente meer en meer de noodzakelijkheid gevoeld, om naast het uitgebreide spoorwegnet te kunnen beschikken over een scheepvaartkanaal van voldoende capaciteit.

Nadat in 1895 deze belangrijke aangelegenheid, echter zonder gevolg, eindelijk weder in onderzoek was genomen door de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Enschedé, werden geleidelijk verschillende ontwerpen gemaakt voor eene dergelijke kanaalverbinding.

Om deze plannen te onderzoeken en na te gaan, welk tracé uit een technisch en economisch oogpunt het meest in aanmerking komt voor een kanaal tot verbinding van Twente met de scheepvaartwegen in Nederland, werd bij Koninklijk Besluit van 3 Maart 1914, No. 4 eene Staatscommissie benoemd, bestaande uit de Heeren: C. A. Jolles, Hoofdingenieur-Directeur van den Rijkswaterstaat te Arnhem, Voorzitter; D. A. van Heyst, Ingenieur van den Rijkswaterstaat te 's-Gravenhage, Secretaris; F. ter Braake Bzn., Onder-Voorzitter en H. J. H. Gelderman, H. ter Kuile Jzn. en D. W. Stork, Voorzitters van de Kamers van Koophandel en Fabrieken te Almelo, Oldenzaal, Enschedé en Hengelo; G. Rooseboom, Hoofdingenieur en J. W. Meuter en N. C. Lambrechtsen, Ingenieurs van den Rijkswaterstaat; A. van Linden van den Héuvell en K. Pringle, Hoofdingenieurs van den Provincialen Waterstaat in Overijssel en Gelderland.

Het wekt eenige verwondering, dat in deze Staatscommissie geen militair lid was opgenomen en dat, ook na het verschijnen van het verslag van de Commissie op 19 Mei 1917, van

1) Zie het reeds genoemde artikel van Dr. H. Blink in het Tijdschrift voor Economische Geographie. 1916.

2) T. J. Stieltjes. „De Overijsselsche waterwegen uit een Nederlandsch oogpunt beschouwd”. 1855.

3) „Verslag van den Ingenieur-Directeur der Overijsselsche Kanalisatie-Maatschappij over de kanalisatie in het oostelijk gedeelte van de Provincie Overijssel”. 1858.

Kanaalplannen voor Twente en Overijssel.

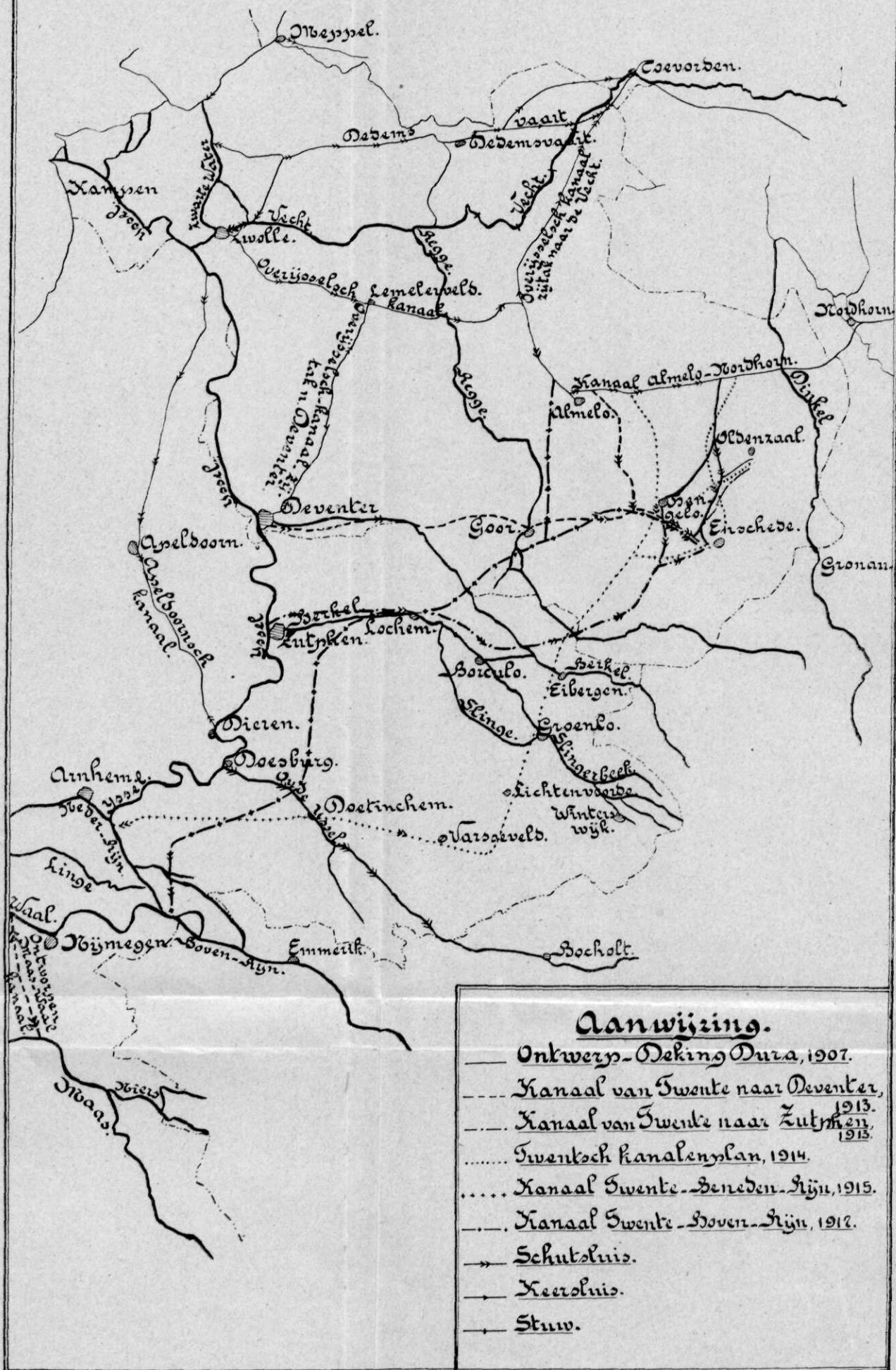

Fig. 1.

militaire zijde nog niet de aandacht werd gevestigd op de Twentsche kanaalplannen en wel in het bijzonder op het door de Staatscommissie voorgesteld tracé, het Twente—Boven-Rijn-kanaal.

Deze plannen, welke achtereenvolgens voor de verbinding van Twente met de overige scheepvaartwegen in Nederland werden ontworpen, zijn de volgende: (Fig. 1.)

a. Het ontwerp-Deking Dura. Nadat daartoe de noodige fondsen waren bijeengebracht, werd in 1907 door de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Enschedé aan den Ingenieur J. C. Deking Dura opgedragen het maken van een ontwerp met voorloopige kostenbegroting voor eene verbinding van Enschedé met het kanaal van Almelo naar Nordhorn met zijtakken naar Hengelo en naar Oldenzaal.

Dit ontwerp verscheen nog in 1907, terwijl een kanaalprofiel werd aangenomen, ongeveer gelijk aan dat van het kanaal van Almelo naar Nordhorn, zoodat dit kanaal alleen geschikt zou zijn voor vaartuigen van bescheiden afmetingen.

b. Het kanaal van Twente naar Deventer. In Februari 1913 werd, op initiatief van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Deventer, een Comité gevormd uit Burgemeesters en particulieren van Deventer, Bathmen, Markelo, Goor, Stad- en Ambt-Delden, Borne en Hengelo. Voor dit Comité werd door den Ingenieur C. M. Frijlinck een rapport met globale kostenberekening opgemaakt voor een kanaal van Twente naar Deventer.

Dit kanaal, ontworpen voor schepen van 600—800 ton, heeft in hoofdzaak als nadeel, dat eene verbinding met Oldenzaal ontbreekt, terwijl bovendien eene uitmonding in den IJsel boven Katerveer niet gunstig is, daar deze rivier gedurende een gedeelte van het jaar niet diep genoeg is voor schepen van 600 ton laadvermogen. Bij normaal lagen rivierstand (N. L. W.) is de vaardiepte tusschen Westervoort en Zutphen 1,7 M., tusschen Zutphen en Katerveer 2 M., d. w. z. veel minder dan voor schepen van 600 ton wordt vereischt.

c. Het kanaal van Twente naar Zutphen. Door een Comité, dat eene kanaalverbinding van Twente en Winterswijk met den IJsel bij Zutphen wilde tot stand brengen, werd aan het Ingenieursbureau van Hasselt en de Koning het maken van een ontwerp opgedragen, dat in 1913 gereed kwam.

Dit kanaal werd ontworpen voor schepen van 500 en 600 ton, waarbij voor de eerste de afmetingen van het Wilhelminakanaal, voor de laatste die van het Dortmund-Eemskanaal werden overgenomen.

Ook dit ontwerp heeft het groote nadeel, dat het kanaal boven Katerveer in den IJsel uitmondt, terwijl eene verbinding naar Almelo en naar Oldenzaal ontbreekt.

d. Het Twentsche kanalenplan. Hetzelfde Ingenieursbureau publiceerde in Maart 1914 een uitvoerig rapport over een Twentsch kanalenplan, in opdracht van de Kamers van Koophandel en Fabrieken te Almelo, Enschedé, Hengelo, Oldenzaal en Zwolle.

Dit ontwerp wil in de eerste plaats de bestaande kanalen verbeteren door verruimen van het kanaalprofiel en van de bruggen en sluisen, alsmede door het beperken van de stroomsnelheid en het verminderen van het aantal sluisen.

Verder wordt voorgesteld het maken van een nieuw kanaalgedeelte van het kanaal Almelo—Nordhorn naar Enschedé, met een zijtak naar Hengelo en een naar Oldenzaal. Deze kanaalverbinding is ontworpen voor schepen van 350, van 600 en van 900 ton, waarvoor achtereenvolgens het kanaal Maastricht—Luik, het Wilhelminakanaal en het Dortmund—Eemskanaal als type werden aangenomen.

Behalve eenige bezwaren van technischen aard heeft dit kanalenplan het groote nadeel, dat geen verbinding wordt verkregen van Twente met Amsterdam en Rotterdam en met het steenkolenbekken in Limburg.

Hiervoren werd reeds uiteengezet, dat juist deze verbindingen en vooral ook de aanvoer van steenkolen, aanleiding zijn tot het maken van het kanaal.

e. Het kanaal Twente—Beneden-Rijn. Inmiddels was, op initiatief van het Gemeentebestuur van Stad-Doetinchem, gevormd eene „Commissie tot bevordering van de totstandkoming van een scheepvaartkanaal tusschen Twente en den Neder-Rijn”. In opdracht van deze Commissie werd in Maart 1915, eveneens door het Ingenieursbureau van Hasselt en de Koning, een ontwerp gemaakt voor eene dergelijke kanaalverbinding.

Ook dit kanaal is tweeledig ontworpen, n.l. voor schepen van 500 ton en van 600 ton laadvermogen, varende met eene snelheid van 5 K.M. per uur.

Dit tracé heeft het groote voordeel, dat niet alleen Twente, maar ook verschillende industrieplaatsen in den Gelderschen Achterhoek kunnen worden bereikt. Nadeelen zijn echter de hooge ligging van het tweede pand en het ontbreken van eene verbinding met Oldenzaal. Bovendien is de uitmonding in den Neder-Rijn niet gunstig, aangezien bij normalen laagwaterstand 1) op dit riviervak met een diepgang van hoogstens 1,9 M. kan worden gevaren, zoodat dit riviergedeelte bij lage waterstanden niet geschikt is voor eene geregelde vaart met schepen van 2 à 2,4 M. diepgang.

f. Het kanaal Twente—Boven-Rijn. De Staatscommissie heeft in haar

1) Te Westervoort is de normale laagwaterstand 0,86 M. beneden den Middelbaren Rivierstand (1901—1910).

zeer belangrijk en helder Verslag 1) niet alleen eene beschouwing opgenomen van de onder *a.-c.* genoemde ontwerpen, maar ook geeft zij, als de naar hare meening meest geschikte verbinding, een kanaal Twente—Boven-Rijn.

Dit kanaal bestaat uit een hoofdkanaal van den Boven-Rijn naar Enschedé, lang 83,2 K.M., een zijkanaal naar Almelo, ter lengte van 20 K.M. en een zijkanaal naar Oldenzaal, lang 10,5 K.M.

Langs dit kanaal is de afstand van Enschedé tot Rotterdam langs Waal, Merwede, Noord en Nieuwe Maas 212 K.M., tot Amsterdam langs Waal en Merwede-kanaal 242 K.M. Deze laatste afstand wordt aanmerkelijk korter, wanneer het kanaal door de Geldersche Vallei gereed is.

Het kanaal moet geschikt zijn voor sleepschepen van 600 ton laadvermogen, welke in den regel hoogstens 60 M. lang en 8 M. breed zullen zijn, met een diepgang van 2,40 M. en waarvoor eene vaarsnelheid van 5 K.M. per uur moet worden toegestaan.

Kleinere schepen zullen met eigen beweegkracht het kanaal met eene flinke snelheid moeten kunnen bevaren.

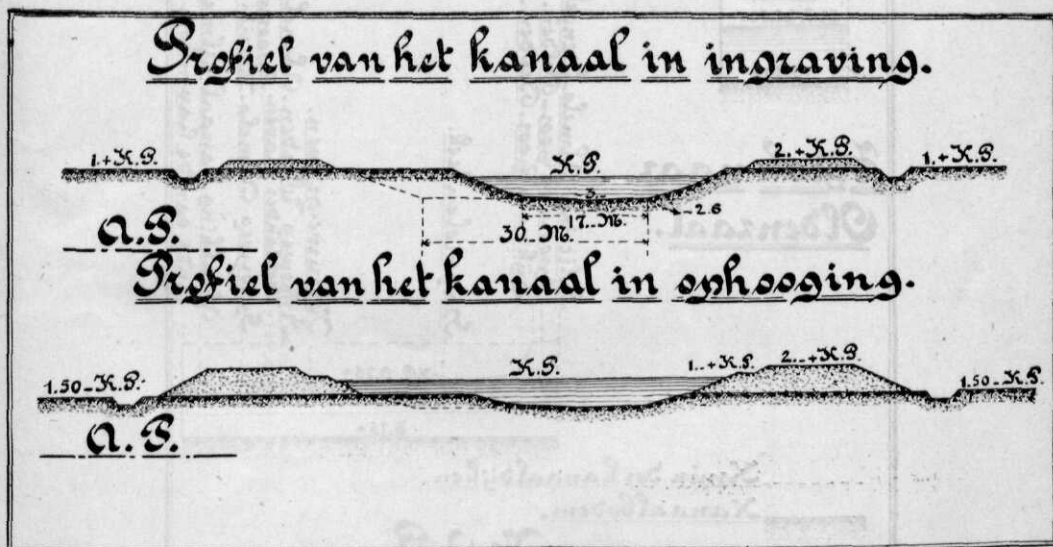

Fig. 2.

In verband hiermede is het in Fig. 2 geteekende dwarsprofiel gekozen, met eene bodembreedte van 17 M., eene diepte in het midden van 3 M. en bij kanaalpeil eene breedte op den waterspiegel van 32,60 M. Op daartoe geschikte plaatsen, met onderlinge afstanden van hoogstens 8 M., zullen zwaaiplaatsen worden ingericht, met eene bodembreedte

1) Zie vooral dit Verslag (Gebr. Langenhuijsen. 's-Gravenhage, 1917.), alsmede D. A. van Heyst, „Het kanaal naar Twente”. (De Ingenieur, 1917, No. 41.).

van 70 M., over eene lengte van 150 M., en over een afstand van 50 M. overgaand in het normaal dwarsprofiel.

Om later eventueele verruiming van het kanaal mogelijk te maken, zal één der kanaaldijken op een 13 M. grooteren afstand dan de andere uit de as van het kanaal worden gelegd, waardoor de bodembreedte van het kanaal op eenvoudige wijze vergroot kan worden tot 30 M.

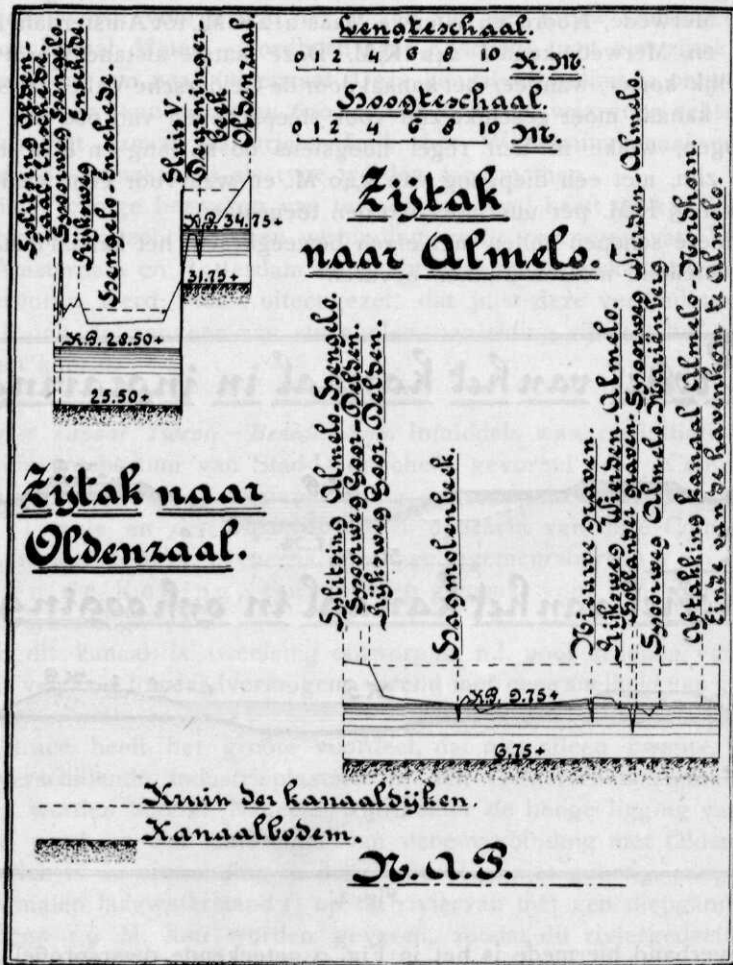
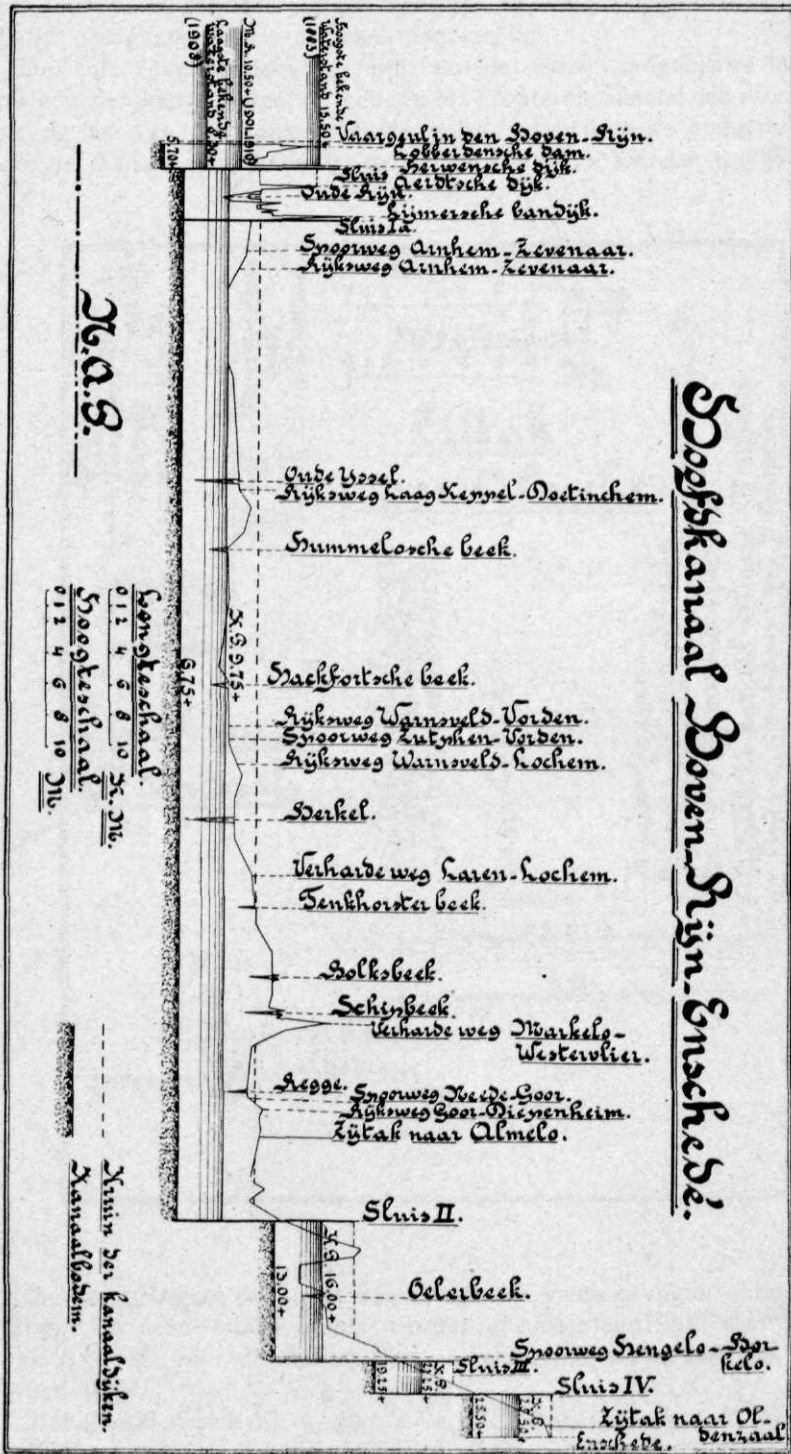

Fig. 4.

De overgangen over het kanaal zijn als vaste bruggen ontworpen, terwijl de schutsluizen zullen worden geconstrueerd met eene wijdte van 8,50 M. voor de sluishoofden en met schutkolken, lang 70 M. en breed 16 M.

Het kanaal mondt uit in den Boven-Rijn ongeveer 4500 M. beneden

26. a. 8.

Boofskanaal Boven-Rijn-Snackede.

Kongelschaal.
0 1 2 4 6 8 10 25. Ml.
Boogteschnaal.
0 1 2 4 6 8 10 20.

Xinin der kanaaldyken.
Xanaalbedem.

Fig. 3.

Lobith en 600 M. beneden de plaats, waar de Oude Waal in den Rijn uitmondt.

Daardoor is het mogelijk, Twente ten allen tijde te bereiken met schepen van de bovenvermelde, grootste afmetingen. Bovendien is het te overwinnen hoogteverschil tusschen de rivier en Almelo (± 10 M. + N. A. P.) en Hengelo (± 20 M. + N. A. P.) kleiner, naarmate de uitmonding van het kanaal hooger ligt. Ook het voedingwater, voor zoover dit aan den Boven-Rijn zal worden onttrokken, behoeft dan slechts over minder groote hoogte te worden opgevoerd.

Van groote waarde is ook, dat dit tracé voor een groot gedeelte de hoogtelijn van 10 M. + N. A. P. kan volgen, waardoor het mogelijk is één pand te vormen van den Boven-Rijn tot Almelo en in de richting van Hengelo en Enschedé tot voorbij Goor (Fig. 3).

Van Zuid naar Noord snijdt dit kanaal achtereenvolgens de Lobberdenschē uiterwaarden, den Pannerdenschē bandijk, den polder van Herwen, Aerdt en Pannerden, den Aerdschen bandijk en het overlaatsgebied van den Ouden Rijn; bij Laag Keppel kruist het kanaal den Ouden IJsel.

Overigens zal het in Fig. 1 geteekend tracé, in verband ook met het lengteprofiel (Fig.ⁿ 3 en 4), weinig toelichting behoeven.

Na aanvankelijk de hoogtelijn van 10 M. + N. A. P. te hebben gevolgd, loopt het kanaal van Lochem tot de Schipbeek door een terrein, dat flauw helt tot 13 M. + N. A. P. Daarna wordt over een korten afstand eene hoogte van 16 M. + N. A. P. doorsneden. Na gedaald te zijn naar de Regge, stijgt het terrein hierna weder; aanvankelijk geleidelijk, tusschen Goor en Delden echter snel tot eene hoogte van 18 M. + N. A. P. Ook voorbij Hengelo is eene steile helling noodig. De zijtak naar Oldenzaal volgt eerst de hoogtelijn van 30 M. + N. A. P., om daarna sterk te rijzen tot ongeveer 37 M. + N. A. P. De zijtak naar Almelo loopt nagenoeg geheel langs de hoogtelijn van 10 M. + N. A. P.

De totale kosten zijn voor dit kanaal begroot op f 23.400.000.

Op eenvoudige wijze is ook de Achterhoek aan dit kanaal aan te sluiten 1), terwijl voor de verbinding van Zutphen slechts een kanaal van ongeveer 6 K.M. lengte noodig zou zijn.

IV. ECONOMISCHE BETEKENIS VAN HET KANAAL TWENTE—BOVEN-RIJN.

De groote beteekenis van het kanaal Twente—Boven-Rijn uit een economisch oogpunt komt hierop neer, dat voor een zeer belangrijk industriegebied de aanvoer verzekerd is van grondstoffen, waaronder vooral de steenkolen en de ruwe katoen eene eerste plaats innemen,

1) Zie D. A. van Heyst. „Plannen voor een kanaal naar Twente en den Gelderschen Achterhoek”. (Tijdschrift voor Economische Geographie, 1918. No. 1).

terwijl ook het vervoer van de afgewerkte producten, vooral van de metaalnijverheid, daardoor op eenvoudige en minder kostbare wijze zal kunnen geschieden dan thans per spoorweg.

Verwacht mag dan ook worden, dat de uitvoering van de voorgestelde verbetering van het verkeerte water de verdere ontwikkeling van de Twentsche industrie in belangrijke mate zal bevorderen, te meer daar deze industrie op zeer gezonde grondslagen berust.

Dit kan blijken uit de hier volgende, beknopte gegevens 1):

Uit de huisindustrie, de „spinhuezen” en de „fabricquhaisen” in Twente begon zich reeds omstreeks 1830, vooral door de medewerking van de Nederlandsche Handelmaatschappij en haren Secretaris Willems de Clercq, de textielnijverheid meer als een groot fabrieksbedrijf te ontwikkelen.

In 1829 werd te Almelo de eerste stoomspinnerij opgericht door H. E. Hofkes, met 10.000 spullen. In 1833 richtte de Engelschman Thomas Ainsworth, zoon van een katoenfabrikant te Lancashire, met steun van de Nederlandsche Handelmaatschappij de eerste weefschool op te Goor.

Enschede volgde in 1835 met de „Groote Stoom”, eene stoomkatoen-spinnerij met 12500 spullen, onder Directie van den Engelschman Charles Dixon.

De eerste stoomweverij werd in 1852 met 100 getouwen te Nijverdal (eene nederzetting van de Nederlandsche Handelmaatschappij) geopend door de Heeren Salomonson, welk voorbeeld in 1854 gevolgd werd door de Firma Stroink te Enschedé.

In 1857 had Twente 6 stoomspinnerijen met totaal 38000 spullen en 2 stoomweverijen met te zamen 600 getouwen.

Sedert breidde het aantal spullen zich uit tot 41100 in 1861, 168500 in 1865, 186480 in 1880, 220636 in 1890, 307146 in 1900, 466426 in 1910 en 645754 in 1915. Het aantal getouwen vermeerderde tot 2286 in 1861, 8682 in 1865, 10139 in 1880, 14217 in 1890, 20185 in 1900, 28933 in 1910 en 34792 in 1915.

Alleen voor Enschedé nam de waarde van de productie der textiel-fabrieken toe van f 5.576.000 in 1880 tot f 33.540.000 in 1915.

Het is dan ook niet te verwonderen, dat in de jaren 1880—1915 het

1) Voor verdere studie kan worden verwezen naar:

Dr. H. Blink. „Economische geographie der Provincie Overijssel.” (Tijdschrift voor Economische Geographie. 1916.).

„Verslagen der provincie Overijssel”.

F. J. Kock. „De katoencrisis en de Twentsche katoennijverheid”. (Economist, 1865.).

C. T. Stork. „De Twentsche Katoennijverheid”. 1888.

Dr. A. Benthem. „Geschiedenis van Enschedé en zijn naaste omgeving”. 1895.

Jhr. Mr. H. Smissaert. „Bijdragen tot de geschiedenis der ontwikkeling van de Twentsche katoennijverheid”. 1906.

Ph. J. Ketner. „Nijverheid”. („Nederland in den aanvang der twintigste eeuw”).

aantal inwoners in Twente vermeerderde met 170⁰/₁₀. In deze jaren werd in Enschedé het aantal inwoners ruim 7 maal zoo groot, in Hengelo ongeveer 3,5 maal.

In totaal werkten in 1915 in Twente niet minder dan 25299 arbeiders in de spinnerijen, terwijl in industrieele bedrijven in dat jaar in totaal 39734 arbeiders werkzaam waren, d. w. z. ongeveer 20⁰/₁₀ van de geheele bevolking. De metaalnijverheid vraagt hiervan een belangrijk onderdeel.

Behalve door de nijverheid is in de laatste tientallen van jaren de handel in Twente eveneens in hooge mate toegenomen door de ontwikkeling van landbouw, veeteelt en veenderij. Het bouwland beslaat ongeveer 24⁰/₁₀ van de oppervlakte, het grasland 29⁰/₁₀, terwijl 8⁰/₁₀ boschgrond en ± 37⁰/₁₀ nog woeste grond is.

Het zal overbodig zijn, hier nog verder uiteen te zetten, dat voor een dergelijk belangrijk en zich met groote snelheid nog steeds ontwikkelend industrie-centrum eene goede scheepvaartverbinding met het overig deel van het land van groote beteekenis is.

Meer dan woorden spreekt hiervoor het enorme bedrag, dat, voor het maken van het kanaal van Twente naar den Boven-Rijn, reeds werd bijeengebracht door gemeentebesturen en industrieelen in Twente en door groote handelmaatschappijen in het geheele land. Algemeen wordt de aanleg van dit kanaal als eene noodzakelijkheid gevoeld.

Maar nogmaals moet worden opgemerkt, dat van een dergelijk kanaal alleen dán het verwachte resultaat zal kunnen worden verkregen, wanneer het *in verband met de overige groote kanaalplannen* wordt uitgevoerd.

Het kanaal door de Geldersche Vallei, het Maas-Waalkanaal en de Maaskanalisation 1), en het kanaal Twente—Boven-Rijn staan tot elkander in de nauwste betrekking. Zij mogen dan ook niet als afzonderlijke ontwerpen, ten behoeve van min of meer locale belangen, worden beschouwd, maar zorgvuldig moet worden nagagaan, hoe het voorgestelde kanalenet, als één geheel, het best kan worden ingericht ter vermeerdering van de economische welvaart van het geheele land.

Na hetgeen ik hieromtrent vroeger reeds uiteenzette 2), zal het overbodig zijn hier nogmaals te verklaren, dat ook voor Twente de beste en uit een economisch oogpunt meest gewenschte verbinding met Amsterdam zal worden verkregen door een kanaal door de Geldersche Vallei en niet langs een verbeterd Merwedekanaal, zooals door de Regeering wordt beoogd.

V. MILITAIRE BETEKENIS VAN HET KANAAL TWENTE—BOVEN-RIJN.

Beteekenis van de IJselverdediging. De uitvoering van een werk van

1) Zie hiervoor:

M. Bongaerts, „De kanalisatie van de Maas en haar economische gevolgen”.

(Tijdschrift voor Economische Geographie. 1916.) en

H. Jacobs, „De Maas en haar kanalisatie”. (Vragen van den Dag. Maart 1919.)

2) Zie „De Militaire Spectator”. 1919, No. 1 en 2.

grootte, economische beteekenis, zooals het kanaal Twente—Boven-Rijn zal zijn, heeft uit den aard der zaak indirect ook in militair opzicht grootte voordeelen 1). Het zal onnoodig zijn hier nader op in te gaan.

Doordien het voorgestelde tracé van dit kanaal voor een groot gedeelte op betrekkelijk korten afstand evenwijdig loopt aan den Gelderschen IJssel, is dit kanaal echter ook van directe beteekenis voor de landsverdediging met het oog op de IJsselverdediging 2).

Oppervlakkig mag het misschien eenigszins zonderling schijnen, dat op dit oogenblik nog aandacht wordt geschonken aan eene verdediging van ons land tegen een vijand uit het Oosten. Nog steeds hoopt de wereld op een eeuwigen vrede, op eene algemeene ontwapening na den hevigsten en bloedigsten oorlog, dien het menschedom ooit gekend heeft. Maar waarschuwend werd in de laatste weken ook steeds de aandacht gevraagd voor het onderling getwist van de Verbonden mogendheden op de Vredesconferentie te Parijs, het dreigend vertrek van President Wilson, de oneenigheid met Italië, enz., enz.

Nog altijd moet worden gedacht aan hetgeen Lloyd George te Bristol zeide: „Overall moet gelijk recht zijn en daarom algemeene „ontwapening te land, maar Engeland moet zijne vloot houden. Van „de bescherming door zijne vloot zal Engeland voor niemand afstand „doen.”

Is het dan wonder, dat Amerika niet wil, dat de geheele wereld op genade of ongenade wordt overgeleverd aan het Engelsche marinisme en daarom zijne vloot gaat uitbreiden en op de middelbare scholen de militaire opleiding van de rijpere jeugd verplicht heeft gesteld?

Dit zijn slechts enkele grepen, om aan te toonen, dat de idealen van den Volkerenbond eerst dán werkelijkheid zullen kunnen worden, als de menschen zelf, zowel individueel als gemeenschappelijk, den vrede willen en het verlangen naar recht de zucht naar macht overwint.

Dat dit ideaal nog verre is, bewijzen de vredesvoorwaarden, welke een dezer dagen te Versailles aan Duitschland werden aangeboden. Uitmunten door misbruik van macht, door verwaarloozing van de eerste grondbeginselen van het recht, zal een dergelijk opgedrongen vredesverdrag reeds dadelijk de kiemen in zich dragen voor nieuwe oorlogen. Wat geeft eenerzijds het stichten van een Volkerenbond, als daartegenover onmiddellijk het welslagen hiervan onmogelijk wordt gemaakt!

1) Zie „De afsluiting en gedeeltelijke droogmaking van de Zuiderzee in haar beteekenis voor de landsverdediging.” (Orgaan Krijgswetenschap, 1917—1918, blz. 480, e. v.).

2) Zie voor de IJsselverdediging o. m.:

J. K. H. de Roo van Alderwerelt. „Bijdragen tot de kennis van ons verdedigingsstelsel”.

A. C. Th. Gevers Leuven. „Overzicht van Neerlands verdedigingsmiddelen”.

J. H. Kromhout. „Sperforten in Nederland”. (Orgaan Krijgswetenschap. 1883—1884.).

W. F. Pop. „Herziening van de Vestingwet, urgent of niet?” (Onze Eeuw, December 1901 en Orgaan Krijgswetenschap, 1902—1903.).

Het begrijpelijk verlangen naar eene algemeene ontwapening mag dan ook niet leiden tot eene ontijdige ontwapening van onze eigen weermacht.

Op het oogenblik, dat dit artikel wordt geschreven, blijft voor Nederland, liggend tusschen drie groote mogendheden, nog steeds de noodzakelijkheid bestaan, om naar alle zijden, dus ook naar het Oosten, zoo noodig ons zelfstandig volksbestaan te kunnen verdedigen. Nog daargelaten, dat de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat aan de oostgrens een inval van Bolsjewiki'sche legers moet worden gekeerd.

Met verwijzing naar hetgeen hieromtrent door mij reeds vroeger werd opgemerkt, zal het onnoodig zijn, hier nader uitvoerig uiteen te zetten, dat door mij aan eene krachtige verdediging van den IJsel groote waarde wordt toegekend.

De laatste oorlog heeft doen zien, dat, vooral voor een klein land, dat meegetrokken wordt in eene worsteling tusschen groote Staten, niet tevoren kan worden gezegd, in welk deel van het land het bezit van de laatste resten van het vaderland aan een indringer zullen moeten worden betwist. Reeds met het oog hierop verdient de IJsel onze aandacht. Het is toch geenszins uitgesloten, dat de IJsel eens „onze IJser” kan worden.

Maar meer nog vormt de IJsel de eerste, belangrijke hindernis, die een uit het Oosten binnendringende aanvaller ontmoet bij zijn opmarsch naar het hart van het land.

Het voorbeeld van Luik wijst er op, dat een dergelijke opmarsch met groote snelheid zal geschieden, om aldus de Nieuwe Hollandsche Waterlinie te kunnen bereiken, nog voordat deze linie in staat van verdediging is gebracht en de inundaties hiervan zijn gesteld. Laten zij, die ook nu nog de verdediging van ons land zouden willen beperken tot de Nieuwe Hollandsche Waterlinie of enger nog tot de Stelling van Amsterdam, toch niet vergeten, dat de passieve kracht van deze liniën eerst na enkele weken kan worden verkregen en . . . dat een vijand niet meer zoo beleefd is, om ons zooveel tijd te laten!

Bij het bespreken van de verdediging van de liniën van Torres-Vedras door Wellington, spreekt de Brialmont¹⁾ van „militaires à courte vue” en van „public ignorant, pour qui défendre un „pays, c'est arrêter l'ennemi à la frontière et pour qui se retirer dans „une bonne position stratégique à l'intérieur, en abandonnant une partie „du pays à l'agresseur, c'est manquer de courage et de patriotisme”.

Thans echter moet de consequentie worden aanvaard van de lessen van den laatsten oorlog, dat een snel ons land binnendringende aanvaller zoo lang mogelijk in zijn opmarsch moet worden gestuit, zoodanig, dat

1°. de stellingen in het hart van het land behoorlijk in staat van verdediging kunnen worden gebracht en de groote, passieve weerstands-

1) Brialmont, „Etude sur la défense des Etats”.

kracht, welke in goed gestelde en beheerschte inundatiën is opgesloten, kan worden verkregen en

2°. zooveel tijd wordt gewonnen, dat de steun van bondgenooten mogelijk wordt.

Eene dergelijke verdediging zal bovendien een zeer gunstigen, moreelen invloed hebben op het volk, een factor, op het belang waarvan voor den modernen oorlog niet genoeg kan worden gewezen. Een volk, dat zijne moreele kracht verloren heeft, is te vergelijken met eene lans met afgebroken punt.

Ook blijven door eene verdediging van den IJsel de materieele hulpmiddelen van een groot gedeelte van het land ter beschikking van de weermacht.

Het is een groot voordeel, dat het veldleger, bij het aldus vertragen van den te verwachten snellen opmarsch van den aanvaller, den steun van het terrein kan vinden in meerdere lijnen van weerstand achter elkander.

Hiertoe behooren vooral de versterkte Geldersche Vallei, de stelling Wageningen—Bennekom—Ede—Garderen en de IJsel, welke laatste de eerste, belangrijke hindernis vormt, die de aanvaller bij zijn opmarsch ontmoet.

Bovendien leerde de laatste oorlog, dat in de moderne oorlogvoering ook een klein land de betrekkelijk geringe terreindiepte tot het uiterste moet benutten en elke terreinstrook, welke zich daartoe leent, voor de verdediging moet gebruiken.

Het mag hier nog worden opgemerkt, dat ook in vroeger jaren meerdere malen de verdediging van den IJsel tegen een invallend leger noodzakelijk werd geacht. Zoo in 1629, toen de overtocht over de rivier door de troepen van Montecuculi en vanden Berg slaagde.

In 1672 trokken de Franschen over den Rijn bij Lobith en moesten de achter den IJsel opgestelde troepen terug trekken, om niet te worden afgesneden.

In dien tijd was de rivier versterkt van het fort bij IJsseloord tot Deventer, terwijl op den rechteroever eene inundatie was gesteld.

Later is door Menno van Coehoorn de IJselverdediging weder ter hand genomen, waarbij hij een offensief optreden van den verdediger mogelijk wilde maken en Doesburg, Zutphen en Deventer wilde versterken, en de stelling bij Zwolle wilde verbeteren.

Ook in 1702 werd aan de IJsellinie weder de noodige aandacht geschonken; daarbij werd vooral gerekend op inundatiën, te verkrijgen door opstuwen van den Neder-Rijn.

Karakter van de IJselverdediging. Uit het vorenstaande betreffende de beteekenis van de IJselverdediging volgt onmiddellijk, dat tegenover de te verwachten snelle nadering van den aanvaller, ook met vooruitgeschoven cavalerie, in de eerste plaats noodig is eene onmiddellijk

lijke, zorgvuldige dekking van het mobilisatievervoer aan de grenzen. De hiervoor bestemde, sterke dekkingsdetachementen zullen bij dreigend oorlogsgevaar, voor zoover zij niet uit de bevolking ter plaatse worden samengesteld, met auto's, e. d. zoo snel mogelijk naar de grenzen moeten worden vervoerd. Ook dit vervoer, het requireeren van de benoodigde, particuliere auto's, enz. moeten in vreedestijd nauwkeurig zijn voorbereid.

Tevens zullen noodig zijn eene goede waakzaamheid en een nauwkeurige verkennings- en kondschaftsdienst op den oostelijken IJseloever. Daarbij mag niet worden vergeten, dat de aanvoer van vijandelijk pontonmaterieel tegenwoordig veel gemakkelijker kan geschieden dan vroeger, terwijl het te maken scheepvaartkanaal met het oog hierop als een nadeel is te beschouwen.

Verwacht kan worden, dat een aanvaller zal trachten zich snel meester te maken van de IJselovergangen, om, zoo deze genomen zijn, flinke offensieve bruggenhoofden te bezetten. In dat geval blijft aan de achter den IJsel opgestelde troepen niet veel meer over dan terug te trekken naar de stelling Wageningen—Garderen of de versterkte Geldersche Vallei.

Hiertegen is dus noodig eene krachtige IJselverdediging, aansluitend aan eene flankerende stelling Mastenbroek, welke laatste gelegenheid geeft tot eene goede opname van de troepen, die op den oostelijken IJseloever geopereerd hebben, b.v. tegen de vijandelijke verbindingen. Ook maakt eene stelling Mastenbroek een eventueel deboucheeren mogelijk voor een aanvallend optreden, nog daargelaten, dat deze stelling ook voor de verdediging van de noordelijke provinciën van beteekenis is:

Wat de IJselverdediging betreft, moet de vraag worden gesteld, of deze actief dan wel passief moet worden gevoerd.

Eene actieve verdediging op den oostelijken IJseloever zal, hoewel deze het meest afdoend zou zijn, uit den aard der zaak geen aanbeveling verdienen, aangezien deze tegen den te verwachten, overmachtigen tegenstander weinig kans van slagen zal hebben en bovendien hiervan ernstige verliezen van groote gedeelten van onze strijdkrachten te vreezen zijn.

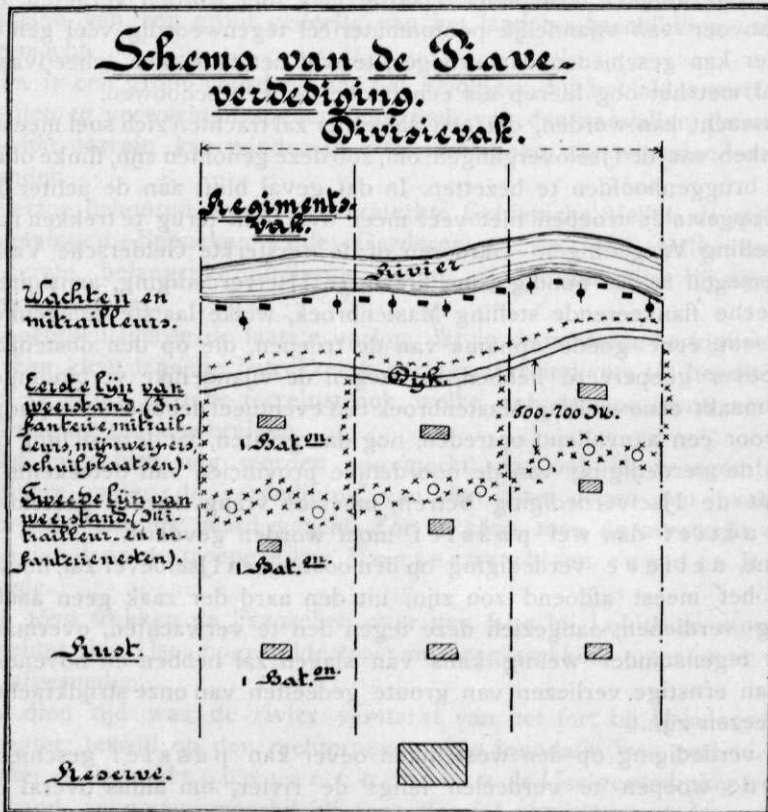
De verdediging op den westelijken oever kan passief geschieden door de troepen te verdeelen langs de rivier, om aldus overal een overgang te kunnen beletten; dan wel actief, waarbij de strijdkrachten in geconcentreerde opstellingen achter de rivier verzameld worden gehouden en deze laatste slechts bewaakt wordt.

Zoodra bekend is, waar de vijand de rivier wil overgaan, kan naar het bedreigde punt worden opgerukt.

Reeds zoo vele malen leerde de krijgsgeschiedenis, dat eene zuiver passieve riviervediging niet tot het gewenschte resultaat kan leiden. De Piave-verdediging door de Oostenrijkers heeft opnieuw aangetoond, dat, in weerwil van de luchtwaarneming, de aanvaller bij eene zuiver passieve riviervediging bijna altijd nog wel gelegenheid kan vinden, om den verdediger te misleiden en den overgang te forceeren.

De in verband hiermede door de Oostenrijkers aan de Piave gevoerde, meer actieve verdediging kan, naar mij door verkenning ter plaatse gebleken is, op een groot gedeelte van den IJsel, zoowel bij een front Oost als bij een front West, worden toegepast en verdient daarom alle aandacht.

In het kort komt deze wijze van rivierverdediging hierop neer, dat niet te veel troepen aan den rivieroever worden opgesteld, en sterke reserves beschikbaar worden gehouden voor den aanval, als het werke-

lijke overgangspunt bekend is. Deze aanval is vooral van belang, aangezien de tegenstander, onmiddellijk na het overtrekken van de rivier, in een zeer moeilijken toestand verkeert.

De bewaking en verdediging van den rivieroever geschiedt door mitrailleurs en door wachten (ongeveer 12 per Regimentsvak) in goed gemaskeerde opstellingen, die door eveneens zorgvuldig gemaskeerde loopgraven met den dijk zijn verbonden (Fig. 5).

De dijk is, als voorste lijn van weerstand, ter verdediging ingericht

en van goede schuilplaatsen en eene krachtige hindernis voorzien terwijl achter den dijk ook mijnwerpers staan voor afsluitingsvuur op plaatsen, welke de meer achterwaarts opgestelde artillerie niet kan bereiken.

De tweede lijn van weerstand bestaat uit mitrailleur- en infanterienesten. Hindernissen, loodrecht op de lijn van weerstand, beletten een zijdelingsch uitbreiden van den aanvaller. Eene krachtige reserve wordt in de hand gehouden.

Het wil mij voorkomen, dat van inundatiën op den oostelijken IJseloever niet veel mag worden verwacht. Slechts bij Doesburg zal eene inundatie van eenige beteekenis kunnen worden verkregen; in de Lijmers zal dit alleen bij hooge rivierstanden mogelijk zijn.

Beteekenis van het kanaal Twente—Boven-Rijn. Na het vorenstaande zal het duidelijk zijn, dat het ontworpen kanaal uit een militair oogpunt in de eerste plaats van beteekenis is als hindernis vóór den Gelderschen IJsel. Was de slechts 15 à 20 M. breede IJser reeds eene belangrijke hindernis, zoo zal dit, vooral voor de tanks van den aanvaller, in nog meerdere mate het geval zijn met het ongeveer 35 M. breede kanaal. En wel vooral, aangezien deze hindernis uit gunstige artillerieopstellingen op den westelijken IJseloever onder een krachtig vuur kan worden gehouden, terwijl bij den aanleg van het kanaal rekening kan worden gehouden met de militaire belangen.

Deze eischen in de eerste plaats, dat de oostelijke kanaaldijk glacisvormig wordt bijgewerkt, om daardoor het ontstaan van een dooden hoek te voorkomen en te beletten, dat een vijand hierachter eene gunstige opstelling vindt tegenover den IJsel. Bovendien moet de westelijke kanaaldijk hooger — en met het oog op het hierin aanbrengen van schuilplaatsen — ook zwaarder worden gemaakt dan de oostelijke, om dezen geheel te kunnen beheerschen.

Daar bij het graven van het kanaal eene groote hoeveelheid grond zal worden verkregen, zal het uit een technisch oogpunt zeer wel mogelijk zijn, om bij den aanleg van het kanaal met deze militaire belangen rekening te houden.

Het zal onnoodig zijn hierbij op te merken, dat vooral ook de vernieling van de vaste bruggen over het kanaal moet worden voorbereid, aangezien eene *snelle* vernieling hiervan in tijden van gevaar van het hoogste belang is.

De waarde van het kanaal als hindernis treedt vooral op den voorgrond op die plaatsen, waar de beste wegen van het kanaal naar de meest geschikte punten voor een vijandelijken overgang over Neder-Rijn en IJsel loopen. Uit den aard der zaak is het hier niet de plaats deze overgangspunten met hunne voor- en nadeelen op te noemen.

Maar zeker is het, dat de bewaking van het kanaal, welke door infanterie- en mitrailleurposten zal kunnen geschieden, het krachtigst zal moeten worden doorgevoerd ter plaatse van de ver-

bindingswegen van het kanaal naar de genoemde overgangspunten.

Voor deze posten zullen in den westelijken kanaaldijk kleine, graa-
naatvrije schuilplaatsen moeten worden gemaakt

Ten slotte geldt ook voor de IJselverdediging evenals voor de Gel-
dersche Vallei en voor de Nieuwe Hollandsche Waterlinie, dat eene
behoorlijke terreindiepte noodig is voor het voeren van den
elastisch heen en weder golvenden strijd. Als zoodanig geeft het te
maken kanaal weder eene versterking in de diepte van de achter den
Boven-IJsel in te nemen stelling.

Op grond van het vorenstaande meen ik te mogen besluiten, dat de
uitvoering van het kanaal van Twente naar den Boven-Rijn, zooals
dit door de Staatscommissie is ontworpen, uit een militair oogpunt
wel niet van overwegende beteekenis is, maar toch groote voordeelen
heeft, mits bij den aanleg met de militaire belangen rekening wordt
gehouden.

Van meer belang is echter, dat de economische beteekenis van dit
kanaal eene zoodanige is, dat op eene snelle uitvoering, in verband
met de andere, aanhangige kanaalplannen, vooral in de gegeven tijds-
omstandigheden niet genoeg kan worden aangedrongen.

Thans is voor ons land de tijd aangebroken, om het economisch
leven tot een zoo grooten bloei te brengen, dat de plaats van Neder-
land op de wereldmarkt kan worden vastgelegd. Met het algemeen
landsbelang voor oogen moet elk Hollander bedenken, dat nu meer
dan ooit geldt, wat Schiller eens zeide:

„Es wächst ein Volk mit seinen grösseren Zwecken!”

's-Gravenhage, Juni 1919.

Een militaire juristendag.

Reeds is langs verschillende wegen bekend gemaakt, dat zich een commissie gevormd heeft ter voorbereiding van een, in de maand September of October a.s. te houden, militairen juristendag. Hoewel de bijzonderheden betreffende deze aangelegenheid bij L. O. 1919, B. Nr. 254 ter kennis van het Leger zijn gebracht en dus mag worden aangenomen, dat de meeste lezers van dit tijdschrift van het bestaande plan op de hoogte zijn, hebben wij niettemin gemeend aan de redactie een weinig plaatsruimte te verzoeken om nog met een enkel woord de aandacht op deze bijeenkomst te vestigen.

Wij hopen dat het gemengde karakter van de vergadering, die zal kunnen worden bijgewoond door juristen en officieren, duidelijk zal uitkomen en dat de officieren zich' niet zullen laten weerhouden om zich als deelnemer op te geven door de overweging, dat zij zich op juridisch gebied te weinig thuis gevoelen om aan de besprekingen deel te nemen. Het te behandelen onderwerp: „In hoeverre heeft de militair-rechterlijke organisatie in den mobilisatietijd voldaan?" leent zich zeer zeker tot het houden van juridische beschouwingen, maar biedt daarnaast niet minder ruimte voor besprekingen op het gebied van de praktijk.

Om tot een juiste beantwoording van de gestelde vraag te komen is het wenschelijk haar van verschillende kanten te belichten, wat dan ook de beide prae-adviseurs — daarvan zijn wij overtuigd — niet zullen nalaten te doen, zij zijn daartoe door den aard van hun werkkring zeer zeker in staat. Maar wij zijn er evenzeer van overtuigd, dat er onder de officieren, die tijdens de mobilisatie in een militair-rechterlijke functie werkzaam waren, meerderen zullen zijn, die, wanneer zij hunne daarbij opgedane ervaring raadplegen, belangrijke aanvullende gegevens zullen kunnen verstrekken. Wij denken hierbij in het bijzonder aan hen, die officier-commissaris zijn geweest. Maar ook anderen hopen wij ter vergadering te ontmoeten, want men verlieze niet uit het oog, dat hier meerdere personen bij elkaar zullen komen, wier werkzaamheden verschillende deelen van het militair-rechterlijk terrein bestrijken en er dus van zelf gelegenheid zal zijn om ook over andere onderwerpen dan het ter behandeling gekozene in onderlinge gesprekken van gedachten te wisselen.

Wij meenen het bij dit korte woord van aanbeveling te mogen laten,

K.

Militair politiek Maandoverzicht.

(Afgesloten 23 Juli 1919.)

NEDERLAND. Het vrouwenkiesrecht werd ingevoerd; de wet op den 8-urigen werkdag met den vrijen Zaterdagmiddag is reeds door de Tweede Kamer aangenomen.

In de internationale pers blijft de keizerkwestie eene belangrijke plaats innemen. Nog altijd wordt uitlevering geëischt, hoewel meer gematigden wijzen op de groote moeilijkheden daarbij te overwinnen en op de mogelijkheid van eene weigering door Nederland. Na eenige valsche berichten omtrent eene ontvluchting van den ex-kroonprins, zonden de mogendheden een vertoog tot onze regeering om de ontvluchting van den ex-keizer en van den ex-kroonprins te beletten. Hierop antwoordde de regeering, dat zij zich de vrije uitoefening van hare souvereiniteit moest voorbehouden.

De keizer en de kroonprins zijn echter volkomen vrij om naar Duitschland te gaan.

Ook de kwestie België-Nederland gaf aanleiding tot veel gestook ook in de Belgische pers en te Parijs. Eveneens wordt de Engelsche pers meer bewerkt.

Jhr. Mr. de Marees van Swinderen Hr. Ms. gezant te Londen en Mr. Dr. Struicken, lid van den Raad van State, zullen Nederland vertegenwoordigen in de internationale commissie voor de herziening van de tractaten van 1839 te Parijs.

De Limburgsche Provinciale Staten hebben eene motie aangenomen, waarin met algemeene stemmen wordt geprotesteerd tegen inlijving van een deel van Limburg bij België.

De door Amerika in beslag genomen schepen worden alle vóór 1 Augustus a. s. teruggegeven. Door Nederlanders van verschillende gezindte en politieke kleur is een protest opgesteld tegen de pogroms in Polen.

Wegens de bereidverklaring der Nederlandsche regeering, om de algemeene economische schikkingen met de geassocieerden gesloten, te beëindigen, heeft de Minister van Buitenlandsche Zaken bericht ontvangen, dat die schikking vervallen is. Eveneens zijn de landbouwovereenkomst, tusschen de N. U. M. en de British and Gen. Trading Association, en de visscherijovereenkomst, tusschen de N. U. M. en de Britsche, Fransche en Italiaansche regeeringen, vervallen, benevens de overeenkomst gesloten tusschen de N. O. T. en de regeeringen van Groot-Brittannië, Frankrijk, Italië en War Trade Board of the U. S. Er bestaan dus geen N. O. T. goederen of N. O. T. condities meer.

In het Noorden van het land is eene schippersstaking uitgebroken, die zich gestadig uitbreidt.

De Nederlandsche Gezant te Berlijn is bij rijkspresident Ebert ontvangen ter overhandiging van zijne geloofsbrieven, waardoor Nederland bij de nieuwe Deutsche regeering geaccrediteerd is.

Jhr. Loudon heeft, op uitnoodiging van den Franschen minister van buitenlandsche zaken, de opdracht ontvangen om het standpuut van de Nederlandsche regeering met betrekking tot Spitsbergen voor de commissie te Parijs uiteen te zetten.

BELGIË. De geallieerden hebben er in toegestemd België's eisch, betreffende voorkeur bij de schadeloosstellingen en uitbetaling van 500 millioen dollar onmiddellijk na het teekenen van den vrede te steunen.

Met de obligaties, die door Deutschland uitgegeven zullen worden, kan een groot deel van de Belgische oorlogsschuld worden vereffend.

De annexionistische propaganda gaat steeds voort, waarschijnlijk wordt deze door verschillende leden der Belgische regeering gesteund, die zich niet bij de beslissing van den Raad van 5 schijnen te willen neerleggen. Het Comité de Politique Nationale heeft eischen omtrent de ontruiming van Limburg en de beheersching van de Schelde gepubliceerd. De provinciale raad van Luik heeft eene motie aangenomen, waarin gevraagd wordt: de kanalisatie van de Maas vanaf Luik tot Venlo, het verbreden van het verbindingskanaal Luik—Antwerpen tot een zeekanaal, het graven van een kanaal van Antwerpen naar den Rijn en de instelling van de volledige vrijheid van het westelijk bekken van Maastricht.

De lichten 1907 tot 1909 werden naar huis gezonden en het bezettingsleger van Rijnland tot ééne divisie teruggebracht.

De commissie der koloniale mandaten heeft twee provincies van Duitsch—Oost-Afrika met 3.000.000 inwoners, grenzende aan Belgisch Kongo, aan België toegewezen.

LUXEMBURG. De Kamer nam de nieuwe kieswet aan overeenkomstig de herziene artikelen van de grondwet. De verkiesbaarheid van staatsambtenaren is toegestaan.

DUITSCHLAND. Overal in den lande hadden stakingen plaats, het spoorwegverkeer lag op de hoofdlijnen bijna geheel stil, Berlijn was geruimen tijd van alle publieke middelen van vervoer verstoken. Opstootjes en onlusten hadden plaats te Hamburg, Breslau, Bromberg, in de Rijnprovincie en het Roergebied. Een en ander hield nauw verband met de reactie op het teekenen van den vrede en de poging om op 21 Juli aan de aangekondigde internationale staking deel te nemen. Die dag verliep echter over het algemeen vrij rustig.

In verband met de moeilijkheden, hem door de linkerzijde in den

weg gelegd, diende Noske zijn ontslag in, doch kwam op zijn verzoek terug, nadat de rijkspresident en vertegenwoordigers van verschillende partijen hem vroegen te blijven.

De onafhankelijke sociaaldemocraten verklaarden, ook tegen Bauer's regeering, in de oppositie te zullen gaan; de Deutsche Nationale Volkspartij kondigde eveneens eene scherpe oppositie aan na onderteekening van den vrede.

De persoonskeuze voor de onderteekening van het verdrag was zeer moeilijk. Ten slotte werden Müller, Minister van Buitenlandsche Zaken en Bell, Minister van Verkeerswezen bereid gevonden.

Op 28 Juli verschenen vele dagbladen met een rouwrand; door vele rijksbonden werden protesten gepubliceerd.

In eene gemeenschappelijke vergadering beraadslaagden de rijksministers en leden van het Pruisische Kabinet over de bijzonderheden van de ratificatie van het vredesverdrag. De Nationale Vergadering nam de ratificatie met 208 tegen 115 stemmen aan. Alle partijen waren echter de meening toegedaan, dat deze vrede vroeg of laat herzien moet worden. Als gevolg van de ratificatie werd de blokkade opgeheven.

Generaal von Hindenburg nam zijn ontslag en schreef een brief aan Maarschalk Foch, dat hij en niet de keizer de verantwoordelijke man was voor alle maatregelen, genomen gedurende de krijgsverrichtingen. Hij verzocht in plaats van den keizer te mogen terecht staan.

Von Bethmann Hollweg richtte een brief aan Clemenceau eveneens met het doel de positie van den keizer bij het uitbreken van den oorlog duidelijk te maken, verklarende de volle verantwoordelijkheid, die den keizer zou treffen, op zich te nemen. Ook hij verzocht te mogen terecht staan in plaats van den ex-monarch.

Dr. Dorten ging voort met onder Fransche bescherming levendige propaganda te voeren voor de Rijnsche Republiek. Te Wiesbaden hield hij eene vergadering, waaraan ook Franschen deelnamen.

Aan de „Grenzmarken” heeft de regeering een manifest uitgevaardigd, waarin deze worden aangespoord het Deutsche karakter te bewaren, ook al scheiden hen de nieuwe grenspalen. In de stadshal te Rensburg zijn alle vertegenwoordigers uit Sleeswijk-Holstein bijeengekomen vóór de a. s. volksstemming, teneinde gemeenschappelijk te betoogen tegen de dreigende definitieve verbrokkeling.

De Nationale Vergadering besloot tot opheffing van de militaire rechtspraak en afschaffing van alle adellijke titels, voorrechten en eeretekens, later werd van de zijde der regeering in deze eenig voorbehoud gemaakt. Bij de samenstelling van de nieuwe grondwet deden zich ernstige moeilijkheden voor tusschen het centrum en de socialisten. Eene crisis is voorkomen door onderhandelingen tusschen de vertegenwoordigers der regeering en de sociale leiders met het gevolg, dat de wenschen van het centrum vervuld zijn. Het ging hoofdzakelijk over de kwestie van het schoolonderwijs, de confessioneele scholen blijven nu behouden.

De Rijksminister van Economie Wissel is afgetreden en vervangen

door Schmidt, rijksminister van levensmiddelenvoorziening, wiens ministerie verder commissoriaal wordt behandeld.

OOSTENRIJK Renner deed in eene nota aan Clemenceau een met redenen omkleed verzoek om Duitsch—Oostenrijk dadelijk bij het sluiten van den vrede in den Volkerenbond op te nemen.

De Duitsche Gezant graaf Wedel is afgetreden. Als rede van zijn heengaan gaf hij op, dat hij te Weenen meermalen in het openbaar verklaard heeft, dat Duitschland alleen vrede kan sluiten op den basis der veertien punten. Nadat de regeering Scheidemann is afgetreden, maakt hij gebruik van zijn recht om heen te gaan.

De Tiroler Landdag heeft eene motie aangenomen, waarin geëischt wordt, dat de eenheid en het zelfbestemmingsrecht van Tirol zal worden gewaarborgd. Tegen eene uiteenrukking van het land zal de bevolking zich met alle middelen verzetten.

Bauer, staatssecretaris van buitenlandsche zaken, heeft aan Hongarije eene nota overhandigd, waarin hij er op wijst, dat de betrekkingen tusschen de twee landen werden bedreigd door de handelingen van het Hongaarsche gezantschap, daar dit zich mengt in binnenlandsche politieke aangelegenheden en zijn territoriale onschendbaarheid gebruikt om strafbare handelingen voor te bereiden of te verrichten. In eene volgende nota is de terugroeping verzocht van het Hongaarsche gezantschap. De Hongaarsche volkscommissaris Agoston heeft zich daarop naar Weenen begeven om den teruggeroepen gezant Zobel te vervangen. Het resultaat zijner bemoeiingen is de oplossing van het tusschen Weenen en Boedapest gerezen conflict.

HONGARIJE. De militaire toestand, die op het einde van verleden maand zeer gunstig was voor de radenregeering, heeft zich aanmerkelijk gewijzigd, doordat op 25 Juli jl. onder pressie der vredesconferentie een wapenstilstand tusschen Hongarije en Tsjecho—Slowakije werd gesloten, waarbij de Hongaren zich verplichtten het bezette gedeelte van Slowakije te ontruimen. Op 30 Juni begon naar aanleiding daarvan de achterwaartsche beweging der Magyaarsche legers en op 2 Juli volgden de Tsjechische troepen. De Roemenen echter hebben de door hen bezette gebieden van Hongarije nog niet ontruimd, hetgeen voor Bela Kun aanleiding werd heftige protest-nota's naar Clemenceau te zenden. Deze verwijt op zijne beurt Bela Kun, de voorwaarden van den wapenstilstand niet getrouw te zijn nagekomen.

Het overgaan van een zegenvierenden opmarsch in een terugtocht schijnt bovendien zijn invloed op de troepen niet te hebben gemist; de laatste berichten spreken n.l. van groote ontevredenheid in het Sovjetleger, dat wordt geschat op eene sterkte van hoogstens 150.000 man. De opperbevelhebber W. Böhm is om gezondheidsredenen afgetreden. Hij werd vertegenwoordiger der radenrepubliek te Weenen, na de oplossing van het geschil met Duitsch-Oostenrijk over de bols-

jewistische propaganda te Weenen door Hongaarsche officieele vertegenwoordigers gevoerd.

Ook schijnt de politieke toestand in het teeken eener crisis te staan, ten minste *Bela Kun* bezigde deze woorden en waarschuwde tegen ontmoediging. Eene ernstige tegen-revolutionnaire uitbarsting werd onderdrukt, doch niet voordat Boeda-Pest door drie contrarevolutionnaire monitors was gebombardeerd. Kolonel *Tomarelli*, hoofd der Italiaansche missie, protesteerde tegen de wreede wijze van onderdrukking dezer beweging. De drie monitors werden niet bemachtigd, maar konden zich onder bescherming der Zuid-Slaven stellen.

Het radencongres, te Boeda-Pest gehouden, nam het ontwerp-grondwet aan. De voornaamste bijzonderheden zijn: Bevestiging van de dictatuur van het proletariaat. Alleen arbeiders hebben actief en passief kiesrecht. De aldus verkozen nationale vergadering kiest een centralen uitvoerenden raad van hoogstens 150 leden. Door dezen raad worden wederom gekozen de 9 volkscommissarissen, beheerende de departementen van: Volkseconomie. Buitenlandsche Zaken (*Bela Kun*), Binnenlandsche Zaken, Oorlog, Justitie, Volkswelvaart, Onderwijs, Duitsche Zaken en Russische Zaken (voornamelijk voor het Duitsche en Oekraïensche deel der bevolking.)

Op het congres werd vooral kritiek op het landbouwbeleid uitgeoefend, hetwelk door zijn stelselloosheid veel ontevredenheid onder de boeren had gewekt.

De tegenregeering te Arad werd door de vredesconferentie niet erkend. *Karolyi* trad af en werd vervangen door *Desiderius Abraham*.

TSJECHO-SLOWAKIJE. De regeeringscrisis werd opgelost, doordat na het aftreden van het geheele kabinet op 4 Juli jl. de gezant te Weenen, *Tuzar*, belast werd met de vorming van een nieuw ministerie. Hierin werden door hem opgenomen: 4 socialisten, 4 nationaal socialisten, 4 agrariërs, 2 Slowaken, 1 vooruitstrevende partij, terwijl het ministerie van buitenlandsche zaken in neutrale handen kwam. De regeeringscoalitie beschikt over 186, de oppositie over 70 stemmen.

De nieuwe regeering streeft, naast algemeene economische opheffing, ook o. a. naar socialisatie der grootbedrijven, terwijl zij mede verklaarde, de nationale minderheid in bescherming te zullen nemen.

Deze nationale minderheid der Duitschers roerde zich wederom krachtig, protesteerde tegen de aanhechting bij Tsjecho—Slowakije onder verwijzing naar den uitslag der gemeenteraadsverkiezingen; de Tsjechen daarentegen beweren, dat juist hierdoor is uitgekomen, dat uitgestrekte Duitsche taaleenheden niet bestaan.

Het resultaat der gemeenteraadsverkiezingen was 3.961.391 Tsjechische, 1.422.638 Duitsche en 21.076 Nationaal-Joodsche stemmen. De socialisten wisten gemiddeld ongeveer 44 0/0 der stemmen te bemachtigen.

Volgens de nieuwe kieswet zal het land in 18 districten worden ver-

deeld, waarin 294 afgevaardigden door alle twintigjarige menschen gekozen zullen moeten worden. Hierdoor zijn nieuwe verkiezingen noodig geworden; het tijdstip, waarop deze gehouden zullen worden, vormt een belangrijk twistpunt tusschen de verschillende partijen.

Hoewel Slowakije door de Hongaren werd ontruimd en de z. g. radenrepubliek Slowakije daardoor vanzelf is verdwenen, blijft de regeering alle zorg wijden aan de vorming van het leger. Zelfs Duitsche officieren, mits zij Tsjechisch kennen, worden daarin opgenomen. De volgende maand zal het eerste contingent uit Rusland, sterk 25.000 man, over Wladiwostok naar het vaderland teruggezonden worden.

Aan de Beiersch—Boheemsche grens werden de troepen versterkt. De Duitschers ontruimden het Silezisch gebied om Ratibor.

De financieele toestand begint vooral na den Hongaarschen inval meer zorg te baren.

Met Polen zullen de onderhandelingen over Teschen worden begonnen. De onderhandelaars zijn reeds benoemd.

Blijkbaar onder den invloed van nieuwe denkbeelden schijnen de Tsjechische Roomsch-Katholieke geestelijken eene commissie naar den Paus gezonden te hebben, om op eenige hervormingen aan te dringen, waaronder o. a. het afschaffen van het celibaat.

ITALIË. In Italië heeft eene aanzienlijke verschuiving plaats gehad. Nitti, de kabinetsformeerder, bevindt zich in eene moeilijke positie door de wijze, waarop Orlando ten val kwam, nl. door de oppositie van uiterst rechts, de ontevredenen over Fiume, en van de aanhangers van Giolitti, de oude voorstanders van een bond met Duitschland. Nitti kan op deze beide uiteenlopende groepen niet steunen, waarschijnlijk helt hij over tot de politiek van Giolitti. Nitti hield in het parlement eene rede over de regeeringsverklaring en werd zeer toegejuicht, waarna eene motie van vertrouwen in de regeering werd aangenomen.

Tittoni zeide in den Senaat, dat de regeering krachtig vasthoudt aan den eisch tot toepassing van het verdrag van Londen. Men zou trachten van de geallieerden toestemming te verkrijgen om het parlement den tekst van het verdrag van Londen mee te deelen.

De compensatie door Engeland in Afrika aangeboden was voldoende, maar wat Frankrijk had aangeboden moest vermeerderd worden.

Italië eischt van den Raad van 5 de voorrechten, die aan Oostenrijk-Hongarije door het verdrag van 1902 waren gegeven op Tienstin.

De onderteekenaars van het vredesverdrag waren baron Sonnino, markies Imperiali en Crespi.

In meerdere steden braken ernstige ongeregeldheden uit tengevolge van de algemeene duurte en de levensmiddelen schaarste. De regeering bracht hierin verbetering. De door sommigen met angst verwachte 21e Juli ging rustig voorbij, de dienst op de spoorwegen ondervond geen onderbreking.

FRANKRIJK. Het wordt nu ernst in Frankrijk met de liquidatie van den oorlog, maar tegelijk met de opheffing der oorlogsmaatregelen komen de vredeszorgen geleidelijk meer op den voorgrond, waartoe in de eerste plaats de economische- en levensmiddelen politiek der regeering behoort.

Op 30 Juni was het wetsontwerp ter ratificatie van het vredesverdrag door Clemenceau bij de Kamers ingediend.

De geallieerde vlootmacht onder Fransch opperbevel in de Middellandsche Zee werd ontbonden en van het leger tusschen 7 en 20 Juli de jaarklasse 1907, tusschen 21 en 30 Juli de jaarklasse 1908 gedemobiliseerd, terwijl de jaarklasse 1909 tusschen 31 Juli en 9 Augustus zal volgen. Na einde October zullen slechts 2 lichteningen opder de wapenen blijven.

Het voorstel der socialisten om tevens onmiddellijk den staat van beleg en de censuur op te heffen werd verworpen, doch slechts met eene kleine meerderheid.

De economische onrust nam toe, doch ook remmende invloeden deden zich gelden. Zoo verwierpen de arbeidersvakbonden b. v. eene algemeene sympathie-staking door de stakende metaalbewerkeren voorgesteld, met het gevolg, dat deze staking, zonder dat de eischen werden ingewilligd, moest opgeheven worden. Ook de mijnwerkersstaking werd geëindigd na de scheidsrechterlijke uitspraak der regeering.

Een besluit van de Confédération générale du Travail tot het houden van eene algemeene proteststaking van 24 uur op 21 Juli tegen de duurte en de interventiepolitiek inzake Rusland liep op niets uit.

Maar met dit al is de ontevredenheid, vooral ook in de bevrijde gebieden, niet verminderd, omdat de verwachte en gehoopte prijsdaling der levensmiddelen uitbleef.

Eerst stelden de mijnwerkers de doodstraf voor alle kettinghandelaars voor. Dit had natuurlijk geen gevolg, maar als gebaar had het waarde en toen op 18 Juli het levensmiddelendebat in de Kamer werd begonnen en minister Boret zijne politiek niet voldoende kon rechtvaardigen, werd eene motie van wantrouwen tegen de regeeringspolitiek der levensmiddelenvoorziening aangenomen. Het Kabinet Clemenceau liet Boret dadelijk los en nam den bekenden oud-minister en ambassadeur Noulens in diens plaats in de regeering op.

Op 22 Juli werden de debatten voortgezet en het einde van een spannenden dag was, dat Clemenceau eene motie van vertrouwen met 289 tegen 176 stemmen kreeg. Voorloopig althans heeft hij het gevaar afgewend. De oorzaken der beweging zijn echter nog niet verholpen.

Naast de arbeidersorganisatie beginnen nu ook vereenigingen van technici te werken.

Clemenceau heeft voor het herstel van Noord-Frankrijk 500.000 Deutsche arbeiders geëischt.

Een eisch van één millioen francs in goud van de stad Berlijn en 100.000 francs schadevergoeding aan de familie van een aldaar ver-

moorden Franschen sergeant, die zich in een verdachte buurt ophield, werd, voor zoover de boete betreft, door Duitschland voorloopig geweigerd.

In Brest hadden ernstige gevechten tusschen Fransche en Amerikaanse troepen plaats, waarbij eenige dooden vielen.

Op 14 Juli werd een groot vredesfeest gevierd, de geestdrift te Parijs was overweldigend.

De Vredesconferentie. De vrede met Duitschland werd op 28 Juni 1919 tusschen 3.12 en 3.50 nam. te Versailles geteekend.

Op 22 Juni bood von Haniel, zijne geloofsbriefven aan als vredesafgevaardigde der nieuwe Deutsche regeering, waarbij eene nota met de samenstelling der nieuwe regeering, eene met het besluit van den Rijksdag om het vredesverdrag goed te keuren met uitzondering der artikels 227—230 (verantwoordelijkheidsstelling van verschillende personen) en in verband hiermede het definitieve antwoord der regeering, waarbij nog bovendien het voorbehoud werd gemaakt, dat Duitschland na 2 jaar in den Volkerenbond zou worden opgenomen.

Doch reeds op denzelfden dag verwierp de Entente deze voorstellen en de geallieerden begonnen troepen naar de bruggehoofden aan den rechter Rijnsoever te concentreeren. Ook het verzoek om 48 uur uitstel werd geweigerd. Toen daarop op 23 Juni te 4.40 nam. von Haniel mededeelde, dat de Deutsche Regeering onvoorwaardelijk tot teekenen bereid was, werden de troepenconcentraties gestaakt.

Het duurde echter nog 5 dagen, voordat de Deutsche Regeering afgevaardigden bereid vond voor de onderteekening. De Ministers Müller en Bell verklaarden zich eindelijk daartoe bereid.

Door Smuts werd nog eene nota ingediend, waarin hij de hoop uitsprak voor betere tijden en zijne onvoldaanheid met het huidige verdrag liet uitkomen. Botha verklaarde later daarmede in te stemmen.

De blokkade heeft voortgeduurd tot de ratificatie door den Deutschen Rijksdag op 9 Juli jl.

Tegelijk hiermede werd de wapenstilstandcommissie te Spa ontbonden.

Het vredesverdrag in Franschen en Engelschen tekst bevat 450 bladzijden.

Ook werd nog een garantieverdrag van Frankrijk tegen mogelijke Deutsche aanvallen door Wilson en Lloyd George geteekend. De Engelsche overzeesche gewesten teekenden dit verdrag niet.

Dadelijk na de vredessluiting vertrokken Wilson en Lloyd George, er werd eerst een Raad van Tien gevormd, spoedig veranderd in een Raad van Vijf, bestaande uit Lansing (later Polk), Pichon (voorzitter), Balfour, Tittoni en Makino. Men zal hierbij weder terugkeeren tot het maken van processenverbaal der vergaderingen.

Met Duitschland heeft het wisselen van nota's nog niet opgehouden. Allerlei kwestie's, o.a. de Poolse grensregeling, eischen voorziening.

Doch het voornaamste werk ten opzichte van Duitschland is geëindigd

en nu kunnen daarom door de Entente de verdragen met overige vijandelijke staten in behandeling genomen worden.

Duitsch-Oostenrijk, dat reeds in 27 nota's zijne inzichten over het voorloopige vredesvoorstel had te kennen gegeven, kwam nu aan de beurt.

Op 20 Juli werd het aanvullende en tevens gewijzigde vredesverdrag aan Renner overhandigd met 19 dagen bedenk-tijd en de gelegenheid om schriftelijke opmerkingen te maken.

Behalve de territoriale bepalingen, welke eerst na de definitieve vaststelling zullen worden opgenomen, wordt bepaald, dat de oorlogschadevergoeding eerst later door eene commissie zal worden bepaald tegelijk met den betalingstermijn.

Alle zeeschepen moeten worden afgestaan, de binnenschepen voor 20 0/0. Aan Italië, Roemenië en Servië moet in het geheel 15.100 stuks vee (nader gespecificeerd) worden afgestaan. De Entente krijgt het recht van optie op hout, ijzer en magnesiet. Op alle staatseigendommen zal de Entente eene hypotheek vestigen. Terwijl de vroegere staats-schuld van Oostenrijk-Hongarije over alle nieuwe landen zal worden verdeeld, moet Duitsch-Oostenrijk alleen de oorlogssleeningen aanvaarden. Verschillende bepalingen over spoorwegconcessies enz. werden verzacht of ingetrokken. Ook met het particulier eigendom werd meer rekening gehouden.

Ook hier dus weer een hard vredesverdrag, ook hier een verpletterende indruk in het overwonnen land en ook hier de verklaring van den vredesafgevaardigde Renner, dat hij zulk een verdrag niet teekenen kan. Of ook hier de a.s. wijzigingen onbeduidend zullen worden en dan tenslotte toch geteekend zal worden, zij het dan door nieuwe gevolmachtigden, zal de toekomst leeren.

ENGELAND. Terwijl in Engeland de vrede door een biddag, een grootsch troependéfilé op 19 Juli jl. te Londen en vele feestelijkheden alom werd gevierd, bereidden de arbeiders nieuwe acties voor, waardoor het land in groote onrust werd gehouden.

Het rapport der commissie van onderzoek inzake de mijnindustrie, waarbij o.a. door den voorzitter nationalisatie der mijnen na 3 jaren en de instelling van een systeem van arbeidersraden werd voorgesteld, heeft in het land vooral onder de unionisten veel verzet uitgelokt.

Aan den anderen kant schijnen de arbeiders vast besloten geen kamp te geven. Op het op 25 Juni jl. te Southport geopende arbeiderscongres werd eene motie aangenomen ten gunste van directe actie ook tot het doorzetten van politieke eischen, tegen den dienstplicht en tegen de militaire interventie in Rusland. Ook het vredesverdrag werd sterk afgekeurd.

De Nationale Bond van Zeelieden en Stokers verklaarde zich echter tegen directe actie. Tegelijk begon men te Scarborough op het vak-vereinigingscongres, waarbij vreemde afgevaardigden w. o. Neder-

landers, aanwezig waren, de internationale banden wederom aan te knopen.

De algemeene aandacht concentreert zich echter op het geschil met de mijnwerkers. De regeering, door het bovengenoemde rapport tusschen twee vuren geraakt en tevens overtuigd, dat de huidige toestand reeds voorzieningen noodig maakte, kondigde eene prijsverhoging der steenkool aan van 6/- per ton, doch wilde dezen maatregel wel uitstellen zoo de mijnwerkers, die inmiddels ingevolge de pas van kracht geworden wet, in het geheel 7 uren per dag zullen werken, door flink te werken en niet te staken gedurende drie maanden de productie op peil zouden willen houden. De mijnwerkers verwierpen echter niet alleen dit voorbehoud, doch in Yorkshire gingen er reeds honderdduizenden tot staking over. Zelfs de bediening der pompen verliet haar werk, zoodat verschillende mijnen reeds onderliepen. De regeering heeft nu soldaten gezonden om tenminste de mijnen te kunnen behouden en met dat al werd het verhoogde tarief op 21 Juli van kracht tot groote ontsteltenis van de geheele nijverheid.

Wat de regeering nu zal doen, om ernstige uitbarstingen te voorkomen, is nog onzeker.

Naast de mijnwerkers staken ook spoorwegbeambten; in N. Oost Engeland en overal treedt de onrust aan het licht. Men begint weer den toestand van Engeland als eene crisis te beschouwen.

In Ierland bestaat deze crisis reeds lang en bevindt zij zich op internationaal terrein, doordat de Ieren er Amerika bij betrokken hebben. De Valera's succes schijnt niet gering te zijn; in New-York althans werd hij tot eereburger gekozen en ook elders werd hij gehuldigd. Walst en Dunne, wier rapport door de Britsche regeering openlijk werd tegengesproken, houden daarbij hunne beschuldigingen even hardnekkig vol. In Ierland zelf blijft het militair bewind krachtig optreden. In Tipperary werd de Sinn Fein beweging als staatsgevaarlijk zelfs geheel verboden.

Maar velen vreezen in Engeland, dat het onvermijdelijke toch niet meer is tegen te houden. Datzelfde denkt blijkbaar de leider der ulstermannen Carson en hij meende wederom eens door krachtige bedreigingen met gewapend verzet zich tegen Home-Rule te moeten verklaren. Maar de tijden zijn anders dan in 1914 en de Iersche beweging is een staatsprobleem geworden, waarbij dergelijke bedreigingen niet meer passen, zoodat men in geheel Engeland zeer ontstemd is over deze ontactvolle daad, welke men in sommige kringen met bolsjewisme vergelijkt. In het Lagerhuis werd zelfs gevraagd, waarom Carson niet werd vervolgd en de regeering moest zich verschuilen achter eene gerechtelijke verklaring, dat Carson niets gezegd had, waarvoor hij vervolgd kon worden.

Met dat al is de positie der regeering zeer verzwakt en vermoedelijk om eenige afleiding te bezorgen, is Lloyd George plotseling komen verklaren, dat ex-Keizer Wilhelm te Londen zal moeten terecht staan.

Het vredesverdrag en het verbond tusschen Frankrijk en Amerika werden door het Lagerhuis goedgekeurd.

Voortaan zullen op de koopvaardijvloot de kapitein, de eerste stuurman en de eerste machinist uitsluitend Engelsche onderdanen mogen zijn.

De censuur werd opgeheven.

Het feit, dat de dienstplichtigen nog tot 6 maanden na de vredesluiting in dienst worden gehouden, blijft de ontevredenheid in het leger gaande houden. Uit den Kaukasus worden de Engelsche troepen teruggetrokken en in Indië zullen alle dienstplichtigen door de oude vrijwilligerregimenten worden afgelost. Maarschalk Haig en Admiraal Beatty werden voor hunne verdiensten tot graaf verheven en kregen ieder 100.000 £ belooning.

In Canada was de toestand nog verre van rooskleurig. Te Winnipeg kwamen zelfs ernstige botsingen met de bereden politie voor. Volgens de laatste berichten zou de algemeene staking verlopen zijn. Partieele stakingen zijn echter aan de orde van den dag.

Generaal Smuts is wederom naar Zuid-Afrika vertrokken. Voor zijn vertrek verklaarde hij zich nogmaals tegen de interventie in Rusland, voor de vrijheid der Ieren en bepleitte steun aan Ebert om Duitschland niet tot het bolsjewisme te drijven.

Ook in Indië onrust en daarmede gepaard gaande militaire maatregelen. Deze laatste worden blijkbaar wel eens met eenige onnoodige gestrengheid toegepast. Dit werd tenminste de aanleiding voor den bekenden dichter Rabindranath Tagore om in een openbaar schrijven aan den onder-koning te bedanken voor zijn Engelschen titel.

Met de Afghanen werden op 22 Juli de onderhandelingen geopend. Inmiddels komen botsingen nog steeds voor en niet altijd loopen zij in het voordeel der Engelschen af.

RUSLAND. De tegenslagen van admiraal Koltjak worden ernstiger. Jekatrinenburg aan de Transsiberische spoorbaan is door de bolsjewiki genomen en bij Perm werden ernstige tegenslagen geleden.

Tegelijk hiermede wisten de sovjettroepen de Finsche vrijwilligers terug te drijven uit Zuid Olonetz. De Entente troepen aan de Moermanskust, bestaande uit Italianen, Serven, Engelschen en Canadeezen, moesten bovendien een z. g. vrijwilligen terugtocht beginnen.

In tegenstelling hiermede had Denikin succes. Hij rukte tot Balasjof op, daarbij het industriegebied van den Doner bezettende, met de steden Charkow en Bielgorod, maakte duizenden gevangenen en nam 70 kanonnen. Volgens de laatste berichten hebben de bolsjewiki echter thans ook tegen Denikin een offensief ingezet, waardoor Balasjof wederom in hunne handen zou zijn gevallen. De Engelschen torpedeerden in de Finsche Golf het bolsjewistische oorlogsschip „Slawa”.

Lenin en Trotsky blijven verklaren, dat zij de toekomst met vertrouwen tegemoet zien.

Het schijnt bovendien, dat president Wilson door middel van de

journalisten Bullit en Steffens getracht heeft een soort compromis tot stand te brengen, waarvan de voornaamste bepalingen zouden zijn :

Staking der vijandelijkheden en inkrumping van alle Russische legers, herstel der handelsbetrekkingen, gelijke voedselverdeeling voor allen, erkenning van alle thans bestaande Russische regeeringen, totdat de volkswil anders zal hebben beslist en algeheele amnestie.

Trotsky bleef voorzitter van de revolutionnair-militaire commissie, terwijl de oud-kolonel van den Generalen Staf Kamenev tot opperbevelhebber werd benoemd.

De oud-minister van Oorlog Goetsjikof tracht in Duitschland onder de geïnterneerde Russische krijgsgevangenen aanhangers voor een nieuw anti-bolsjewistisch leger te winnen.

Uit Siberië kwamen berichten over eene zeer anti-bolsjewistische stemming.

POLEN. De grondwetscommissie sprak zich ten gunste der republiek uit en het land zal nu voortaan „Poolsche Republiek” heeten.

Terwijl vooral in Duitse bladen vele berichten over muiterijen in het leger en onlusten der arbeiders te Warschau voorkomen, heeft de Raad van Vier blijkbaar voldoende vertrouwen in het Poolsche Leger van Generaal Haller gehad om het de pacificeering van Oost-Galicië op te dragen. Dat de Polen hierdoor in ernstig conflict moesten komen met de Oekrajeners was te voorzien en is dan ook niet uitgebleven.

Tegelijk met zulke conflicten tusschen twee nationaliteitsgroepen duiken steeds wederom berichten over pogroms op en nu is wederom Oost-Galicië met Lemberg het middelpunt. Intusschen hebben de Joden over de geheele wereld tegen deze gruwelen betoogd.

Paderewski daarentegen blijft het bestaan van pogroms vrijwel ontkennen. Thans protesteerde hij wederom in een brief aan Wilson hiertegen.

Ter vredesconferentie eischten de Joden reeds financieele schadevergoeding van het Poolsche Rijk.

OEKRAJINA. De toestand in Oekrajina is thans dermate verward, dat het uiterst moeilijk wordt uit te maken, welke troepenonderdeelen, die ergens in het land strijden, tot de bolsjewiki en welke daar niet toe gerekend moeten worden.

Zoo heeft de Oekrajeensche Attaman Greorgiër, die eerst als sovjetaanvoerder de Franschen uit de Krim wierp, thans onder de leuze „weg met het bolsjewisme” Odessa bezet en doet hij voorts pogingen met de Roemeniërs in verbinding te treden.

De Oost-Galiciërs, die zich zelf West-Oekrajeners noemen, en waarvan reeds meermalen werd betoogd, dat zij uiterst veel op bolsjewiki geleken, doen zich thans als verdrukte bolsjewikbestrijders voor en protesteeren geregeld te Parijs over het besluit der vredesconferentie

om de Polen, bijgestaan door de Roemenen, met de handhaving der rust en orde in Oost-Galicië te belasten. Hierbij ontbreekt het niet aan pogromberichten en verzekeringen, dat de Polen de onschuldige West-Oekrajeners, die toch zoo dapper tegen de bolsjewiki strijden, op andere fronten trachten uit te moorden.

Juist dit ontelbaar aantal fronten, waarop de Oekrajeners strijden of heeten te strijden, heeft echter de vredesconferentie gebracht tot haar voor Oekrajina ongunstig besluit. Zij weet tenminste, wat zij aan de Polen en Roemenen heeft.

DE OOSTZEELANDEN. De eenheid tusschen de nieuwe en gedeeltelijk reeds bevrijde Oostzeelanden is van korten duur geweest. De Esten en Letten n.l. zijn slaags geraakt en de veel beter georganiseerde Esten zijn tot bij Riga in Letland doorgedrongen. De Letten benoemden den Russischen Generaal Timroi tot opperbevelhebber, maar door het wegtrekken der Duitsche troepen, die daarbij tevens zooveel mogelijk de Duitsche elementen uit Riga (de Entente had de verschepping niet toegestaan) over land trachtten mede te voeren, vlotte de Lettische verdediging niet al te best.

Bovendien schijnt de Entente Letland niet zeer goed gezind. Noe dra vroeg herhaaldelijk verzachting der blokkade aan en deelde tevens daarbij mede, dat de voorloopige volksvertegenwoordiging zou bestaan uit $\frac{1}{3}$ grondbezitters en werkgevers, $\frac{1}{3}$ arbeiders en $\frac{1}{3}$ niet-Letten. Doch dit hielp niet. Eerst toen Ullmanis een nieuw ministerie vormde, waarin zitting hebben 7 Letten, 3 Duitsche Balten en 1 Jood of Rus, Engeland het burgerlijk en de Vereenigde Staten het militair bestuur in handen kregen, beijverden de Ententevertegenwoordigers zich voor een vergelijk.

Op 2 Juli werd naar aanleiding hiervan een wapenstilstand tusschen Letten en Esten gesloten, waarbij de Esten hunne stellingen zouden behouden en op 5 Juli de nog overgebleven Duitsche en Duitsch-Baltische troepen Riga moesten verlaten. De Letsche troepen mochten Riga blijven bezetten.

De Russische vrijwilligerstroepen willen nu echter niet meer onder Letsch opperbevel staan en wenschen alleen Generaal Judenitsj, die in Finland vertoeft, te gehoorzamen.

De bolsjewiki hadden eenig succes tegen de Esten. Zij bezetten Krasnaja Gorka en trokken de Luza over.

FINLAND. De Landdag behandelde in derde lezing het ontwerp grondwet in den door het voorstel der revolutionairen gegeven vorm. De belangrijkste verandering is, dat de president van den Landdag niet kan worden afgezet.

In Z. Finland behaalden de bolsjewiken een succes op de Finnen, waardoor Wijborg en Helsingfors tijdelijk bedreigd werden. De Britsche troepen werden door Bolsjewiken aangevallen doch sloegen den aanval

op bloedige wijze af. De autoriteiten kwamen een nieuw bolsjewistisch complot ter voorbereiding van een oproer op het spoor. Er waren aanslagen beraamd op Generaal Mannerheim en de munitiedepots van Helsingfors en Wiborg.

Te Helsingfors brak eene staking onder de havenarbeiders uit.

De nationale onafhankelijkheid van Finland werd door Italië erkend.

DENEMARKEN. In de zitting van het Folketing deelde de voorzitter mede, dat de vroegere rijksafgevaardigde Haassen benoemd is tot minister zonder portefeuille.

Over het algemeen is men zeer ingenomen over het terugkeeren van Sleeswijk tot Denemarken.

ZWEDEN. De stemming op de Aalandseilanden zou tot resultaat hebben gehad, dat 94.4% der volwassen bevolking zich voor het aansluiten bij Zweden heeft verklaard.

De regeering heeft besloten eene commissie samen te stellen van bevaren treilerschippers om de maatregelen te onderzoeken in verschillende landen genomen tegen het gevaar van mijnen; Nederland zal ook bezocht worden.

ZWITSERLAND. Op 28 Juni eindigde de zomerzitting van het parlement en algemeen heerscht het gevoel, dat goed werk werd verricht gedurende de vijf weken, waarin vergaderd werd. Onder de voornaamste besluiten, door het parlement genomen, behooren: de invoer van de 48-uren week, de werkloosheidvoorziening en het evenredig kiesstelsel, waarbij tevens werd besloten tot ontbinding der kamers en nieuwe verkiezingen in het najaar. Het vrouwenkiesrecht werd nog niet ingevoerd; kantonale volksstemmingen over dit beginsel vielen bovendien ongunstig uit. Ook kon een amnestievoorstel ten bate van de gevangen genomen opruiers gedurende de onlusten in November van verleden jaar, geen voldoende steun vinden. Dit komt voornamelijk, omdat de rust nog telkens verstoord wordt. Hierom ook is de passcontrole voor vreemdelingen nog scherp, hoewel reizigers, die niet langer dan twee maanden wenschen te vertoeven in het land, reeds wederom op eenvoudige wijze een visum kunnen verkrijgen.

Het partijbestuur der Zwitsersche socialistische partij sloot zich met $\frac{2}{3}$ der stemmen bij de derde internationale aan.

De kwestie der aansluiting bij den Volkerenbond is in Zwitserland energiek aangevat. Een groot comité werd opgericht om het vraagstuk in alle opzichten te bestudeeren en bovendien het volk in te lichten. Ook de regeering bereidde een nauwkeurig onderzoek voor. Colander, hoofd van het politiek departement, pleitte intusschen reeds voor aansluiting.

De ontevredenheid over de Fransche controlemaatregelen voor den handel is nog niet geweken. De S. S. S., de Zwitsersche N. O. T., blijft

bovendien nog bestaan, hoewel men gehoopt had, dat spoedig na den vrede tot liquidatie had kunnen worden overgegaan.

SPANJE. In de Cortes is met behulp van de behoudende liberalen met eene meerderheid van 56 stemmen eene motie van wantrouwen der linkerzijde verworpen. Deze motie was gericht tegen de regeering wegens de ongrondwettige verlenging van de begroting bij Kon. Besluit. Maura en alle Mauristische afgevaardigden zijn Dato gaan bedanken voor den eenparigen steun der behoudende liberalen. Een heftig debat heeft plaats gehad over de geldigheid der jongste verkiezingen. De linkerzijde viel de Ministers van Binnenlandsche Zaken en Justitie aan wegens hunne inmenging in de verkiezingen en het koopen van stemmen. Het Kabinet is afgetreden. Maura werd belast met de vorming van een nieuw kabinet uit de conservatieve concentratie. President van het nieuwe kabinet is Sanchez Toca.

De Spaansche troepen werden in de buurt van Tetuan door de inboorlingen aangevallen, welke echter, zij het ten koste van zware verliezen, werden teruggeslagen.

PORTUGAL. In Portugal braken ernstige onlusten uit. Het spoorwegverkeer stond stil wegens het vernielen van sommige bruggen en baanvakken.

Het nieuwe kabinet is gevormd door den voorzitter van de Kamer, San Chardosso, die zelf de portefeuille van Binnenlandsche Zaken genomen heeft.

KONINKRIJK DER SERVEN, KROATEN EN SLOWENEN. Koning Peter keerde uit Saloniki naar zijn land terug. Evenals over de meeste nieuwgevormde of gereorganiseerde staten van centraal Europa worden vele ongunstige berichten over dit nieuwe koninkrijk verspreid. Wolff bleef van opstanden in Montenegro gewagen en het Hongaarsche persbureau wist van vele overloopers uit het leger naar de Hongaren te vertellen. De Servische gezantschappen hebben deze berichten alle tegengesproken.

Er werden Italiaansche troepenconcentraties op de Dalmatische kust gemeld.

BULGARIJE. Naar aanleiding van het verzoek der geallieerden aan Bulgarije om tegen 25 Juli vredesafgevaardigden naar Versailles te zenden, werd tot hoofd der vredesdelegatie benoemd minister-president Theodorof. Onder de verschillende leden bevindt zich de bekwame oud-minister van buitenlandsche zaken Gasjot en als militair adviseur generaal-majoor Loekof.

Intusschen beginnen door het Italiaansch-Zuid-Slavisch geschil de kansen voor Bulgarije wederom een weinig te stijgen, daar zowel Italië als het Zuid-Slavische koninkrijk invloed in Bulgarije trachten te krijgen.

ROEMENIË. Hoewel de grenzen van het land aanmerkelijk werden uitgebreid en Generaal Franchet d'Esperey Arad aan de Roemenen overdroeg, betoogde Bratianu zich te Parijs zeer ontevreden over de regelingen door de Vredesconferentie inzake Zevenbergen en Het Banaat getroffen. Hij vertrok vertoornd uit Parijs en er zijn zelfs stemmen opgegaan om het a.s. vredesverdrag, regelende den toestand in Oost-Europa niet te teekenen. Hij heeft bovendien het voornemen te kennen gegeven zich uit het openbare leven terug te trekken.

Zooals in zoovele landen werd ook in Roemenië een bolsjewistisch complot ontdekt en vele millioenen gestolen propagandageld in beslag genomen.

De toestand in Bessarabië schijnt thans vrij goed te zijn; er heerscht ten minste rust.

GRIEKENLAND. In Griekenland is alle aandacht gevestigd op de tot stand komende bezetting van de kust bij Smyrna en men droomt reeds van een groot Grieksch Rijk om de Aegeesche Zee.

Inmiddels tracht men de in Griekenland wonende Turken te bewegen de Grieksche nationaliteit aan te nemen.

Korfoe werd wederom aan het Grieksche militaire gezag overgegeven.

Ex-Koning Constantijn, de balling in Zwitserland, begint schijnbaar geldgebrek te krijgen. Er worden n.l. ernstige pogingen aangewend door zijne aanhangers, om hem wederom naar Griekenland te laten verhuizen. Zijne toelâge werd destijds ingehouden, toen volgens Venizelos bleek, dat hij er propaganda voor hem zelf mede betaalde.

TURKIJE. De Turksche missie te Parijs is wederom teruggekeerd, nadat Clemenceau haar dank had betuigd voor de voorlichting en haar had verzekerd, dat zij, wanneer de tijd daarvoor gekomen was, wederom zal worden opgeroepen en geraadpleegd.

Maar al bleven vredesbesluiten uit, militaire besluiten werden wel genomen, zeer tot de ongerustheid der Turken. Vooral de vanuit Smyrna waaivormig verrichte opmarsch der Grieken heeft zeer veel kwaad bloed gezet, zoo zelfs, dat de Turken in het binnenland van Klein-Azië zich onder aanvoering van Moestafa Kemal Bei wederom beginnen te organiseeren. Kemal Bei verklaarde uitsluitend tot redding van het vaderland te zullen optreden en trouw te zijn aan Sultan en Kalifaat.

De Grieken bemerkten dit alras, doordat zij in het Noorden uit Pergamos en in het Z.O. uit Nazilly en Aidin werden geworpen. Aidin kwam later wederom in hun bezit. Dit verzet verkeert echter nog steeds in een beginstadium. Een goede vrede kan nog veel voorkomen.

Eene Ententecommissie zal thans ook een onderzoek naar het optreden der Grieken instellen.

De voortvluchtige Enver Pasha, Talaat Pasha en Djemal Pasha werden bij verstek ter dood veroordeeld.

In Palestina begint de nieuwe Joodsche staat onder protectoraat van

Engeland zich te ontwikkelen. Ieder die er bij het teekenen van den vrede woonde, of er zich 2 jaar daarna vestigt, wordt onderdaan van den Nieuwen Joodschen Staat. Het bestuur is hoofdzakelijk in Joodsche handen. Niemand mag meer dan 10 morgen land bezitten.

PERZIË. De onttroonde Shah Mirza Mohammed Ali, die gedurende den oorlog te Konstantinopel in nauwe betrekking stond met de Duitsche regeering, keerde wederom naar Perzië terug.

In 1907 afgezet wegens zijne reactionnaire gezindheid, en opgevolgd door zijn elfjarig zootje, is hij reeds voor den oorlog eenige malen in Perzië terug geweest, zijne komst was dan het sein voor onlusten.

De thans 23-jarige shah is nooit vatbaar gebleken voor verlokkende Duitsch-Turksche aanbiedingen.

ARMENIË. Door den Oppersten Oorlogsraad werd de Amerikaansche Kolonel Hastelt tot dictator in Armenië benoemd, waarheen hij reeds vertrok.

VEREENIGDE STATEN VAN NOORD-AMERIKA Evenals de meeste andere geassocieerde landen maken ook de Vereenigde Staten een tijdperk van onrust door, maar waar in de overige landen de strijd voornamelijk op economisch gebied wordt gestreden, treden in de Vereenigde Staten de politieke vraagstukken meer op den voorgrond. Het gaat voornamelijk om het al of niet ratificeren van het vredesverdrag en de overeenkomst met Frankrijk en Engeland. De republikeinen benutten deze gelegenheid tevens om hunnen politieken tegenstander, den democraat Wilson, in discrediet te brengen. Door deze combinatie van internationale met zuiver binnenlandsche vraagstukken heeft de strijd een vooral voor Amerika's bondgenooten bijzonder scherp karakter aangenomen, doordat veelal bij debatten, die naar aanleiding van het vredesverdrag over buitenlandsche kwesties gehouden worden, de gebruikelijke internationale hoffelijkheid en voorzichtigheid geheel wegvallen.

De verkregen rechten van Japan in het schiereiland Sjantoeng worden sterk gelaakt. De nationale afkeer van alles wat Japansch is, wordt thans bijzonder sterk gevoeld.

President Wilson, die op 8 Juli wederom uit Europa in het vaderland terugkeerde, heeft particuliere besprekingen over den volkerenbond met verschillende oppositiesenatoren aangekondigd. Dit plan is echter voorloopig opgeschort door de ziekte van den president.

De besluiten van de arbeidersconferentie te Atlantic City gehouden tegen het radicalisme door Gompers voorgesteld, hebben een goeden indruk gemaakt. De conferentie sprak zich eveneens ten gunste van de 48-uren werkweek uit.

In Washington hadden ernstige negerrelletjes plaats, waarbij verscheidene dooden vielen.

Alle geïnterneerde vreemdelingen werden 20 Juli op parool vrijgelaten.

De uitvoer bereikte haar hoogste totaal ter waarde van 6.806.000.000 \$ tegen een invoer van 606.379.599 \$. De hiervoor benoodigde credieten worden geleidelijk aan de verschillende landen verstrekt. Denemarken kreeg weer 15 miljoen \$. Zwitserland vraagt 30 à 40 miljoen \$ en Polen, zelfs Duitschland worden nog genoemd voor nieuwe credieten.

De verlenging van het arbitrageverdrag met Nederland, Italië en Spanje voor 5 jaar werd wederom door den Senaat goedgekeurd.

Het leger wordt snel gedemobiliseerd en teruggebracht tot een vrijwilligersleger van $\pm$ 400.000 man.

Voor September a. s. moeten bovendien alle reserveofficieren gedemobiliseerd worden.

Op 1 Juli waren nog 419.000 man in Europa, 112.000 man op zee en 372.000 in de Vereenigde Staten onder de wapenen. Naar alle waarschijnlijkheid zal aan den Rijn voorloopig eene divisie blijven en aanzien er reeds voldoende legervoorraden aldaar aanwezig zijn, is de basis te Rotterdam voor een groot deel onnoodig geworden en reeds gedeeltelijk opgeheven. Voorloopig moet echter nog voor de afscheping van legervoorraden naar Amerika te Rotterdam een bureau gevestigd blijven.

De Senaat nam eene motie aan ten gunste van het onderzoek naar het houden van Amerikaansche troepen in Siberië.

De marinebegroting voorziet in eene permanente bemanning van 191.000 koppen. Voor de marineluchtvaart werd 35 miljoen \$ uitgetrokken. De nieuw gevormde Stille Oceaan vloot van 200 bodems is daarheen via het Panamakanaal vertrokken.

MIDDEL- EN ZUID-AMERIKA. Er is wederom eene toeneming in de spanning gekomen, die steeds tusschen Mexico en de Vereenigde Staten bestond. Amerikaansche matrozen van een kanonneerboot te Tampico werden nl. door eene gewapende bende beroofd.

Daar nu bovendien *Carranza* begonnen is met de uitvoering zijner besluiten tot naasting der petroleumbronnen en hij in de eerste plaats eene Engelsche Maatschappij daarvoor heeft uitgekozen, begint ook de Britsche regeering en met haar de Fransche bij de Amerikaansche regeering op interventie aan te dringen.

In Brazilië werd *Passoa* wederom voor 3 jaar tot president gekozen door het congres.

In Peru daarentegen werd de president *Pardo* met zijne geheele regeering gevangengenomen en *Leguia* tot president uitgeroepen. De revolutie liep zonder bloedvergieten af; eene strenge censuur werd ingesteld en de kalmte schijnt wedergekeerd.

Een geweldige storm heeft in Chili voor meer dan 200 miljoen pesos schade aangericht. Tientallen schepen vergingen.

CHINA. China heeft het vredesverdrag niet geteekend en geprotes

teerd tegen den afstand der vroegere Duitsche rechten op het schier-eiland Sjantoeng aan Japan.

Dientengevolge is ook de spanning tusschen beide volkeren erg toegenomen. In Singapore b.v. hebben Chineezen en Japanners zoo hevig gevochten, dat de staat van beleg moest worden afgekondigd.

JAPAN. De Japansche staatslieden hebben soortgelijke problemen op te lossen als hunne Europeesche collega's. Ook in Japan zijn de levensmiddelen zeer duur, er dreigen ernstige arbeidsconflicten. Maar Japan is nog geen democratisch bestuurd land; de groote massa van het volk is nog niet stemgerechtigd in de regeering; de kleine groep van kiezers heeft niet veel reden om de arbeiders bijzonder te bevoor-deelen. Eene herhaling van de rijstonlusten in 1918 zou dit jaar niet onmogelijk zijn; de beweging zal dan echter veel gevaarlijker worden.

In Tokio hadden reeds betoogingen tegen de duurte plaats.

Daarbij komt nog, dat de ontstemming over de Japansche politiek in het buitenland vooral in Amerika bedenkelijke vormen heeft aange-nomen. Men voelt dan ook in Japan, dat daardoor de mogelijkheid is ontstaan aan eene concentratie en nauwere aaneensluiting der volkeren en belanghebbenden in en om den Stillen Oceaan en hare expansie-politiek. Er zijn dan ook teekenen, dat Japan zich ook ten opzichte van het Sjantoengvraagstuk wat zal matigen.

Boekaankondiging.

De Standen van het Paard, door Prof. Dr. H. M. KROON, 25 wandplaten in portefeuille, met toelichting. *Groningen's Gravenhage*, 1918. J. B. WOLTERS.

Een fraaie verzameling wandplaten, in stevige portefeuille ter grootte van 34 bij 25 c.M., welke aan duidelijkheid niet te wenschen overlaten. Daarbij een toelichting in den vorm van een geïllustreerd boekje van 44 blz. druks, bevattende onder meer de wandplaten op verkleinde schaal gereproduceerd.

Één opmerking moge recensent hierbij aantekenen. Onder volbloeden halfbloed Iersche rijpaarden komt men er nog wel eens tegen, welke in geringe mate in de knieën staan, zonder dat ooit die aangeboren stand tot vallen aanleiding geeft. Men treft echter bij dergelijke paarden naast een onbeweeglijken stand in de voorknieën, een schuingestelde, lange koot en een schuinen, langen schouder aan. Ook de plaat, voorstellende bokbeenigheid, vertoont schuine kooten en geen bokhoeven.

Bij het onderricht in paardenkennis, bij cursussen in hoefbeslag, zullen deze wandplaten van zeer groot nut zijn.

KNIPSCHIEER.

Hoefkunde en hoefbeslag. Eerste Deel, door Prof. Dr. H. M. KROON, Directeur van het Instituut voor Hoefkunde der veeartsenijkundige Hoogeschool te Utrecht en Dr. R. H. J. GALLANDAT HUET, Kapitein-paardenarts bij de Rij- en Hoefsmidschool te Amersfoort. *Groningen-den Haag*, 1919. J. B. WOLTERS.

Van dit werk verscheen zoeven het Eerste Deel. Het beslaat 186 bladzijden druks op goed papier en is in drie afdeelingen verdeeld, behandelende bouw en levensverrichtingen van het paard, het normale hoefbeslag en ten slotte de werkplaats, materialen, werktuigen en gereedschappen. In den tekst zijn geplaatst een honderdtal goed geslaagde afbeeldingen naar fotografische opnamen van de samenstellende deelen van den hoef, van den microscopischen bouw van de hoornvoortbrengende deelen en van den hoornschoen, van hoefijzers en losse kalkoe-

nen, van de verschillende beenstanden van het paard, van werktuigen en zoo meer.

Het werk is geschreven in een bevattelijke stijl, ook voor den in de materie niet onderlegden lezer, al zullen, gelijk bij elke technische studie, het aanschouwelijk onderricht en de practijk onvermijdelijk blijven om het gebodene geheel te kunnen opnemen.

Het spreekt bijna vanzelf, dat bij het doorlezen ook van dit boekwerk, opmerkingen niet achterwege blijven. Eenige daarvan mogen hier worden gereleveerd.

Op blz. 111 en andere wordt terecht gezegd, dat de voet as recht behoort te loopen. Dus vóór het paard staande is alsdan de denkbeeldige aslijn, welke door koot-, kroon- en hoeftbeen gaat, een ongebroken, rechte lijn; ook wanneer de ondervoet van terzijde wordt gezien. In het laatste geval loopt de aslijn dan evenwijdig aan den toonwand van den hoef. Is de aslijn gebroken tengevolge van een verkeerde besnijding van den hoef of wel door de afslijting van de verzenen op het ijzer, dan moet bij de vernieuwing van het beslag door oordeelkundige besnijding de voet as weer recht gemaakt worden. Tot zoover de schrijvers. Hierbij meent recensent de opmerking te moeten maken, dat het niet onder alle omstandigheden mogelijk of gewenscht zal zijn, dit doel na te streven.

De gebroken voet as namelijk kan ook, bij sterke slijtage van gewrichten en door verkorting van pezen, ontstaan zijn als gevolg van voortdurend inspannenden arbeid en van hoogen leeftijd. Ook is de voet as gebroken bij paarden, die vóór sterk onder zich staan. In zulke gevallen de verkregen voet as door besnijding of door het beslag wederom te willen recht zetten, zou tot ongewenschte wringing in de geledingen van den ondervoet, zoo niet tot kreupelgaan aanleiding kunnen geven.

Blz. 54 en volgende handelen uitvoerig over den hoorn-groei en de vorming van den hoornschoen, verduidelijkt door verscheidene afbeeldingen. Alle raadsels zijn echter ook hier nog niet opgelost. In dit verband moge gewezen worden op de prijsvraag, pas uitgeschreven door den Senaat der Veeartsenijkundige Hoogeschool, welke verlangt een vergelijkend histologisch onderzoek omtrent het verhoorningsproces met name van den hoef.

Het hoefmechanisme, die belangrijke factor in de leer van het hoefbeslag, wordt door de schrijvers volgens de tot heden nog gangbare zienswijze in een achttal bladzijden verklaard. Echter is ook in deze leer nog evolutie mogelijk en worden dienaangaande van Duitsche zijde in den allerlaatsten tijd stellingen verkondigd, die in menig opzicht daarvan afwijken. Het is niet onmogelijk, dat zij in de toekomst hun invloed op het beslag en met name op den vorm van het ijzer zullen doen gelden.

Dat, zooals op blz. 83 in de laatste alinea geleerd wordt, door kalcoenen de stand in het kootgewricht steiler wordt, kan recensent niet toegeven. Veelal bereikt men daarmee het tegendeel, gaat dus het

kootgewricht door het aanbrengen van kalkoenen meer doorzakken. Hetzelfde ziet men immers gebeuren, wanneer bij de vernieuwing van het beslag voornamelijk de toon wordt ingekort, ten einde de gebroken voetas wederom recht te doen zijn. De verzenen worden dan relatief verhoogd en de koot gaat minder steil staan.

Het boekwerk verdient in ruimen kring gelezen te worden; het zal aan de rationeele uitvoering van het hoefbeslag bevorderlijk zijn.

KNIPSCHER.

Ter aankondiging ontvangen.

Hoefkunde en hoefbeslag. Tweede deel, door Prof. Dr. H. M. KROON, Directeur van het Instituut voor Hoefkunde der Veeartsenijkundige Hoogeschool te Utrecht en Dr. R. H. J. GALLANDAT HUET, Kapiteinpaardenarts bij de Rij- en Hoefsmidschool te Amersfoort. *Groningen-den Haag, 1919.* J. B. WOLTERS.

Karakterontleding. Leidraad voor den omgang met en een oordeelvorming over verschillende karakters ten dienste der militaire opvoeders, door H. C. ROUFFAER, Kapitein der Grenadiers. *Amsterdam, 1919.* J. H. DE BUSSY.

Telefunken Zeitung. Erste Kriegsnummer, onder Redactie van KARL SOLFF. Mei 1919.

Practisch Werktuigkundig Hulpboek voor fabrikanten, ingenieurs, technici, machinisten. Niet metallieke materialen. *Rotterdam, 1919.* W. L. EN J. BRUSSE'S UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ.

Verslag der Commissie in zake de Lichamelijke Ontwikkeling in het Leger, ingesteld bij Beschikking van den Minister van Oorlog van 17 December 1917, Kabinet Litt. M. 165.